

**საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ტბელ აბუსერიძის
სახელობის სასწავლო უნივერსიტეტი**

განათლების ფაკულტეტი

დიანა ესერიძე

მოსწავლეთა მნიებრივი აღზრდა

ნაშრომი შესრულებულია განათლების მაგისტრის ხარისხის მოსაპოვებლად.

ხელმძღვანელი პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი,

პროფესორი **ნოდარ ბასილაძე**

ს ა რ ჩ ე ვ ი

თავი I. პიროვნების ყოველმხრივი, ჰარმონიული განვითარების იდეა პედაგოგიკაში

1. აღზრდის წარმოშობა და განვითარება
2. აღზრდის მიზანი და ამოცანები

თავი II. ზნეობრივი აღზრდის არსი და როლი პიროვნების ყოველმხრივ, ჰარმონიულ განვითარებაში

1. ზნეობის, ანუ მორალის ცნება
2. ზნეობრივი და სამართლებრივი ნორმების ურთიერთკავშირი
3. ზნეობრივი აღზრდის ამოცანები
 - ა) ზნეობრივი შეგნებისა და რწმენის აღზრდა
 - ბ) ზნეობრივი გრძნობების აღზრდა
 - გ) ზნეობრივი ქცევის ჩვევების ჩამოყალიბება

თავი III. მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდის შინაარსი

1. პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდა
 - ა) პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის გზები და საშუალებანი
2. ჰუმანიზმის აღზრდა
3. ეკოლოგიური აღზრდა

თავი IV. ზნეობრივი აღზრდის მეთოდები

1. დარწმუნება
2. ვარჯიში
3. წახალისება
4. დასჯა
5. აღმზრდელის პირადი მაგალითი

დასკვნები და რეკომენდაციები

გამოყენებული ლიტერატურა

შესავალი

წინამდებარე ნაშრომში საუბარია მოსწავლათა ზნეობრივ აღზრდაზე, რომელიც პიროვნების ყოველმხრივი, ჰარმონიული განვითარების ქვაკუთხედიანია. დიდი ჩეხი პედაგოგი, მსოფლიო მეცნიერული პედაგოგიკის ფუძემდებელი იან ამოს კომენსკი ანტიკური ხანის სახელგანთქმული მოაზროვნის პლატონის სიტყვების მოშველიე-ბით წერდა: `ადამიანი არის ყველაზე უფრო მშვიდი და ყველაზე უფრო ღვთაებრივი სულდგმული, თუ იგი მოშინაურებულია ჭეშმარიტი აღზრდით; და თუ მას არ მიუღია აღზრდა, ან ყალბი აღზრდა მიიღო, მაშინ ის არის ყველაზე უფრო ველური იმ ცხოველთა შორის, რომელთაც დედამინა წარმოშობს` (ბასილაძე, 2018: 200).

ადამიანის ამ `მოშინაურებაში` კი გადამწყვეტ როლს ზნეობრივი აღზრდა ასრულებს, რადგან ახალშობილი, ჩვილი ბავშვი ჯერ კიდევ ადამიანი არ არის. ადამიანად იქცევა იგი მხოლოდ მაშინ, როცა გაივლის თავისი განვითარების რთულსა და გრძელ გზას, რაშიც გადამწყვეტ როლს სკოლა, ოჯახი და სოციალური გარემო ასრულებს, თორემ თუ ბავშვი მგლებს ან მაიმუნთა ხროვაში მოხვდა და გაიზარდა, იგი მგლად ან მაიმუნად იქცევა. მართალია, ნამდვილ მაიმუნად ან მგლად ვერ გარდაიქმნება, მაგრამ მათგან გადაიღებს იმ თვისებებს, რაც მათი `აღმზრდელთა თვისაა` დამახასიათებელი.

ზნეობრივ აღზრდას დიდი ყურადღება ექცეოდა ყველა დროსა და ეპოქაში, მაგრამ მისი როლი კიდევ უფრო გაიზარდა თანამედროვე, კატაკლიზმებით სავსე ეპოქაში, და განსაკუთრებით ჩვენს ქვეყანაში, სადაც ძმა ძმას არ ინდობს, შვილი – მამას და მოკეთე – მოკეთეს, სადაც ძარცვა-გლეჯა, აღვირახსნილობა, შანტაჟი, ადამიანის აბურად აგდება ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. ამიტომ მიზნად დავისახე ზემოთ აღნიშნული თემის სრულყოფილად შესწავლა-დამუშავება და მომავალი თაობის სამსახურში ჩაყენება.

თუ რამდენად შევძელი დასახული მიზნის შესრულება, ამის განსჯა პირუთ-ვნელი მკითხველისათვის მიგვინდვია. მჯერა, რომ წარმოდგენილი ნაშრომი გარ-კვეულ დახმარებას გაუწევს ამ საკითხით დაინტერესებულ პირებს, განსაკუთრე-ბით კი მომავალ თაობას, რომელმაც უნდა ზიდოს ის საქვეყნო ტვირთი, რომელიც დღეს უფროს თაობას აწევს მხრებზე, ხვალ უნდა გასწიოს ღონივრულად ის უღელი, რომელშიც დღეს მისი მშობლები არიან შებმული.

ანოტაცია

მოზარდი თაობის აღზრდა ყოველთვის იყო რთული პროცესი, მაგრამ იგი კიდევ უფრო გართულდა თანამედროვე მეცნიერულ-ტექნიკური რევოლუციის ეპოქაში. განსაკუთრებით ეს ეხება ზნეობრივ აღზრდას, რომელიც აღზრდის საფუძველთა საფუძველია, რადგან ჩვენი ადამიანობა, უწინარეს ყოვლისა, ვლინდება ზნეობრი-ობაში, რაც ადამიანის გარდა, არცერთ ცოცხალ არსებას არ გააჩნია. ამიტომაც ავირჩიეთ ეს პრობლემა სამაგისტრო ნაშრომის თემად.

წინამდებარე ნაშრომის შესავალ ნაწილში საუბარია აღზრდის წარმოშობა-განვითარებასა და მის მიზანზე. შემდეგ გარკვეულია ზნეობის, ანუ მორალის არსი, მისი მსგავსება-განსხვავება სამართლებრივი ნორმებისაგან, დანვრილებითაა გაშუ-ქებული ზნეობრივი აღზრდის ამოცანები, შინაარსი და მეთოდები; აარაა დავინწყ-ბული ამ საქმეში ასევე მასწავლებელთა (აღმზრდელთა) პირადი მაგალითის როლი.

ნაშრომს, თეორიულ მნიშვნელობასთან ერთად, პრაქტიკული ღირებულებაც გააჩნია. იგი გარკვეულ დახმარებას გაუწევს მეცნიერ-მუშაკებს, ზოგადსაგანმანათ-ლებლო სკოლების პედაგოგებს, მშობლებსა და ყველა იმას, ვინც აღნიშნული პრობ-ლემით არის დაინტერესებული.

Annotation

Upbringing the teenagers has always been a complicated process, but it became even more difficult in the modern scientific-technical revolution epoch. It is particularly true about the moral upbringing that appears to be the basic of the upbringing phenomenon. Our humanity, first of all, is reflected through the morality that could not be an asset of any single living thing except the human being. This is the reason why we have chosen this problem to be studied in the presented Master's thesis.

The introduction of the given thesis deals with the beginning, development and the targets of upbringing. Then we reveal the concept of morality, analyze the similarities and differences between the morality and the legislative norms, present the details of the moral upbringing targets, content and methods; the role of the teacher in providing the personal example is also focused.

The Master's thesis has values both from the theoretical and practical experience prospects. Researchers, teachers of public schools, parents and all interested in the issue will benefit from it.

თავი I

პიროვნების ყოველმხრივი, ჰარმონიული განვითარების იდეა პედაგოგიკაში

აღზრდის წარმოშობა და განვითარება

აღზრდა ყოველი საზოგადოების თანმდევი მოვლენაა. თითოეული ახალი თაობა ცარიელ ადგილზე როდი იწყებს დამოუკიდებელ ცხოვრებას; იგი ღებულობს მემკვიდრეობით გარკვეულ სულიერ და მატერიალურ ღირებულებებს; კიდევ მეტი, ახალი თაობა აითვისებს, რა წინამორბედთა გამოცდილებას და დგება თითქოს და უფროსი თაობის მხრებზე – ამდიდრებს ამ გამოცდილებას, შემოქმედებითად ავითარებს მას. წარმოვიდგინოთ, რა მოხდებოდა საზოგადოებაში, რომ შემწყდარიყო აღზრდა: მაშინ, კაცობრიობის მდიდარი გამოცდილების მზე ჩაესვენებოდა და თვით საზოგადოებაც შეწყვეტდა არათუ განვითარებას, არსებობასაც კი.

როგორც ცნობილია, დედამიწაზე ადამიანი გაჩნდა დაახლოებით 3 მილიონი წლის წინ. ადამიანთა საზოგადოების გაჩენასთან ერთად, გაჩნდა აღზრდა. იგი, როგორც სოციალური, საზოგადოებრივი მოვლენა, წინასაგვარეულო პერიოდში დაკავშირებული იყო შრომასთან, საარსებო საშუალებების მოპოვებასთან. თემის წევრები ჯგუფ-ჯგუფად დადიოდნენ ტყეში და აგროვებდნენ საკვებ პროდუქტებს, რაშიც ბავშვებიც მონაწილეობდნენ. ამ საქმიანობას უკავშირდებოდა მოზარდი თაობის

მთელი სწავლება და აღზრდა. სხვა საფიქრალ-საზრუნავი პირველყოფილ ადამიანებს არ გააჩნდათ. მოგვიანებით აღზრდა უფრო რთულდება, ღებულობს გეგმაზომიერ და მიზანმიმართულ ხასიათს. საგვარეულო თემი ბავშვების აღზრდას ანდობს უფრო გამოცდილ ადამიანებს, მაგრამ აღზრდა ამ დროს უაღრესად პრიმიტიული იყო. ბავშვები წარმოადგენდნენ თემის საკუთრებას. ამიტომ მათ აღზრდას პირველყოფილი საზოგადოების წევრები კოლექტიურად ახორციელებდნენ.

საგვარეულო თემში თავი იჩინა სამხედრო აღზრდის საწყისებმა: ბიჭებს ასწავლიდნენ მშვილდ-ისრით სროლას, ცხენოსნობას, შუბის ტყორცნას და ა. შ. თემის თანასწორუფლებიან წევრებად ვაჟებისა და გოგონების მიღება ხდებოდა საგანგებო სადღესასწაულო გამოცდებით, რომლის დროსაც მონაწილეობდა ცხოვრებისათვის მათი მომზადება: გაჭირვების ატანა, გამძლეობა, სიმტკიცე და სხვ. ასეთ გამოცდებს, ჩვეულებრივ, უხუცესი ადამიანები ატარებდნენ. გამოცდები ტარდებოდა საჯაროდ. მაგრამ ამ პერიოდში აღზრდას არ გააჩნდა გეგმაზომიერი, ორგანიზებული და მიზანმიმართული ხასიათი, რადგან არ არსებობდა სპეციალური სასწავლო-სააღზრდელი დაწესებულებები და სასწავლო გეგმები და პროგრამები.

გვაროვნული საზოგადოების უკანასკნელ პერიოდში, რელიგიის წარმოშობის შემდეგ, აღზრდა მისი გავლენის ქვეშ მოექცა. ამ პერიოდში ბავშვის ყველაზე უფრო საჭირო თვისებად ითვლებოდა ჯანმრთელობა, გამძლეობა, ამტანობა, შრომისა და ბრძოლის უნარი. ეს გარემოება წინა პლანზე აყენებდა ადამიანის ფიზიკურ აღზრდას. ამიტომაც აღზრდის შემადგენელ ნაწილთაგან ყველაზე ადრე ფიზიკური აღზრდა გაჩნდა, მაგრამ იმ დროისათვის მივიწყებული არ იყო მოზარდი თაობის ზნეობრივი აღზრდის ელემენტებიც, რადგან მორალი საზოგადოებრივი მოვლენაა და იგი ადამიანის გაჩენასთან ერთად გაჩნდა. პირველყოფილი ადამიანის ყოფაცხოვრების კეთილმონწყობისა და თავდაცვის ინტერესები მოითხოვდნენ ისეთ ზნეობრივ ნორმებს, როგორცაა: მშობლიური ტომისა და მისი ადგილსამყოფელის სიყვარული, მათი დაცვა და მოვლა-პატრონობა, ტომისა და `დიდი ოჯახისათვის` თავგანწირვა, ურთიერთდახმარება, შებრალება, ქომაგობა, სიმართლე, სიმკაცრე, შურისძიება, სისხლის აღება, მოყვასის სიყვარული, მტრის სიძულვილი და სხვ.

პირველყოფილი საზოგადოება იყო უკლასო. ამიტომ აღზრდა მასში ყველა ბავშვისთვის თანასწორ ხასიათს ატარებდა. საზოგადოების განვითარების გარკვეულ საფეხურზე გოგონებისა და ავაჟებისა ღზრდა შეიცვალა: ვაჟები მამაკაცებთან ერთად მონაწილეობდნენ იარაღის დამზადებაში, ნადირობაში, თევზაობაში, ხოლო გოგონები, ქალებთან ერთად, ამზადებდნენ საჭმელს, აკეთებდნენ ჭურჭელს, ქსოვდნენ, კერავდნენ და სხვ.

პირველყოფილი თემური წყობილება შეცვალა მონათმფლობელურმა საზოგადო-ებრივ-ეკონომიკურმა ფორმაციამ. იგი წარმოიშვა კერძო საკუთრებისა და ანტაგო-ნისტური კლასების (მონებისა და ამონათმფლობელების) გაჩენის შემდეგ. გაბატონე-ბულმა მონათმფლობელურმა კლასმა ხელთ იგდო საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ყველა ფუნქცია, მათ შორის აღზრდისაც, რასაც იგი თავისი ძალაუფლების განმტკი-ცების იარაღად იყენებდა.

წარმოებისა და სოციალურ ურთიერთობათა ახალმა, მონათმფლობელურმა წესმა მოითხოვა სათანადო განათლება, რამაც გამოიწვია აღზრდის ცნების გაფართოება და პედაგოგიკის მეცნიერების წარმოშობა. ამ დროისათვის აღზრდის ცნებაში იგულისხმება არა მარტო ფიზიკური აღზრდა, არამედ მოზარდი თაობის გონებრივი და სულიერი განვითარებაც. ამის მიხედვით იქმნება სათანადო სკოლები მონათმფლობელთა შვილების სწავლა-განათლებისათვის. რაც შეეხება ილოტებს (საბერძნეთში) და პლებეებს (რომში), მათ შვილებს ზრდიდნენ მონური სულისკვეთებით და ამის მიხედვით ასწავლიდნენ ფიზიკურ შრომას, მიწის დამუშავებას, პირუტყვის მოვლა-მოშენებას, უნერგავდნენ მორჩილებასა და ყოველგვარი ტანჯვა-წამებისადმი შეგუების გრძნობებს.

განათლებისა და მეცნიერების პირველი შუქი აღმოსავლეთიდან ამობრწყინდა. ჩინეთი, ინდოეთი, იაპონია, ეგვიპტე წარმოადგენდნენ კულტურის პირველ კერებს. ეს ქვეყნები იქცნენ სწავლა-განათლების დაწესებულებათა პირველ სამშობლოდ. სწორედ აქ გაჩნდა პირველად დაბალი და მაღალი საფეხურების სკოლები. ეს მოხდა დაახლოებით XII საუკუნეში ჩვენს წელთაღრიცხვამდე. ამავე ქვეყნებში ჩაისახა აგრეთვე პედაგოგიკის ისეთი დარგი, როგორცაა დიდაქტიკა, რადგან სწავლების

საქმის მონოდების სიმალღებზე დაყენება სწორედ ამ დარგის შექმნას მოითხოვდა (თავიშვილი, 1961: 21). მაგრამ განათლებამ და მეცნიერებამ თავისი განვითარების ყველაზე მაღალ საფეხურს მაინც საბერძნეთსა და რომში მიაღწია.

ანტიკური საზოგადოების დიდმა პედაგოგებმა და ფილოსოფოსებმა – დემოკრიტემ, სოკრატემ, პლატონმა, არისტოტელემ, ციცერონმა, კვინტილიანემ და სხვებმა – პირველად პედაგოგიკის ისტორიაში, აღზრდის იდეალად წამოაყენეს ადამიანის სულიერი და ფიზიკური ძალების ჰარმონიული განვითარება, რაც ანტიკურ ლიტერატურაში გამოიხატა ფორმულით: `კალოს კაი აგატოს`, რაც ნიშნავს ჩინებულს გარეგნულად, ანუ ფიზიკურად და შინაგანად, ანუ სულიერად. ასეთი ადამიანის აღზრდაში ისინი გულისხმობდნენ ფიზიკურ, ზნეობრივ და გონებრივ აღზრდას. მოგვიანებით კი ამ კომპონენტებს დაემატა შრომითი და ესთეტიკური აღზრდა.

დროთა ვითარებაში აღზრდის აღნიშნული სახეებიდან ხან ერთს ენიჭებოდა უპირატესობა და ხან მეორეს. ასე, მაგალითად, სპარტაში ფიზიკური აღზრდა იყო პრიორიტეტული, სოფისტებთან – გონებრივი განათლება, სოკრატესთან – ზნეობრივი, არისტოტელესთან – პოლიტიკური, შუა საუკუნეებში – რელიგიური და ა. შ. შესაბამისად, იცვლებოდა `აღზრდისა` და `განათლების` ცნებების შინაარსიც. მათში ხან ცოდნას ენიჭებოდა უპირატესობა, ხან – ზნეობას, ხან – რწმენას, ხან – ინტელექტს და ხან განსწავლულობას (ბალანჩივაძე, 2011: 6).

ფეოდალური წყობილების დროს სწავლა-განათლება ძირითადად სამღვდელთა ხელში იყო. სკოლების აბსოლუტური უმრავლესობა ეკლესია-მონასტრებთან არსებობდა. სწავლების მთელი შინაარსი რელიგიურ სამოსელში იყო გახვეული. სწავლების ყველა სფეროში გაბატონებული იყო სქოლასტიკა და დოგმატიკა. ამიტომ ჰუმანიზმის ეპოქის დიდი პედაგოგები: ვიტორინო და ფელტრე, ერაზმ როტერდამელი, ფრანსუა რაბლე, მიშელ მონტენი, ლუდოვიკ ვივესი და სხვები მოითხოვდნენ პიროვნების ფიზიკური, გონებრივი და სულიერი ძალების ჰარმონიულ განვითარებას, ბავშვის ინდივიდუალური თავისებურებების ყოვლმხრივ შესწავლასა და მათ გათვალისწინებას სასწავლო-აღზრდელობით მუშაობაში, სწავლა-განათლების დაახლოებას რეალურ ცხოვრებასთან, ბავშვთა და მოზარდთა შორის პრომისმოყ-

ვარეობის, აქტივობისა და თვითმოქმედების უნარ-ჩვევების დანერგვას, ფიზიკური დასჯის აღკვეთას, ეკლესიის გავლენისაგან სკოლის განთავისუფლებას და სხვ.

აღზრდისა და პედაგოგიკის განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანეს ასევე ინგლისელმა სოციალისტ-უტოპისტმა ტომას მორმა და მატერიალისტური ფილოსოფიის ფუძემდებელმა ფრანსის ბეკონმა. მაგრამ ამ საქმეში ყველაზე დიდი წვლილი მაინც მიუძღვით იან ამოს კომენსკის, ჯონ ლოკს, ფრანგ განმანათლებლებს, განსაკუთრებით ჟან-ჟაკ რუსოს, შვეიცარიელ კლასიკოს პედაგოგს – შენრის პესტალო-ცის, რუს რევოლუციონერ-დემოკრატებს, განსაკუთრებით ბ. ბელინსკის, გერმა-ნელ პედაგოგებს ჰერბარტსა და დისტერვეგს, რუსული მეცნიერული პედაგოგიკის ფუძემდებელს – ვ. დ. უშინსკის, საქართველოში – ი. ჭავჭავაძეს, ი. გოგებაშვილს და სხვებს.

2. აღზრდის მიზანი და ამოცანები

ყოველი საზოგადოება აღზრდის წინაშე აყენებს გარკვეულ მიზანს, იმ მიზანს, რომელიც პასუხობს მისი ყოველმხრივი განვითარების დონეს.

აღზრდის წარმოშობისთანავე დღის წესრიგში დაისვა საკითხი: რა არის აღზრ-დის მიზანი? რად უნდა იქცეს ადამიანი, რომელსაც აღზრდა აემსახურება? ამის გარკვევის გარეშე აღზრდა დაემსგავსებოდა უკომპასო ხომალდს ან ბრმას, რომელიც ხელების ცეცებით მიიკვლევს გზას. `მიზანი ერთგვარი შუქნიშანია, _ წერს პროფე-სორი თამარ კუკავა, _ რომელიც მოქმედს უჩვენებს სწორ მიმართულებას და რომ-ლის გარეშე სიარული სიბნელებში სიარულს, ან თითქმის სბრმად სიარულს ნიშნავს, სიარულს ისე, რომ არ იცი, სად, რატომ და რისთვის მიდიხარ. ასეთი მსვლელობა აუცილებლად მარცხისათვის არის განწირული და პირიქით, სწორად დასახული მიზანი და ამ მიზნის მისაღწევად შერჩეული სათანადო საშუალებები თითქმის გამარჯვების ნახევარს უდრის` (თ. კუკავა, 2004: 10). ამიტომ ყოველ აღმზრდელს, სადაც არ უნდა მუშაობდეს

იგი, კარგად უნდა ჰქონდეს გარკვეული თავისი საქმიანობის საბოლოო მიზანი – ვინ უნდა აღზარდოს, როგორი ცოდნისა და განათლების პიროვნება უნდა იყოს მისი აღზრდილი. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი თავისი საქმიანობის ხელოვნად ვერი ქცევა და უბრალო მოხელედ დარჩება. რუსული მეცნიერული პედაგოგიკის ფუძემდებელი კ. დ. უშინსკი წერდა: `რას იტყობით არქიტექტორზე, რომელიც საფუძველს უყრის ახალ შენობას და ვერ გიპასუხებთ კითხვაზე, რისი ამენება სურს... იგივე უნდა ვთქვათ აღმზრდელზეც, რომელიც ვერ შეძლებს თავისი აღმზრდელობითი საქმიანობის მიზნის ნათლად და სწორად განსაზღვრას` (ბასილაძე, 2018: 93-94).

აღზრდის მიზნის საკითხზე თავიანთი მოსაზრებები აქვთ გამოთქმული ასევე ანტიკური ხანის დიდ მოაზროვნეებს და სხვებსაც, მაგრამ ისტორიის მიმოხილვა ძალზე შორს წაგვიყვანს. ამიტომ მივმართოთ მხოლოდ პედაგოგიკის ფუძემდებლის – იან ამოს კომენსკის მოსაზრებებს ამ საკითხზე. იგი აღზრდის მიზანს ასე განსაზღვრავს: `აღზრდის მიზანი – ეს არის ადამიანის მომზადება საიქიო ცხოვრებ-ბისათვის`. `იყო დრო, როცა ასეთი განმარტება მე რელიგიურად და მიუღებლად მიმაჩნდა, – წერს პროფ. ალ. გობრონიძე, – შემდეგ, როცა ჩავუღრმავდი გენიალუ-რი მოაზროვნის ჩანაფიქრს, თანდათან დავრწმუნდი, რომ კომენსკი არ ცდებოდა... როცა დიდი პედაგოგი საიქიო ცხოვრებისათვის შემზადებაზე ლაპარაკობს, ფაქტი-ურად იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ადამიანმა ამქვეყნად ისე უნდა იცხოვროს, სიკეთე თესოს, უყვარდეს მოყვასი, რომ აღსასრულის უამს მშვიდად წარსდგეს ღვთის სამსჯავროს წინაშე` (გობრონიძე, 2000: 103).

კომენსკი აღზრდის მიზნის ამ ზოგადი განსაზღვრებით არ იფარგლება და აღზრდის ამოცანებსაც სახავს. ესენია: შეცნობა საკუთარი თავისა და გარე სამყაროსი, მართვა თავისი თავისა და მისწრაფება ღვთისაკენ. რელიგიურ ასპექტს იგი აქაც არ უვლის გვერდს და სავსებით სწორადაც იქცევა, რადგან კომენსკი დიდი მეცნიერი იყო და კარგად იცოდა, რომ სრული განათლების (საერო და სასულიერო განათ-ლების) გარეშე შეძლებელია პიროვნების სრულყოფილი, ჰარმონიული განვითარება.

ჩვენი საზოგადოების მიერ განვლილმა სამოცდაათმა წელმა დაადასტურა, რომ ღმერთისგან განდგომამ, ღვთის გმობამ მხოლოდ ზიანი შეიძლება მიაყენოს ადამი-

ანს: გადააჩვიოს შრომას, დაუკარგოს მოყვასის სიყვარული, წაართვას სინდის-წამუსი, დაავინწყოს სამშობლოს სამსახური და დაიყვანოს იგი პირუტყვობამდე.

ჰენრიხ პესტალოცის მიხედვით, აღზრდის მიზანია ბავშვის ყველა ბუნებრივი ძალისა და უნარის განვითარება. ამასთან, ეს განვითარება მრავალმხრივი და ჰარმონიული უნდა იყოს. ფრიდრიხ ჰერბარტს აღზრდის მიზნად მიაჩნდა სათნო ადამიანის ჩამოყალიბება. პედაგოგმა აღსაზრდელს იგივე მიზნები უნდა დაუსახოს, რომელსაც იგი საკუთარ თავს დაუსახავს, როცა მონიჭებული ადამიანი გახდება. ეს მიზნები შეიძლება დაიყოს შესაძლებელ და აუცილებელ მიზნებად (გობრონიძე, 2000: 103-104).

ადოლფ დისტერვეგი ზოგადადამიანური აღზრდის იდეას აყენებდა და აღზრდის უმაღლეს მიზნად მიიჩნევდა `ისეთ თვითმოქმედებას, რომელიც ჭეშმარიტებას, სილამაზესა და სიკეთეს ემსახურება`. ბელინსკის აზრით, აღზრდის მიზანია ბავშვის გაადამიანება, მისი კაცურ კაცად გადაქცევა. `მოქმედების ყველა სფეროში, საზოგადოებრივი იერარქიის კიბის ყოველ საფეხურზე ადამიანის მთავარი ამოცანაა _ იყოს ადამიანი`, _ წერს იგი (ბელინსკი, 1950: 43).

კ. დ. უშინსკი აღზრდის მიზნად თვლიდა სრულყოფილი, ფიზიკურად, გონებრივად და ზნეობრივად განვითარებული ადამიანის მომზადებას.

ი. გოგებაშვილს აღზრდის მიზნად მიაჩნდა ყმანვილის მომზადება ცხოვრებისათვის, ისეთი `ახალი ტიპის ქართველის` აღზრდა, რომელიც შეძლებს ბუნების ძალთა მოხმარებას. ეს ადამიანი უნდა იყოს მტკიცე ხასიათის, მაღალი ადამიანური გრძნობებით სავსე, თავაზიანი, დარბაისელი და შეუპოვარი ბუნებისა და საზოგადოების წინააღმდეგ მებრძოლი ადამიანების მიმართ.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში აღზრდის ძირითად მიზნად ითვლებოდა პიროვნების ყოველმხრივი, ჰარმონიული განვითარება. ეს დებულება დღესაც ძალაშია, მაგრამ ამჟამად ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარე მოვლენებიდან გამომდინარე, აღზრდის მიზნის ასეთი განმარტება არ გვაკმაყოფილებს, წერს პროფესორი ნოდარ ბასილაძე. მასში უნდა აისახოს ის მოვლენები, რასაც ადგილი აქვს დღეს ჩვენს ქვეყანაში, უპირველეს ყოვლისა, ის პრობლემები, რომლებიც ქვეყნის წინაშე დგას.

„აქედან გამომდინარე, – აღნიშნავს იგი, – აღზრდის ძირითადი მიზანია ყოველ-
მხრივად განვითარებული, ჭეშმარიტი მამულიშვილის ჩამოყალიბება, რომელიც არ
დაიშურებს თავის ძალასა და ენერჯიას საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის
აღდგენის, მისი ეკონომიკის გაჯანსაღების, დამოუკიდებლობისა და თავდაცვისუ-
ნარიანობის განმტკიცების და ეროვნული ზნე-ჩვეულებების, ადათ-წესებისა და
ტრადიციების დაცვისათვის“ (ბასილაძე, 2018: 94).

ეს განსაზღვრება, რა თქმა უნდა, პირობითია, რადგან პედაგოგიკის სხვა სახელ-
მძღვანელოში გვხვდება სხვაგვარი განსაზღვრებებიც, მაგრამ, ვფიქრობთ, აქ წარმო-
დგენილი განსაზღვრებიდანაც კარგად ჩანს, თუ როგორი ადამიანის აღზრდას ისახავს
მიზნად თანამედროვე პედაგოგიკა.

აღზრდის მიზნის ზემოთ წარმოდგენილი განსაზღვრების მიხედვით უნდა
აღიზარდონ საქართველოში მუდმივად მცხოვრები სხვა ეროვნების ადამიანებიც,
რომლებიც თავიანთ სამშობლოდ საქართველოს მიიჩნევენ. ისინი პატივს უნდა
სცემდნენ ქართულ ადათ-წესებს, ზნე-ჩვეულებებს, ქართველი ხალხის ენას, მის
კულტურასა და ისტორიას. ამას ავალეებს სკოლასა და მასწავლებელს `განათლების
რეფორმის სახელმწიფო პროგრამა` და საქართველოს კანონი `ზოგადი
განათლების შესახებ`.

იბადება კითხვა: რა განსაზღვრავს აღზრდის მიზანს? რაზეა დამოკიდებული იგი?

აღზრდის მიზანსა და ამოცანებს საზოგადოების განვითარების ყველა ეტაპზე
განსაზღვრავდა და განსაზღვრავს ის საზოგადოება, რომელშიც იგი მიმდინარეობს. მას
აპირობებს საზოგადოებრივი ყოფიერება, საზოგადოებრივი წყობა და ემორჩილება
მისი განვითარების ობიექტურ კანონზომიერებებს. ამიტომ, თუ გვინდა შევცვალოთ
აღზრდა, მაშინ, უწინარეს ყოვლისა, უნდა შევცვალოთ საზოგადოების ეკონომიკუ-რი
წყობა, საზოგადოებრივი ფორმაცია.

თუ გადავხედავთ აღზრდას სხვადასხვა საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ ფორმა-
ციაში, დავრწმუნდებით, რომ აღზრდის მიზანსა და ამოცანებს განსაზღვრავს საზო-
გადოებრივი ცხოვრების პირობები და მის შეცვლასთან ერთად იცვლება აღზრდის
მიზანიც.

აღზრდის ძირითად მიზნად ძველთაგანვე მიჩნეული იყო პიროვნების ყოველ-
მხრივი, ჰარმონიული განვითარება და ფიზიკურ და გონებრივ ძალთა შორის არსე-
ბული განსხვავების მოსპობა. ანტიკური ხანის მოაზროვნეები დემოკრიტე, სოკრატე,
პლატონი, არისტოტელე და სხვები მოითხოვდნენ პიროვნების სულიერი და ფიზი-
კური ძალების ჰარმონიულ განვითარებას, რაც ანტიკური საზოგადოების პადაგო-
გიკურ ლიტერატურაში გამოიხატა ფორმულით: `კალოს კაი აგატოს` – ჩინებული
გარეგნულად ანუ ფიზიკურად და შინაგანად ანუ სულიერად, რაშიც არისტოტელე
გულისხმობდა ფიზიკურ, ზნეობრივ და გონებრივ აღზრდას. რაც შეეხება ესთე-
ტიკურ აღზრდას, იგი მაშინ მოიაზრებოდა ზნეობრივ აღზრდაში, შრომითი აღზრდა კი
მონათმფლობლის აღზრდის შინაარსში არ შედიოდა. იგი მხოლოდ მონის ხვედრი
იყო, რომელიც მოკლებული იყო ყოველგვარ ადამიანურ უფლებებს.

მოგვიანებით აღორძინების ეპოქის ჰუმანისტებმა ყურადღება გაამახვილეს ესთე-
ტიკურ აღზრდაზე, ხოლო ტომას მორმა, ტომაზო კამპანელამ, შემდეგ სენ-სიმონმა,
ფურიემ და ოუენმა – შრომით აღზრდაზე და მის უდიდეს როლზე პიროვნების
ფორმირების საქმეში. ასე საბოლოოდ ჩამოყალიბდა ჰარმონიულად განვითარებული
პიროვნების შინაარსი – ფიზიკური, გონებრივი, ზნეობრივი, ესთეტიკური და შრომი-
თი აღზრდა, რაც დღესაც ინარჩუნებს თავის ცხოველმყოფელ მნიშვნელობას.

თავი II.

ზნეობრივი აღზრდის არსი და როლი პიროვნების ყოველმხრივ, ჰარმონიულ განვითარებაში

1. ზნეობის, ანუ მორალის ცნება

ზნეობა ადამიანის სულიერი კულტურის ნაწილია. სულიერი კულტურის ცნებაში
გულისხმობენ მეცნიერებას, ხელოვნებას, რელიგიას, ზნეობას, სამართალს,
პოლიტიკას და სხვ.

‘ზნეობა’ წარმოსდგება სიტყვიდან ‘ზნე’. ზნეობის ლათინური სინონიმი ‘მორალი’ კი წარმოსდგება სიტყვიდან ‘mos’, რაც ასევე ‘ზნეს’ ნიშნავს. იგივე ითქმის ზნეობის ბერძნულ სინონიმზე ‘ეთიკაზე’, რაც ისტორიულად აღნიშნავდა ‘ცხოვრების წესს’, ‘კანონს’, ‘ნორმას’, ‘აღათს’ და ა. შ. (ბანძელაძე, 1975: 6).

ზნეობა გვიჩვენებს ადამიანის დამოკიდებულებას სხვა ადამიანისადმი, კოლექტივისადმი, საზოგადოებისადმი. ეს დამოკიდებულება შეიძლება იყოს დადებითი და უარყოფითი. როცა ადამიანი თანაუგრძნობს და ეხმარება სხვას, ვამბობთ, რომ ის ზნეობრივი პიროვნებააო, ხოლო როცა იგი სხვას ავიწროებს, ჯახნის, აბუჩად ივდებს – უზნეოა. კარგიცა და ცუდი ქცევაც ზნეობი სსტეროში განიხილება. კარგ ქცევას ‘ზნეობრივი’ ჰქვია, ცუდს კი – ‘უზნეო’. კარგი და ცუდი ქცევები აღინიშნება აგრეთვე სიკეთისა და ბოროტების ცნებებით. ადამიანი, რომელიც სჩადის სიკეთეს, იწოდება კეთილად, შესაბამისად გვაქვს ‘ბოროტებისა’ და ‘ბოროტის’ ცნებები (ბანძელაძე, 1975: 7).

სიკეთე არის ადამიანის შინაგანი სულიერი მოთხოვნილება კეთილი საქმის კეთებისა, რაც ადამიანებისადმი თანაგრძნობასა და დახმარებაში გამოიხატება.

‘ზნეობა, ანუ მორალი არის საზოგადოების ისტორიული განვითარების მანძილზე ჩამოყალიბებული ქცევის ნორმების, წესებისა და პრინციპების ერთობლიობა, რომლებიც აწესრიგებენ, არეგულირებენ ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულებას საზოგადოებაში’ (ბასილაძე, 2018: 201-202).

ეს წესები და ნორმები საზოგადოებაში ჩამოყალიბდა უხსოვარი დროიდან, ჯერ კიდევ მაშინ, როცა არ არსებობდა არც რელიგია და არც სახელმწიფო, რადგან საზოგადოებას არ შეუძლია ზნეობის გარეშე არსებობა. ზნეობრივი ნორმები და წესები სწავლებისა და აღზრდის პროცესში უნდა იქნეს შექმნილი. ისინი მაშინ გახდებიან ადამიანის და საზოგადოების მომწესრიგებელი, როცა პიროვნების რწმენად, ქცევის მოტივად იქცევიან.

დროთა განმავლობაში მორალის ცნება გაღრმავდა და გაფართოვდა. დღეს იგი გამოხატავს არა მარტო ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულებას, არამედ ადამიანის ბუნებისადმი დამოკიდებულებასაც. „თანამედროვე პირობებში, როცა ეკოლოგიური

პრობლემა სასიცოცხლო მნიშვნელობად იქცა, აღნიშნავს პროფესორი ალექსანდრე გობრონიძე, მორალის, ზნეობის ასეთი გაგება სავსებით გამართლებულია (გობრონიძე, 1996: 241). მართლაც, ბუნებისადმი, ჩვენი ფლორისა და ფაუნისადმი უდიერი დამოკიდებულება ადამიანის უზნეობის ერთ-ერთი გამოვლინებაა. ამიტომ ასეთი ადამიანი უზნეოდ უნდა იქნას მიჩნეული.

ზნეობა გადაეცემა თაობიდან თაობას და საზოგადოების ისტორიული განვითარების კვალობაზე იხვეწება და უფრო სრულყოფილი ხდება. `...ქვეყნიერებაზე, _ წერდა ი. გოგებაშვილი, _ არ იკარგება არა მარტო ნივთიერება, არამედ ზნეობრივი ენერჯიაც... და ამდიდრებენ ქვეყანას ზნეობრივი თანხით, რომელიც ბევრად უკეთესია ქონებრივ თანხაზედ` (ბასილაძე, 2018: 202).

თითოეული ადამიანი, ითვისებს რა საზოგადოების ზნეობას, იწყებს თავისი ქცევის რეგულირებას და სხვისი ქცევის შეფასებას.

მორალური, ანუ ზნეობრივი ნორმები ისტორიული ხასიათისაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი ერთი ფორმაციიდან მეორეზე გადასვლისას იცვლებიან. არ არსებობს მუდმივი, მარადიული ნორმები, რომლებიც მისაღები იქნება ნებისმიერ საზოგადოებრივ ფორმაციაში მცხოვრები ადამიანებისათვის. ის, რაც მორალურია ერთ ფორმაციაში, მეორეში შეიძლება ამორალურად იქცეს. მაგალითად, პირველყოფილი თემური წყობილების დროს ადამიანები თანასწორი უფლებებით სარგებლობდნენ, თემის ქონება ყველას საკუთრება იყო, არ იყვნენ მდიდრები და ღარიბები, მჩაგვრელები და ჩაგრულები, რადგან საზოგადოება არ იყო დაყოფილი კლასებად. მონათმფლობელური წყობილების დროს კი საზოგადოება დაიყო კლასებად. გაბატონებულ კლასებს წარმოადგენდნენ მონათმფლობელები, რომელთა ხელში იყო საზოგადოების მთელი ქონება, ხოლო ჩაგრულ კლასს _ მონები. მონა, ისე როგორც ყველა ნივთი, მონათმფლობელის საკუთრებას წარმოადგენდა, რომელსაც შეეძლო მისი გაყიდვა, გასაჩუქრება და მოკლაც კი, რაზეც იგი პასუხს არა გებდა. ყოველივე ეს მორალურ ნორმად იყო მიჩნეული.

ფეოდალურ წყობილებაში გაბატონებულ კლასს წარმოადგენდნენ ფეოდალები, ხოლო ჩაგრულს – ყმა გლეხები, მაგრამ ფეოდალს უფლება არ ჰქონდა ყმის ყიდვა-გაყიდვისა, მით უმეტეს მისი მოკვლისა.

ასე იცვლება ზნეობრივი ნორმები ერთი საზოგადოებრივი ფორმაციიდან მეორეზე გადასვლისას, მაგრამ მათ ცვლილებებს ადგილი აქვს თვით ერთსა და იმავე საზოგადოებაშიც კი. მაგალითად, პირველყოფილი თემური წყობილების განვითარების პირველ საფეხურზე მიღებული იყო მრავალცოლიანობა (პოლიგამია), ანუ ქალვაჟს შორის თავისუფალი სქესობრივი ურთიერთობა, რაც არ ეწინააღმდეგებოდა იმ დროს მიღებულ ზნეობრივ ნორმებს, მაგრამ მოგვიანებით ამავე ფორმაციაში პოლიგამია შეცვალა ჯერ ჯგუფურმა ქორწინებამ, შემდეგ კი მონოგამიამ (ერთცოლიანობამ) და სქესობრივი თავისუფლება აღვირახსნილობად, უზნეო საქციელად იქნა მიჩნეული.

დროთა განმავლობაში შეიცვალა ადამიანთა დამოკიდებულება ასევე სწავლისადმი, შრომისადმი, ქალისადმი და სხვა. ფეოდალურ საზოგადოებაში გაბატონებული კლასის წარმომადგენლები – რაინდები, გრაფები და ჰერცოგები – წერა-კითხვის უცოდინარები იყვნენ, კაპიტალისტურ წყობილებაში კი სწავლა-განათლება მისაწვდომი იყო მხოლოდ გაბატონებული კლასების წარმომადგენელთა შვილებსათვის.

მონათმფლობელური და ფეოდალური ყოფის დროს გაბატონებულ კლასებში ფიზიკური შრომა სასირცხო საქმედ ითვლებოდა. იგი განკუთვნილი იყო მხოლოდ მონებისა და ყმა-გლეხებისათვის. ასევე შეიცვალა შეხედულება ქალის როლისა და დანიშნულების შესახებაც. დღეს კი ქალს იგივე უფლებები გააჩნია, რაც მამაკაცს.

2. ზნეობრივი და სამართლებრივი ნორმები

ზნეობრივი ნორმები მჭიდროდაა დაკავშირებული სამართლებრივ ნორმებთან, რადგან ორივეს ამოცანა ერთი და იგივეა – ადამიანთა ურთიერთობის მოწესრიგება, დარეგულირება საზოგადოებაში. ამაში გამოიხატება მათი მსგავსება, მაგრამ მათ

შორის არის განსხვავება. კერძოდ, ეს განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ სამართლებრივი ნორმების დარღვევისათვის ადამიანი კანონით ისჯება, ზნეობრივი ნორმების შეუსრულებლობი სშემთხვევაში კი მხოლოდ საზოგადოების გაკიცხვას იმსახურებს. უზნეო ადამიანთან, ჩვეულებრივ, ურთიერთობას წყვეტენ. ეს არის და ეს, მორალმა სხვა რამ სასჯელი არ იცის. ამით გათამამებული ზოგი ვინმე არად დაგიდევს ზნეობას და უცერემონიოდ არღვევს ქცევის, ადამიანებთან ურთიერთობის საყოველთაოდ აღიარებულ წესებს, რაც ძვირად უჯდება საზოგადოებას, ერს.

ზნეობრივი ნორმები ერთგვარი დაუნერვლი კანონია, რომელსაც ადამიანები ნებაყოფლობით ასრულებენ. ამას მათ ზნეობრივი შეგნება კარნახობს. რაც უფრო ამაღლდება ადამიანების შეგნების დონე და განმტკიცდება მათი შინაგანი სანქცია – სინდისი, მით უფრო ნაკლები იქნება სამართლისა და კანონის გამოყენების საჭიროება.

ზნეობრივ პიროვნებად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ის ადამიანი, რომელიც ზნეობრივად იქცევა მაშინაც კი, როცა მას არაფინ უთვალთვალებს და მის სასიკეთო საქმეს ვერაფინ გაიგებს, ვერც ამ საქციელის ჩადენის მომენტში და ვერც შემდგომ. ასეთ ადამიანს საკუთარი თავის გარდა, არაფინ ჰყავს კონტროლიორი, ზედამხე-დველი, მსაჯული.

ზნეობრივი აღზრდის ამოცანები

ზნეობრივმა აღზრდამ უნდა გადაწყვიტოს ძირითადად სამი ამოცანა: ზნეობრივი შეგნებისა და რწმენის აღზრდა, ზნეობრივი გრძნობების აღზრდა და ზნეობრივი ქცევის-ჩვევების ჩამოყალიბება.

1.ზნეობრივი შეგნებისა და რწმენის აღზრდა. ადამიანები ზნეობრივად რომ იქცეოდნენ, ამისათვის საჭიროა მათი ზნეობრივი შეგნების ამაღლება ე. ი. იმის ცოდნა, თუ რა არის ზნეობა და რას მოითხოვს იგი ადამიანისაგან. რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატი ნ. ა. დობროლიუბოვი წერდა: „დანაშაულობათა და უზნეო ქცევათა უმეტესი ნაწილი ხდება უვიცობის, საგნებზე საღი შეხედულობების უქონლობის გამო... ადამიანთა დიდი ნაწილი დანაშაულს სჩადის იმიტომ, რომ არაფერზე, კაცმა რომ

თქვას, არა აქვს გარკვეული წარმოდგენა და მერყეობს სიკეთესა და ბოროტებას შორის“ (ბასილაძე, 2018: 205-206).

ადამიანს ზნეობრივი ნორმების დაცვა რომ მოვთხოვოთ, მან უნდა იცოდეს, როგორია ეს ნორმები და რას მოითხოვენ ისინი მისგან. ამისათვის კი საჭიროა ადამიანებში ზნეობრივი შეგნების ამაღლება, რაც გულისხმობს საზოგადოებაში მიღებული და ტრადიციად ქცეული ზნეობრივი ნორმების ცოდნას. მაგრამ ზოგად საგანმანათლებლო სკოლებში საგანი „ეთიკა“ – მეცნიერება მორალის შესახებ, არ ისწავლება. ამიტომ საჭიროა მოსწავლეებთან სპეციალური მუშაობა. საამისოდ უნდა გამოვიყენოთ საუბრები, ლექცია-მოსხენებები, დისკუსიები, მონწილე ადამიანებთან შეხვედრები და სხვა. მოსწავლეები უნდა გავარკვიოთ სიკეთესა და ბოროტებაში, ისეთ ცნებებში, როგორცაა: ყურადღება, გულისხმიერება, თანაგრძნობა, პატიოსნება, მოვალეობა, პასუხისმგებლობა და ა. შ.. მაგრამ, როგორც აღმზრდელობითი მუშაობის გამოცდილება გვიჩვენებს, ეს არაა საკმარისი, რადგან ზნეობრივი ნორმების ცოდნა ყოველთვის არ იძლევა იმის გარანტიას, რომ ამ ცოდნის პატრონი ყოველთვის ზნეობრივად მოიქცევა. „ცოდნა მხოლოდ მაშინ არის ცოდნა, როცა იგი მოპოვებულია გონების დაძაბვით და არა მეხსიერებისა წყალობით“ (ლ. ტოლსტოი). ამრიგად, დაზეპირებული ცოდნა არ არის ნამდვილი ცოდნა.

ცოდნა აქტიურ მოქმედებაში გადადის მხოლოდ მაშინ, როცა იგი შეგნებულად შეთვისებული, ღრმად გააზრებული და რწმენად ქცეულია. რწმენა კი შეგნების უმაღლესი საფეხურია. ცოდნისა და რწმენის გაიგივება არ შეიძლება, მათ შორის დიდი განსხვავებაა. ყოველი რწმენა ცოდნაა, მაგრამ ყოველი ცოდნა რწმენა არ არის.

რწმენა ადამიანს ხდის ინიციატივიანს, შემოქმედს, შეუპოვარს ბრძოლაში ყოველივე იმის დასაძლევად, რაც ხელს უშლის მიზნის დაძლევაში. მოსწავლეთა ცოდნის რწმენად გადაქცევა მხოლოდ შეგნებული, გააზრებული და კარგად გაცნობიერებული სწავლებით ხდება, როცა სწავლება და აღზრდა ორგანიზებულად და მიზანმიმართულად წარიმართება.

ნამდვილი რწმენა გამოიხატება მხოლოდ იმაში, რომ არამართო გესმოდეს და იცოდეს, არამედ იბრძოდეს ცხოვრებაში მისი გატარებისათვის, უკან არ დაიხიო

სიძნელეთა წინაშე. თითოეულმა ადამიანმა ობიექტურად უნდა შეაფასოს საზოგადოებრივი ვითარება და მოიქცეს ისე, როგორც ამას საკუთარი სინდისი უკარნახებს.

ამ მიმართულებით მოსწავლეებთან მუშაობისას მხედველობიდან არ უნდა გამოგვრჩეს ის ფაქტი, რომ საკმარისი არ არის, მოსწავლე თვითონ იყოს წესიერი, შრომისმოყვარე. ამასთან ერთად იგი უნდა იყოს ყოველგვარი ბოროტების წინააღმდეგ მებრძოლი. ზნეობრივი აღზრდის ამოცანა მართო ბოროტების წინააღმდეგ იმუნიტეტის შემუშავება კი არ არის, არამედ მის წინააღმდეგ აქტიური ბრძოლის თვისებების აღზრდაცაა.

ადამიანი, რომელიც არაფერს აშავებს, მაგრამ არც სასიკეთო საქმეს აკეთებს და მისი საქმიანობა მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარი თავის ზრუნვით ამოიწურება, ზნეობრივ პიროვნებად არ ჩაითვლება. ჯერ კიდევ ჭაბუკი აკაკი წერეთელი წერდა, რომ ადამიანი რომელიც მხოლოდ თავის თავისთვის ზრუნავს ბევრად არ განირჩევა პირუტყვისაგან. ეს აზრი კარგად გამოხატა ილია ჭავჭავაძემ მოთხრობაში „კაცია ადამიანი?!“ ამიტომაც იყო, რომ დიდმა ილიამ ლუარსაბსა და დარეჯანს შვილი არ აღიარა.

ამრიგად, ადამიანი რომელიც არ სჩადის ბოროტებას და არც ებრძვის მას, ზნეობრივ პიროვნებად არ ჩაითვლება, რადგან ნამდვილი ზნეობრიობა მხოლოდ მოქმედებაში, ბოროტების წინააღმდეგ ბრძოლაში და სიკეთის დამკვიდრებაშია.

ზოგჯერ ადამიანს შეიძლება ჰქონდეს რწმენა, მაგრამ ამ რწმენის შესაბამისად არ მოქმედებდეს. ეს ხდება მაშინ, როცა მას არ ჰყოფნის ნებისყოფა, არ შესწევს უნარი მოიქცეს მისთვის ცნობილი ზნეობრივი ნორმების შესაბამისად. ამიტომ ზნეობრივი შეგნებისა და რწმენის შემუშავებასთან ერთად, საჭიროა მოსწავლეებში ნებისყოფისა და ხასიათის აღზრდა.

ადამიანის მორალური სახისა და შეფასებისას უპირველეს ყოვლისა, უნდა გაირკვას, საით არის იგი მიმართული – ბოროტებისა თუ სიკეთის დამკვიდრები-საკენ. თუ პიროვნების რწმენა საზიანო საზოგადოებისათვის, თვით პიროვნებაც უზნეო გამოდის, რადგან მას შეგნებულად მოაქვს ზიანი საზოგადოებისათვის. ნაცისტებიც მოქმედებდნენ რწმენით, მაგრამ ამ რწმენამ კაცობრიობა ლამის კატას-ტროფის წინაშე დააყენა.

აღზრდა პროცესია, მოძრაობაა, მაგრამ მოძრაობა ყოველთვის პროგრესული არ არის. ერთ შემთხვევაში იგი აღმავალი გზით მიდის, სხვა შემთხვევაში კი – დაღმავალით. ხშირად ერთი და იგივე ქცევა სხვადასხვა ფსიქოლოგიური ბუნებისაა დამოკიდებულია იმაზე თუ რა მოტივით სრულდება იგი, ამიტომ საჭიროა, უპირველეს ყოვლისა, გაირკვეს პიროვნების ქცევის მოტივი, მისი აქტივობის მიზეზი. მაგრამ ამის გარკვევა ძალზედ ძნელია.

მუდამ უნდა გვახსოვდეს, რომ სიცოცხლე აქტიურობაა. მოზარდს, რომელშიც სიცოცხლე დიდი ძალით ჩქეფს არ შეუძლია უმოძრაოდ დარჩეს და ცხოვრების გარკვეულ გზას არ დაადგეს. მაგრამ ის გზები რომელსაც ის თავისთავად ირჩევს და მიჰყვება ყოველთვის მწვერვალისაკენ არ მიდის, ყოველთვის მაღალი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის არაა. ამიტომ აღმზრდელმა მოზარდი იმ გზით უნდა წაიყვანოს, რომელიც მასში მაღალი ზნეობრივი თვისებების გამომუშავებას უზრუნ-

ველყოფს.

2. ზნეობრივი გრძნობების აღზრდა. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ზნეობრივი აღზრდის ერთ-ერთი ამოცანაა ასევე ზნეობრივი გრძნობების აღზრდა, რაც „მოზარდი თაობის გულში კიდევ უფრო საჭირო და ძვირფასია, ვიდრე გონების გამდიდრება სხვადასხვა ცოდნით“ (ი. გოგებაშვილი). ზნეობრივი გრძნობა სხვისი სიკეთის, კეთილი საქციელის ჩადენის შინაგანი მოთხოვნილებაა. იგი მულავდება მოქმედებასა და შეფასებაში. ზნეობრივი პიროვნება არა მარტო მოქმედებს ქვეყნის სიკეთის დამკვიდრებისათვის, არამედ კიდევაც შეათვასებს ამ მოქმედებას. ზნეობრივი გრძნობების ამ ფუნქციას სინდისი ეწოდება. რწმენისა და გრძნობის შეფასებისას პირველობა რწმენას ეკუთვნის, მაგრამ ეს ყოველთვის ასე არ არის, ხშირად გრძნობასა და რწმენა-გონებას შორის ჭიდილია. ამ ჭიდილში ხან ერთი იმარჯვებს, ხან მეორე.

ზნეობრივ გრძნობათა შორის უპირველესი ადგილი უჭირავს მარტივ გრძნობებს, როგორცაა: გულკეთილობა, სიხარული, სიამოვნება, სირცხვილი, აღშფოთება, გულისწყრომა და სხვა. მოზარდებს საკმაოდ განვითარებული აქვთ ეს გრძნობები, მაგრამ ისინი სხვადასხვაგვარად გამოხატავენ მას. სკოლამდელი და უმცროსი სასკოლო ასაკის ბავშვები თავიანთ გრძნობებს გამოხატავენ გულუბრყვილოდ,

დაუფარავად. საშუალო და უფროსი ასაკის მოზარდები კი გრძნობათა გამოვლი-
ნებაში უფრო თავშეკავებულები არიან და ხშირად ფარავენ მათ. ამავე დროს ასაკით
უფროსნი კი გრძნობათა გამოვლენის მეტი ინტენსივობით ხასიათდებიან.

მარტივი გრძნობები ბავშვებს უჩნდებათ, უწინარეს ყოვლისა, დედის მიმართ.
ზნეობრივი აღზრდის სწორად წარმართვის შემთხვევაში, ეს მარტივი გრძნობები
საფუძვლად ედება ისეთ მაღალ გრძნობებს როგორცაა: ჰუმანიზმი, კეთილშობი-
ლება, ამხანაგობა და სხვა. მაგრამ პიროვნებისათვის ზნეობრივი გრძნობების მართლ-
ცოდნა როდია საკმარისი, ამასთან ერთად, მას უნდა შეეძლოს საჭიროების შემთხვე-
ვაში ამ გრძნობების გამოხატვა. სიტყვის საქმედ ქცევა.

კ. დ. უშინსკის აზრით „ადამიანმა შეიძლება მთელი ცხოვრების მანძილზე არ
იყოდეს, როგორ ძლიერ უყვრს სამშობლო, ვიდრე მისგან ხანგრძლივი განშორების
შემთხვევა არ გამოავლენს მასში ამ სიყვარულის მთელ ძალას“ (ბასილაძე, 2018: 213).

ზნეობრივი გრძნობები შეიძლება იყოს დადებითი ან უარყოფითი. ერთ და იგივე
გრძნობა ერთ შემთხვევაში დადებითია, მეორე შემთხვევაში კი უარყოფითი. მაგალი-
თად, სიხარული დადებითი ზნეობრივი გრძნობაა, როცა იგი გამონვეულია საკუთა-რი
თუ ახლობელი ადამიანის წარმატებით, მაგრამ თუ იგი გამონვეულია სხვისი
წარუმატებლობით ასეთი გრძნობა უზნეო და დასაგმობია. თვით სიყვარულიც კი,
რომელიც დაუკთხავად მოდის და მიდის უზნეოდ ითვლება თუ იგი არსებობს ასაკით
შეუფერებელ ან დასაოჯახებელ და დაოჯახებულ ადამიანებს შორის. ყოვე-ლივე ეს
მხედველობაში უნდა მიიღოს მასწავლებელმა ბავშვებში ზნეობრივი გრძნობების
გამომუშავების დროს. ეს ეხება განსაკუთრებით დანყებითი კლასის მასწავლებელს,
რადგან გრძნობათა ჩამოყალიბება ძირითადად უმცროს სასკოლო ასაკში ხდება.

ზნეობრივ გრძნობათა ჩამოყალიბებაში დიდ როლს ასრულებს ასევე სოცია-
ლური გარემო, რომელშიც ბავშვი ცხოვრობს. მათ შორის უპირველესია ოჯახი, სადაც
იზრდება და დროის უმეტეს ნაწილს ატარებს ბავშვი. აქ ეყრება საფუძველი ბავშვის
ისეთ ზნეობრივ გრძნობებს, როგორცაა: გულისხმიერება, თავმდაბლობა, ყურად-
ღება, სიბრალეული, სირცხვილი, ამხანაგობა, მეგობრობა შრომისა თუ ადამიანების
სიყვარული, რასაც განაპირობებს ოჯახში შექმნილი მორალურ-ფსიქოლოგიური

კლიმატი. თუ მშობლები არიან ერთმანეთისა და სხვების მიმართ ყურედლებიანი და გულისხმიერები, შვილებიც ასეთები იქნებიან და თუ ოჯახში ადგილი აქვს ჭორი-კანობას, ამბის მითან-მოტანას, ცხადია, ბავშვებშიც ეს თვისებები განვითარდება, რადგან ბავშვის აღზრდაში გადამწყვეტი როლი ენიჭება მშობლების პირად მაგალითს, მათი თანაცხოვრების წესს. მშობლები ყველანაირად უნდა ცდილობდნენ ბავშვებში დადებითი ზნეობრივი გრძნობების გამომუშავებას, მაგრამ, სამწუხაროდ, დღევანდელი მძიმე ეკონომიკური ვითარების პირობებში, როცა ოჯახის წინაშე თავს იჩენს ათასგვარი პრობლემა, ისინი საამისოდ ვერ იცლიან.

მოსწავლეებში ზნეობრივი ნორმების ჩამყალიბების ძირითადი გზაა საგაკვეთილო პროცესი. მართალია, საშუალო სკოლის ყველა დისციპლინას არ გააჩნია ერთნაირი აღმზრდელობითი მუხტი, მაგრამ ისეთი საგანი, რომელსაც სრულიად არ ჰქონდეს ზნეობრივი მნიშვნელობა, არ არსებობს. ამ საქმეში დაწყებით კლასებში წარმატებით გამოიყენება დედანის, ხოლო მაღალ კლასებში ლიტერატურის გაკვეთილები. ი. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოებში ყურადღებაა გამახვილებული ყველა კეთილ გრძნობაზე. ამასთან, დიდი პედაგოგი არ იფიქრებს ადამიანებში უზნეობის გამოვლინებებსაც და გმობს მათში ჯერ კიდევ შემორჩენილ ისეთ მანკიერ თვისებებს, როგორცაა: ეგოიზმი, სიხარბე, სიზარმაცე, უსაქმურობა სიცრუე, უპასუხისმგებლობა, უნებისყოფობა და სხვა.

ყველა კეთილი გრძნობა, რომელსაც საფუძველი ეყრება ოჯახსა და დაწყებით კლასებში, უნდა გაღრმავდეს და განვითარდეს მაღალ კლასებში. საამისოდ წარმატებით უნდა იქნას გამოყენებული როგორც საგაკვეთილო, ისე კლასგარეშე და სკოლისგარეშე აღმზრდელობითი მუშაობა, რაც მოითხოვს სკოლის ყველა მუშაკის ერთიან, შეთანხმებულ მოქმედებას.

3. ზნეობრივი ქცევის ჩვევების ჩამოყალიბება. პიროვნების ზნეობრივი ქცევისა-თვის მართო ზნეობრივი შეგნება და გრძნობები არაა საკმარისი. ამათთან ერთად, საჭიროა შეგნებისა და ქცევის, თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობა. აღზრდა ნაყოფიერია მაშინ, როცა ცოდნა გადაიქცევა რწმენად, ზნეობრივ გრძნობად, პრაქტიკული საქმიანობის წამქეზებელ მოტივად და ქცევაში ცოდნის გამოსახატავად.

ზნეობრივი ქცევის სისტემატიური შესრულების შედეგად მოსწავლეებს უყალიბდებათ ზნეობრივი ჩვევები, რაც დროთა განმავლობაში ჩვეულებათ ექცევათ, ჩვეულება კი, როგორც იტყვიან, რჯულზე უმტკიცესია. იგი ადამიანს შინაგან მოთხოვნილებად აქვს გადაქცეული.

ზნეობრივი ქცევა შესაბამისი შეგნებისა და გრძნობის პრაქტიკული გამოვლინებაა, რომელიც გვიჩვენებს პიროვნების მორალურ სახეს. ჩვევა შეიძლება იყოს დადებითიც და უარყოფითიც. ყოველი მასწავლებლის ვალია მოსწავლეებში დადებითი ჩვევების განვითარება და უარყოფითის აღმოფხვრა, მაგრამ ჩვეულებაში გადაზრდილი ჩვევების აღმოფხვრა არც ისე ადვილია, რადგან მას ღრმად აქვს გადგმული ფესვები ადამიანში.

ჩვეულება არის ავტომატიზებული, გაუცნობიერებელი მოქმედება. იგი განსაზღვრავს პიროვნების მიმართულებას, მისი აქტივობის ხარისხს. პიროვნების ზნეობრივ სრულყოფასთან მაშინ გვაქვს საქმე, როცა იგი ასრულებს საზოგადოებრივად ღირებულ საქმეს მითითების, დავალების გარეშე, საკუთარი სინდისით. ასეთი ადამიანი ზნეობრივად იქცევა მაშინაც კი, როცა მას არავინ უთვალთვალებს, ამასთან დარწმუნებულია, რომ მის ზნეობრივ საქციელს ვერავინ გაიგებს, ვერც ამ საქციელის ჩადენის მომენტში და ვერც შემდგომ. ამ შემთხვევაში ადამიანს მხოლოდ საკუთარი თავი, საკუთარი სინდისი ჰყავს კონტროლიორად, შემომწმებლად, მსაჯულად.

ასეთივე სიბრტყით აქვს განხილული ეს საკითხი იაკობ გოგებაშვილს: „მასწავლებლისათვის კონტროლი რას მიქვია, კონტროლი საკუთარი სინდისი უნდა იყოს“, – წერდა იგი.

ჯერ კიდევ პითაგორელები აფრთხილებდნენ ადამიანს: „სიბილწე არ ჩაიდინო, არც მარტო, არც სხვებთან ერთად და ყველაზე უფრო მეტად, საკუთარი თავის გრცხვენოდეს“...

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ზნეობრივი აღზრდის მთავარი კერა სკოლაა, რაც, უნინარეს ყოვლისა, საგაკვეთილო პროცესში ხორციელდება. სკოლაში არ არსებობს არც ერთი საგანი, რომელიც არ შეიცავს ზნეობრივი აღზრდის მუხტს. ამ საქმეში გადამწყვეტ როლს ასრულებს პედაგოგი. იგი უნდა ითვალისწინებდეს აღსაზრდელ-

თა ასაკობრივ და ინდივიდუალურ თავისებურებებს და მოხერხებულად იყენებდეს აღზრდის ნაცად მეთოდებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში დასახული მიზნის მიღწევა შეუძლებელია.

თავი III.

მოსწავლეთა ზნეობრივი აღზრდის შინაარსი

ზნეობის შინაარსის დადგენისა და მის არსებაში ჩანვდომისათვის საჭიროა ზნეობის ადგილისა და როლის გარკვევა ადამიანის ცხოვრებაში. „ცხოვრების“ ცნებაში ჩვეულებრივ გულისხმობენ ადამიანის არსებობას, საქმიანობას, მის ბრძოლას, ბედსა და უბედობას, ლხინსა და ჭირს. ადამიანის ცხოვრების არსებითი ნიშნებია: 1. ადამიანი საზოგადოების წევრია და არსებობასა და საქმიანობას საზოგა–დოებრივი ხასიათი აქვს; ადამიანი შეგნებით დაჯილდოებული არსებაა და მის არსებობას შეგნებული ხასიათი აქვს. ეს ორი ნიშანი განასხვავებს ადამიანის ცხოვრებას ცხოველისაგან. საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენათა სფერო, თავის მხრივ, შეიძლება გავყოთ ორ ნაწილად: საზოგადოებრივ ყოფიერებად და საზოგა–დოებრივ ცნობიერებად. საზოგადოებრივი ყოფიერების ცნებაში იგულისხმება ის მატერიალური საგნობრივი ვითარება, რომელიც განსაზღვრავს ცხოვრების მთელ შინაარსს. საზოგადოებრივი ყოფიერების სურათი, ეს არის სურათი იმისა, თუ როგორია სანარმოო ძალების განვითარების დონე.

შეუძლებელია წარმოვიდგინოთ საზოგადოება ზნეობის გარეშე. საზოგადოებრივი ცნობიერების ვერც ერთი ფორმა ვერ შეცვლის და ვერ დაიჭერს ზნეობის ადგილს. იქ, სადაც არ არის ადამიანთა შეგნებული, ნებისმიერი, თავისუფალი მოქმედება, იქ არ არის საზოგადოებრივი ცხოვრება და არც ადამიანობა. ადამიანური ცხოვრებისა და თვით ადამიანობის სპეციფიკა ზნეობრიობაში მდგომარეობს, ხოლო ზნეობრიობის სპეციფიკა შეგნებული თავისუფალი მოქმედების უნარია. ზნეობრივი წესები და პრინციპები გამოხატავენ ადამიანის შეგნებული თავისუფალი მოქმედების სხვადასხვა ფორმებს, მხარეებს, ასპექტებს.

ადამიანის ზნეობრივი შეგნება განისაზღვრება საზოგადოების მატერიალური ცხოვრების პირობებით, საზოგადოებრივი ყოფიერებით. როგორცაა საზოგადოება, ისეთივეა მისი ზნეობრივი შეგნება. იგი ყოველთვის შეესატყვისება მატერიალური ცხოვრების პირობებს, გამოხატავს მას და მისი ცვლილების მიხედვით იცვლება. საზოგადოებრივი ფორმაციათა ისტორია ამის ნათელი დადასტურებაა.

ზნეობრივი აღზრდა ძალზე ფართო დიაპაზონის კატეგორიაა. მასში შედის: პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდა, ჰუმანიზმის, ანუ კაცთმოყვარეობის აღზრდა, ეკოლოგიური აღზრდა, შრომისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება, საზოგადოებრივი და პირადი ქონებისადმი, ბუნებრივი რესურსებისადმი მოფრთხილება, შეგნებული დისციპლინა, ქცევის კულტურა და ა. შ. განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი ცალ-ცალკე.

1. პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდა

სიტყვა `პატრიოტიზმი` წარმოსდგება ბერძნული სიტყვისაგან პატრა, რაც სამშობლოს, მამულს ნიშნავს. პატრიოტი კი იმ ადამიანს ეწოდება, ვისაც თავდავიწყებით უყვარს თავისი სამშობლო, მისი წარსული, აწმყო და მომავალი, ვინც აქტიურ მონაწილეობას იღებს მისი კეთილდღეობისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში, მისი სულიერი და მატერიალური კულტურის განვითარებაში, ვინც უფრთხილდება სახალხო დოვლათს, საზოგადოებრივ საკუთრებას და უანგაროდ ემსახურება ერისა და ქვეყნის საქმეს.

პატრიოტიზმი უწმინდესი და უკეთილშობილესი გრძნობაა, რომელსაც, შეილება ითქვას, ვერავითარი სხვა გრძნობა ვერ შეედრება. იაკობ გოგებაშვილი წერდა: `არა გვგონია ვისთვისმე უცნობი იყოს ის აზრი, რომ მამულის სიყვარული, მხურვა-ლე ეროვნული გრძნობა, არის უპირველესი თანხა ქვეყნის ბედნიერებისათვის... ამიტომაც ითხოვს იგი საზოგადოებისაგან და ცალკე პირისაგან ისეთსავე ერთგულს ზრუნვას და მოვლას, როგორც კარგის შვილის აღზრდა დედ-მამისაგან` (გოგებაშვილი, 1989: 232-233).

ამ საკითხზე ანალოგიური შეხედულებისაა ი. გოგებაშვილის თანამედროვე მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ალექსანდრე ყიფშიძე (ფრონელი). 1914 წელს იგი წერდა: `სიყვარულს, ნამეტნავად სამშობლოსას, ზრდა და ლოლიაგობა უნდა... ხელშეწყობ-ლად ისე ჩაქრება, როგორც წყალდასხმული ცეცხლი` (ბასილაძე, 2018: 219).

ჩვენი დიდი წინაპრების ეს მოსაზრება საოცრად თანამედროვეა და ეხმაურება ჩვენს დღევანდელ პრობლემებს, რადგან, როგორც გასული საუკუნის დასაწყისში, ისე დღესაც, არიან ისეთი ვაი-ქართველები, რომლებიც მოითხოვენ სამშობლოსა და ეროვნების გაუქმებას და მსოფლიოს საერთო ოჯახში გაერთიანებას.

პატრიოტიზმის ცნებაში იგულისხმება ორი მხარე: პატრიოტული გრძნობები, იდეები და ამ გრძნობებითა და იდეებით მოტივირებული მოქმედება, სიტყვისა და საქმის ერთიანობა.

პატრიოტიზმს საყოველთაო, საზოგადოებრივი ხასიათი აქვს, მაგრამ მას თითო-ეული ხალხის ცხოვრების პირობებისა და განვითარების ისტორიული გზის შესაბამისად სპეციფიკური, ეროვნული ნიშნებიც გააჩნია. და ეს არცაა გასაკვირი, რადგან შეუძლებელია მონახოს მსოფლიოში თუნდაც ორი ისეთი ერი, რომელსაც ზუსტად ერთნაირი გზა გაეწვოდეს. ამავე დროს, პატრიოტიზმს აქვს მსგავსი, ყველა ხალხი-სათვის საერთო, ზოგადსაკაცობრიო ნიშნები. უწინარეს ყოვლისა, ესაა სიყვარული და თავდადება სამშობლოსათვის. მაგრამ პატრიოტიზმში მარტო მამულის, იმ ადგილის სიყვარული როდი იგულისხმება, სადაც ჩვენ დავიბადეთ, ფეხი ავიდგით და ვცხოვრობთ, არამედ, ფართო გაგებით, პატრიოტიზმი, სამშობლოსთან ერთად, მშობელი ხალხის, მისი ზნე-ჩვეულებების, ადამიანებისა და ტრადიციების სიყვარულსაც გულისხმობს.

‘სამშობლო განა მარტო ლამაზი მთებია?! _ სვამს კითხვას ან გარდაცვლილი, ყოფილი პარლამენტარი და საზოგადო მოღვაწე, პროფესორი ვახტანგ ბოჭორიშვილი და, სავსებით სამართლიანად, დასძინს: _ „არა! სამშობლო, უპირველეს ყოვლისა, ის არის, ვინც ეს მთა და ბარი, მინა და წყალი სისხლით და ოფლით, ბრძოლით და შრომით საუკუნეთა უფსკრულიდან ზე ამოსწია, წვითა და დაგვით მეცხრამეტე საუკუნის მიჯნამდე მოიტანა, შემდეგ, მთელ საუკუნეს ხალხთა საპყრობილეებში მყოფ-მა არ დაკარგა ენა და ჩვევა... გამოჰგლიჯა ჩვენი ქვეყანა სილატაკეს, შიმშილს, უმეც-რებას... ე.ი. საქართველო, ჩვენი სამშობლო, უპირველესად ყოვლისა, ჩვენი ხალხია _ კეთილსინდისიერი, მშრომელი ადამიანები, რომელნიც ყველა თავის ადგილზე, ყველა თავისი შესაძლებლობის მიხედვით, აგურს აგურზე ალაგებენ, სვე-სვეზე გა-აქვთ, სიტყვას სიტყვაზე აბამენ და აშენებენ ჩვენს საზოგადო შენობას~ (ბასილაძე, 2018: 220).

ჭეშმარიტი პატრიოტიზმისათვის უცხოა კოსმოპოლიტიზმი, სამშობლოსადმი, ეროვნული თვითმყოფადობისა და კულტურისადმი გულგრილი დამოკიდებულება. მასში მალაღონა დონეზე დგას ეროვნული სიამაყის გრძნობა. მისთვის უცხოა ასევე კუთხურობის, ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის ცალკეული გამოვლინებანი.

პატრიოტიზმის ერთ-ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია მისი ხალხური, ინტერნაციონალური ხასიათი. ‘ძლიერი სიყვარული სამშობლოსი, _ წერდა ი. გოგებაშვილი, _ ჰბადავს ძლიერს სიყვარულს კაცობრიობისას~ (გოგებაშვილი, III, 1990: 150). აქედან გამომდინარე, სკოლა მოწოდებულია აღზარდოს არა ვიწრო, ნაციონალური ინტერესებით შემოფარგლული ახალგაზრდობა, არამედ ისეთი მომავალი თაობა, რომელსაც, თავის სამშობლოსა და ხალხთან ერთად, ეყვარება მსოფლიოს ყველა ხალხი, ვინაიდან არ შეიძლება იყო ჭეშმარიტი პატრიოტი, თუ არ გიყვარს, პატივს არ სცემ და არ აფასებ სხვა ეროვნების ადამიანს.

ინტერნაციონალიზმის თავისებური გაგება მოგვცა ჩვენმა სასიქადულო მწერალმა ნოდარ დუმბაძემ: ‘ხანდახან უნდა დაგავინწყდეს, რომ ეს კაცი ქურთია, სომეხია, აზერბაიჯანელია, ებრაელია, რუსია, აფხაზია, ოსი თუ მესოპოტამიელი, წერდა იგი... მთავარია, შინაგანად გახსოვდეს, რომ შენ კი ხარ ქართველი, მაგრამ ის მეორე კაცი ძმაა შე-

ნი, არანაკლებ ამაყობს საკუთარი ეროვნებით და ადვილი შესაძლებელია შენზე მეტი ღირსებაც ჰქონდეს. ასე მესმის მე ინტერნაციონალიზმი (ბასილაძე, 2018: 221-222).

საქართველოს რესპუბლიკაში, – ნათქვამია – განათლების რეფორმის სახელმწიფო პროგრამაში, – ქართველებთან ერთად საქართველოს ჭეშმარიტ მოქალაქეებად უნდა იზრდებოდნენ აქ მცხოვრები სხვა ეროვნების ახალგაზრდებიც (7, 1995: 13). ისინი პატივს უნდა სცემდნენ საქართველო ხალხის ენას, მის კულტურასა და ისტორიას. განათლების, სკოლის ეროვნულობა ამ მიმართულებით მუშაობასაც გულისხმობს.

1) პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდის გზები და საშუალებანი

პატრიოტიზმისა და ინტერნაციონალიზმის აღზრდას, ისევე როგორც ზოგადად აღზრდას, საფუძველი ეყრება ოჯახში. იგი სათავეს იღებს დედის კალთიდან და დაკავშირებულია იმ კუთხის, იმ მხარის სიყვარულთან, სადაც დაიბადა და თავის ისიცრმის წლები გაატარა ადამიანმა. შემდგომ ეს გრძნობა კიდევ უფრო იზრდება და ძლიერდება. როგორც პატარა ნაკადული შეიძლება წყალუხვ მდინარედ იქცეს, ისე ადამიანში დედის ტკბილ ნანასთან ერთად შესისხლხორცებული ეს გრძნობა შეიძლება გადაიქცეს პატრიოტიზმის ჭეშმარიტ გრძნობად, თუ საამისოდ დროზე იზრუნებენ მშობლები.

მიუხედავად ამისა, მოსწავლეთა პატრიოტულ-ინტერნაციონალურ აღზრდაში, როგორც გამოცდილებამ გვიჩვენა, წამყვან როლს მაინც სკოლა ასრულებს. ამ ამოცანის გადაწყვეტა დაკავშირებულია პიროვნების ფორმირების მთლიან პროცესთან. მისი განხორციელება შეუძლებელია ადამიანში ჰუმანიზმის, პრომისმოყვარეობის, კოლექტივიზმის, შეგნებული დისციპლინის, ნებისყოფისა და ხასიათის სიმტკიცის, გამბედაობისა და სიამაყის გრძნობის აღზრდის გარეშე. ამ საქმეში კი გადამწყვეტი როლი სასწავლო პროცესს, საგაკვეთილო მუშაობას ენიჭება. სკოლაში არ ისწავლება თითქმის არცერთი საგანი, რომელსაც არ შეეძლოს მოსწავლეთა პატრიოტულ-ინტერნაციონალური აღზრდა, მაგრამ ამ მხრივ ყველაზე დიდ როლს მაინც საზოგადოებრივი მეცნიერებები (ისტორია, ენა, ლიტერატურადასხვა) ასრულებენ.

საქართველოს ისტორიის გაკვეთილებზე მოსწავლეები ეცნობიან ჩვენი ქვეყნის გმირულ წარსულს, იმას, თუ როგორი თავდადებით, საკუთარი სიცოცხლის ფასად იცავდნენ ჩვენი წინაპრები საუკუნეების მანძილზე თავიანთ მიწა-წყალს უცხოელი ურდოებისაგან. `არ შეიძლება მოიძებნოს მსოფლიოში ისეთი მეორე მხარე, _ წერს აკადემიკოსი ნ. ბერძენიშვილი, _ რომელსაც ამდენი შემოსევა, დაპყრობა, დატაცება განეცადოს, რამდენიც საქართველომ თავისი ისტორიის მანძილზე განიცადა~ (ბასილაძე, 2018: 223). მიუხედავად ამისა, იგი ფენიქსისებურად ყოველთვის ახერხებდა ფეხზე წამოდგომას და მტრისთვის საკადრისი პასუხის გაცემას. გიორგი სააკაძე და ერეკლე მეორე, ბერი თევდორე და დიმიტრი თავდადებული, ცოტნე დადიანი და ქეთევან წამებულის, სამასი არაგველი და ცხრა ძმა ხერხეულიძე თუ სამშობლოსათვის თავდადებული სხვა მოღვაწენი ის ადამიანები არიან, რომელთა მაგალითებზე იზრდებოდნენ და კვლავაც აღიზრდებიან მომავალი თაობები.

პატრიოტიზმის სილიაღე, მისი ძალა და ძლიერება ყველაზე მეტად გამოვლინდა დიდ სამამულო ომში. სამშობლოს სიყვარულის საკურთხეველზე მიტანილმა მსხვერპლმა, მილიონობით ჭაბუკისა და ქალიშვილის გმირობამ უზრუნველყვეს ფაშისტ ოკუპანტებზე გამარჯვება. ამ გამარჯვებაში, სხვა რესპუბლიკების წარმომადგენლებთან ერთად, თავისი წვლილი შეიტანეს ქართველმა მეომრებმაც. `ბრესტის ციხესიმაგრეში ჩვენი ქვეყნის თითქმის ყველა ხალხთა შვილები იბრძოდნენ, _ წერს მწერალი სერგეი სმირნოვი. _ ამ მეომართა შორის ძალიან ბევრი ქართველი იყო და ისინი თავგანწირულად იცავდნენ სახელოვან ბუგისპირა ციტადელს _ სიცოცხლე შესწირეს, საკუთარი სისხლით მორწყეს წმინდა მიწა~... (ბასილაძე, 2018: 224).

დიდი სამამულო ომის ისტორიაში ოქროს ასოებით არის ჩანერილი შოთა გამცემლიძის, ზოია რუხაძის, ალექსანდრე წურნუმიას, ჭიჭიკო ბენდელიანის, ისრაფილ ჯინჭარაძის, მელიტონ ქანთარას და სხვათა დიდების შარავანდედით მოსილი სახელები. მათი ცხოვრების ბრწყინვალე მაგალითების უბრალო ხსენებაც კი აღაფრთოვანებს ჩვენს მოსწავლე ახალგაზრდობას სამშობლოს სიყვარულის ჭეშმარიტი გრძნობით.

როცა მოზარდებს ჩვენი სამშობლოს ისტორიის შესახებ ვესაუბრებით, მათი ყურადღება უნდა მივაპყროთ იმაზეც, რომ, ძნელბედობის მიუხედავად, ქართველმა ხალხმა

წარსული დიდების იმდენი ხელთუქმნელი ძეგლი, ციხესიმაგრე, ტაძარი თუ სხვა შექმნა, რომ საქართველო მუზეუმს დაამსგავსა. ეს უძველესი კულტურული ფასეულობანი ამჟღავნებენ არა მარტო ჩვენს, არამედ კაცობრიობის მატერიალურ და სულიერ საგანძურს. ამის ნათელი მაგალითია ცნობილი ინგლისელი მწერლის ჯიმს ოლდრიჯის სიტყვები: `დიდებულია, დიდებული თქვენი ვარძია. მე ბევრი ქვეყანა მინახავს, მაგრამ ამისთანა საოცრებას არ შევხვედრივარ. ნეტა რა ხელმა გამოკვეთა ეს გამოქვაბული, რა ფუნჯმა მოხატა ეს ფრესკები` (ბასილაძე, 2018: 224-225).

ქართველ ხალხს თავისი სახელმწიფოებრიობის არსებობის 2000 წელზე მეტი ხნის ისტორია გააჩნია. სამშობლოს სიყვარულით დამუხტული ქართველობა, და არა მარტო ქართველობა, საქართველოში მოსახლე სხვა ერის წარმომადგენლები, ქართველების მხარდამხარ იბრძოდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის. ორჯერ დაგვარგეთ ეს დამოუკიდებლობა, მაგრამ ფარ-ხმალი არ დაგვიყრია და მაინც მივალწიეთ ქართველი კაცის ოცნების ხორცშესხმას. დღეს უკვე `ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნის`.

მოსწავლეთა პატრიოტულ აღზრდაში დიდ როლს ასრულებს ასევე მშობლიური ენა. ქართული ენა კი, ი. გოგებაშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, `ისეთივე მრავალფეროვანი და მდიდარია, როგორც არის ჩვენი ერის ისტორია და წარსული ცხოვრება` (გოგებაშვილი, ტ. IV, 1990: 667).

დედაენის როლისა და მნიშვნელობის საკითხში ი. გოგებაშვილი მთლიანად იზიარებს დიდი რუსი პედაგოგის კ. დ. უშინსკის შეხედულებებს, რომელიც წერდა: `ენაში სახიერდება მთელი ხალხი და მთელი მისი სამშობლო, მასში... აისახება სამშობლოს ცა, მისი ჰაერი, ფიზიკური მოვლენები, მისი ჰავა, მისი ველები, მთები და ხეობები... მაგრამ ხალხის ენის ნათელ და გამჭვირვალე სიღრმეში აირეკლება არა მარტო ბუნება სამშობლო ქვეყნისა, არამედ ხალხის სულიერი ცხოვრების მთელი ისტორიაც` (უშინსკი, 1974: 149).

მშობლიურ ენასთან ერთად, მოსწავლეები ეცნობიან ენის ისტორიასაც და კანონიერი სიამაყის გრძნობით ივსებიან იმის გამო, რომ მსოფლიოში არსებულ 14 დამწერლობათა შორის ერთ-ერთი უძველესი და ორიგინალურია ქართული დამწერლობა,

რომელმაც ჯერ კიდევ მეხუთე საუკუნემდე იქმნებოდა და კვლავაც იქმნება არაერთი და ორი მსოფლიო მნიშვნელობის ნაწარმოები.

არ არსებობს სიტყვა, რომელიც ქართულად არ გამოითქვას. ამასთან, ქართული ენის უპირატესობა ისიც არის, რომ ამ ენაზე დანერგილი სატყვა ადვილად წასაკითხია, ისე იკითხება, როგორც იწერება. ამიტომაც ამბობს ილია ჭავჭავაძე: `ჩვენს ენას ისეთი განსაკუთრებული თვისება აქვს, რომელსაც ბევრი სხვა წარმატებული ენები შენატრიან` (ბასილაძე, 2018: 226).

უცხო ენების სწავლების პროცესში მოსწავლეები ეცნობიან ამ ენაზე მოლაპარაკე ხალხთა ყოფა-ცხოვრებას, მათ ზნე-ჩვეულებებს, რაც ხელს უწყობს მოზარდებში სხვა ეროვნების ხალხებისადმი სიყვარულისა და მათდამი სამართლიან საქმეში მხარდაჭერის ჭეშმარიტი გრძნობის განვითარებას.

მშობლიური ლიტერატურის გაკვეთილებზე მოსწავლეები საფუძვლიანად სწავლობენ საქვეყნოდ ცნობილი ქართველი მწერლების შოთა რუსთაველის, დ. გურამიშვილის, ნ. ბარათაშვილის, ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის, ვაჟა-ფშაველას, გ. ტაბიძისა და სხვათა ბრწყინვალე ნაწარმოებებს, რომლებიც აღძრავენ მათში ეროვნული სიამაყისა და მშობლიური ქვეყნის უსაზღვრო სიყვარულის გრძნობებს. აქვე იგებენ ისინი, რომ `როგორც უფალი, სამშობლოც ერთია ქვეყანაზედა` და მას, ისევე როგორც საკუთარ დედას, მოვლა-პატრონობა და გაფრთხილება სჭირდება, რომ `სამშობლო... არ გაიკვლების სხვაზედა`.

მოსწავლეთა ინტერნაციონალიზმის სულისკვეთებით აღზრდის საქმეში დიდი მნიშვნელობა აქვს დასახელებული და სხვა მწერლების ნაწარმოებთა შესწავლას. მართო შოთა რუსთაველის `ვეფხისტყაოსანი` რად ღირს! გენიოსმა პოეტმა ხელთუქმნელი ძეგლი დაუდგა ხალხთა შორის ურთიერთგაგებას, ძმობასა და მეგობრობას. დიდმა მგოსანმა ნათლად გვიჩვენა სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა შორის მეგობრობისა და სიყვარულის ის ცხოველმყოფელი, მძლეთამძლე ძალა, რომელიც ამსხვრევს და ანადგურებს ყოველგვარ ზღუდესა და წინააღმდეგობას.

ლიტერატურის გაკვეთილებზე უფროსკლასელებს შეიძლება ვაწერინოთ თხზულებები თემებზე: `რად მიყვარს ჩემი სამშობლო`, `რით იწყება სამშობლო` და სხვ. ამ თე-

მაზე მუშაობისას მოსწავლეებმა უნდა გამოხატონ თავიანთი დამოკიდებულება სამშობლოსადმი.

მოსწავლეებელმა ყველა ღონე უნდა იხმაროს, რათა ბავშვისათვის ძვირფასი გახადოს ყოველივე ის, რაც ცეცხლითა და მახვილით, წვით, ოფლითა და დაგვითაა მოპოვებული მამა-პაპათა მიერ. ყოველი მოზარდი, ჭაბუკი თუ ქალიშვილი კარგად უნდა ჩაუფიქრდეს თავის საქციელს, უნდა გაერკვეს იმაში, თუ `ვისი გორისაა~, როგორი სახელლოვანი წარსულის მემკვიდრეა იგი. მათთვის ზნეობრივ იდეალად უნდა იქცნენ ის ადამიანები, რომლებმაც თავიანთი ბედნიერება სამშობლოს კეთილდღეობისათვის ბრძოლაში პოვეს.

მოსწავლეთა პატრიოტულ აღზრდაში არანაკლები როლი ენიჭება გეოგრაფიის სწავლებას. ამ საგნის გაკვეთილებზე ბავშვები ეცნობიან თავიანთი სოფლის, რაიონის, ქალაქის, ოლქის, მხარისა და მთელი რესპუბლიკის ულამაზეს ადგილებს: მის მინერალურ წყლებს, წყალუხვ მდინარეებს, მქუხარე ჩანჩქერებს, მუდმივი თოვლით დაფარულ მთებს, ყვავილებით მოქარგულ ველ-მინდვრებს, წიაღისეულ სიმდიდრეებს, წარმტაც კურორტებსა და გიგანტურ ჰიდროელექტროსადგურებს, სარწყავ არხებსა და ქარსაცავ ზოლებს.

ბიოლოგიისა და ზოოლოგიის გაკვეთილებზე მოსწავლეები ეცნობიან საქართველოს მცენარეთა და ცხოველთა სამყაროს, მის მდიდარ ფლორასა და ფაუნას, რაც აღძრავს მათში ეროვნული სიამაყისა და სამშობლოს სიყვარულის უნმინდეს გრძნობას.

მოსწავლეთა პატრიოტულ-ინტერნაციონალურ აღზრდაში, საგაკვეთილო პროცესთან ერთად, წარმატებით შეიძლება იქნას გამოყენებული კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობა, კერძოდ, ამ მუშაობის ისეთი ფორმები, როგორიცაა: საუბრები, ლექცია-მოსხენებები, ჟურნალ-გაზეთების ხმამაღალი კითხვა, დისპუტები, კონფერენციები, დილა-სალამოები, წიგნებისა და სპექტაკლების განხილვა, ტურისტული ლაშქრობები, ექსკურსიები, შეხვედრები მოწინავე ადამიანებთან და სხვა.

ამ საქმეში დიდი ადგილი უჭირავს ასევე საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომას, სხვადასხვა სახის სამხარეთმცოდნეობის მუშაობას, სპორტულ შეჯიბრებებს და სხვ. ამ მიზანს ემსახურება ასევე ისეთი სპეციფიკური ფორმები, როგორიცაა სამშობლოს

თავდადებულ გმირებზე მასალების შეგროვება, დიდების მუზეუმის შექმნა, სამხედრო-პატრიოტული თამაშების ჩატარება. არ შეიძლება პატრიოტული გრძნობები არ აღუძრას მოსწავლე ახალგაზრდობას დიდგორის ბატალიის პანორამის დათვალიერებამ, დავით აღმაშენებლის მხედრული ნიჭისა და მამაცობის წარმო-დგენამ, ანდა მხატვრულ ნა-წარმოებებში განსხეულებულმა ჩვენი ხალხის გმირო-ბისა და თავგანწირვის აურაცხელმა მაგალითებმა, რომლებიც უდიდეს ემოციურ-პატრიოტულ განწყობას უქმნიან მოზარდ თაობას, სწორედ ამიტომ არის, რომ ქართველი ახალგაზრდობა ხალხისთვის შედის ეროვნულ არმიამში და ფიცს დებს, ერთგულად ემსახუროს სამშობლოს.

ამ მიმართებით საუბრები და ლექცია-მოსვენებები შეიძლება ჩატარდეს შემდეგ თემებზე: `სამშობლო, დედის ძუძუ, არ გაიცვლების სხვაზღადა~, `მათ ასახელებს სამშობლო~, `რად გვიყვარს ჩვენი სამშობლო~, `არავინ და არავერი არაა დავინწყებული~, `რაც დავინწყებით არ იბინდება~, `ვინ მოყვარესა არ ეძებს, იგი თავის ამტერია~, `მეგობრობამ არ იცი სსაზღვრები~ და ა.შ.

ბავშვებს უნდა ვესაუბროთ მშობლიური სოფლის, რაიონის, ქალაქის, რესპუბლიკისა თუ მხარის უმშვენიერესი ბუნების, წყალუხვი მდინარეებისა და თვალუნვდენელი ზღვების, ქალაქებისა და კურორტების, ბუნებრივი სიმდიდრეებისა და, რაც მთავარია, ჩვენი ერისა და მისი გმირული წარსულის შესახებ. ყოველივე ეს გამოიწვევს მოზარდებში თავისი კუთხისა და ახალხის სიყვარულს, ჩაუნერგავს მათ ეროვნული სიამაყის გრძნობას.

მოსწავლეებში პატრიოტიზმისა და ეროვნული გრძნობების აღზრდის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალებაა სამხარეთმცოდნეო ლაშქრობებისა და ექსკურსიების მონაწილეობა – სამრეწველო ქალაქების, მეტალურგიული, მანქანათმშენი, საფეიქრო, ქიმიური და სხვა ფაბრიკა-ქარხნების, დიდი ელექტროსადგურების, სარწყავი არხების, აუზების დათვალიერება, კაბინეტ-ლაბორატორიებისათვის ექსპონატების შეგროვება და ნახულის ირგვლივ მსჯელობა. ყოველივე ეს საშუალებას იძლევა ღრმად გავაცნოთ მოსწავლეებს ჩვენი ქვეყნის ბუნება და ეთნოგრაფია, მეურნეობა, კულტურა და ხელოვნება.

მოსწავლეთა პატრიოტიზმის სულისკვეთებით აღზრდას ხელს უწყობსა სევე პატრიოტული შინაარსის ნაწარმოებთა ხმამაღალი კითხვა და მათი განხილვა. კარგი საბავშვო ნაწარმოების კოლექტიური წაკითხვა და მის შესახებ მსჯელობა ეხმარებ ბავშვებს უკეთ გაიგონ ჩვენი ქვეყნის აწმყო, გაეცნონ მის წარსულს და გაიაზრონ მომავალი.

პატრიოტულ-ინტერნაციონალურ აღზრდაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ასევე ხალხთა მეგობრობის მუზეუმების ნახვას, კინოსურათების ჩვენებას, შესაფერის სპექტაკლებზე დასწრებას და ნახულის ირგვლივ მსჯელობას. მაგრამ ამ საქმეში ყველაზე მეტად მაინც მოსწავლეთა საზოგადოებრივად სასარგებლო შრომაში აქტიური მონაწილეობა ასრულებს, როგორცაა: მშობლიური სკოლის კეთილმონწყობა, ეზოს, ქუჩის, ქალაქის, სოფლის გამწვანება-გალამაზება, ბუნების დაცვის ღონისძიებებში მონაწილეობა, გამოჩენილ ადამიანთა საფლავების მოვლა-პატრონობა, ისტორიული ძეგლების დაცვა და სხვა. ყოველივე ამ გზით უნდა დავარწმუნოთ მოსწავლეები, რომ პატრიოტისათვის მართო რწმენა და გრძნობები არაა საკმარისი, არამედ საჭიროა მათი შესაბამისი მოქმედება, სიტყვის საქმედ ქცევა. არ შეიძლება, მაგალითად, ამაცობდე შენი მშობლიური ქვეყნის ლამაზი მთა-ველით, სიტყვით ქადაგებდე სამშობლოს სიყვარულს და არაფერს აკეთებდე მისი სახელის განდიდებისათვის. ნამდვილი პატრიოტი მხოლოდ ის არის, ვინც ყამირს ტეხს, ფოლადს აღნობს, ნერგებს ახარებს, ხნავს და თესავს, ქმნის მატერიალურ და სულიერ დოვლათს.

მოსწავლეები უნდა დავარწმუნოთ იმაში, რომ მათი უპირველესი მოვალეობაა კარგად სწავლა, რომ გმრობა მართო ბრძოლის ველზე კი არ იჭედება, არამედ მშვიდობიან შემოქმედებით შრომაშიც. იმ ადამიანებს, რომლებიც თავიანთი შრომით სამშობლოს წინსვლასა და მის ძლიერებას განამტკიცებენ, ხალხი შრომის გმირს უწოდებს. მოსწავლისათვის კი კარგი სწავლაც გმრობაა, თუ იგი შემდგომ თავის ცოდნას სამშობლოს საკეთილდღეოდ გამოიყენებს.

ზემთო დასახელებული და სხვა ანალოგიური ღონისძიებებით მოზარდებს ნათლად უნდა დავანახოთ ხალხთა შორის მეგობრობის უდიდესი სასიცოცხლო მნიშვნელობა და სიკეთე, შევაცვაროთ ჩვენი ხალხი, მისი საბრძოლო და შრომითი ტრადიციები, რაც ესოდენ სჭირდება დღევანდელ დაშლილ და დაქუცმაცებულ საქართველოს.

მხოლოდ ამ გზით შევძლებთ ჩვენი დიადი სამშობლოს საიმედო ფარისა და მახვილის გამოჭედვას, ისეთი მომავალი თაობის აღზრდას, რომელსაც `...მოლაღ დაკარგულად მიაჩნია ყოველი წამი, რომელიც არ მოუხმარნია მამულის ზრუნვისათვის, ვისაც ედაგვის გული მამულის ტანჯვითა, უხარის მისი ლხენითა, ვინც ბედნიერია მის ბედნიერებით, უბედურია მისი უბედურებით, და ვინც მზად არის ღიმილით შესწიროს მას თავისი სიცოცხლე` (გოგებაშვილი, 1989: 233).

ჰუმანიზმის აღზრდა

ჰუმანიზმზე საუბარს, ამ ტერმინის განმარტებით დავიწყებ, ის მომდინარეობს ლათინური სიტყვიდან „Humanus“ და ადამიანურს ნიშნავს. ჰუმანიზმი შეხედულებათა ისეთი სისტემაა, რომელიც ძირითად ღირებულებად ადამიანს მიიჩნევს, აღიარებს პიროვნების უფლებას იყოს ბედნიერი, თავისუფალი, თანასწორი, ჰქონდეს უფლება მოახდინოს საკუთარი ცოდნის, ინტერესების, უნარებისა და შესაძლებლობების სრულფასოვანი რეალიზაცია და გააჩნდეს ყველა საჭირო პირობა რათა შეძლოს სახელმწიფოს სრულფასოვან წევრად ჩამოყალიბება.

ჰუმანიზმის, როგორც მსოფლმხედველობრივი და ეთიკური სისტემის, წარმოშობა უკავშირდება ე. წ. აღორძინების (რენესანსის) ეპოქას. ეს იყო მიმდინარეობა ფილოსოფიაში, ხელოვნებასა და ლიტერატურაში, რომელიც ყველაზე მაღლა ადამიანსა და ადამიანურ ფასეულობებს აყენებს. იგი მოიცავს XIV-XVI საუკუნეებს და ხასიათდება ანტიკური ტექსტებით დაინტერესებით, ცხოვრების, წესის, აზროვნების სტილის შეცვლით. ეს იყო პროგრესული მიმდინარეობა, რომელმაც გამოაცხადა პიროვნების თავისუფალი განვითარების პრინციპი, ადამიანის გათავისუფლება ფეოდალიზმისა და კათოლიციზმის ბორკილებისაგან.

აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ჰუმანიზმის თანამედროვე გაგებამ XVIII-XIX საუკუნეებში მიიღო დასრულებული სახე, რომლის ფარგლებშიც საზოგადოებრივი წყობა უნდა შეესაბამებოდეს ადამიანის უფლებებს, რაც გულისხმობს იმას, რომ ნებისმიერი სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკური თუ უბრალო სამოქალაქო სისტემა კი დამყარებული უნდა იყოს ადამიანზე, მის სურვილებსა და უფლებებზე, რა თქმა უნდა,

სახელმწიფოებრივი ინტერესების გათვალისწინებით. ცნობილია იმანუელ კანტის (1742–1804) მიერ ჩამოყალიბებული თვალსაზრისი, რომლის მიხედვითაც ადამიანი სხვა ადამიანისათვის შეიძლება იყოს მხოლოდ მიზანი და არა საშუალება, ამ თვალსაზრისმა უდიდესი მნიშვნელობა იქონია ჰუმანისტური მსოფლმხედველობის განვითარებაში.

ჰუმანიზმზე საუბრისას, აუცილებელია ყურადღება გავამახვილოთ ე.წ. დეჰუმანიზაციის პროცესზეც, რაც გულისხმობს ჰუმანიზმის პრინციპთა შესუსტებას ან სულაც გაუფასურებას, უარის თქმა ცხოვრებისა და აზროვნების ისეთ წესზე, რომელიც დაფუძნებულია სამართლიანობაზე, ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებზე, პიროვნების, როგორც ინდივიდის, გათვალისწინებასა და ხელშეუვალობაზე. დეჰუმანიზაციის ეს პროცესი კი თავისთავად გულისხმობს, დაპირისპირებას საზოგადოების წევრებს შორის, დისკრიმინაციასა და ჩაგვრას განსხვავებული შეხედულებისა და აზრის მქონე ინდივიდების, რაც გავლენას ახდენს, როგორც ქვეყნის ისე თითოეული ინდივიდის ცხოვრების ხარისხსა და წესზე.

ჰუმანიზმის ძირითად პრინციპად განსხვავებული აზრის პატივისცემა, სხვა აღმსარებლობის თუ კულტურის მქონდე პირთა შემწყნარებლობა – მიღებაა, მთელი ზნეობრივი კანონი ერთი სიტყვით გამოითქმება: გიყვარდეს მოყვასი შენი.

დეჰუმანიზაცია კი, ამ ყველაფრის შებრუნებული პროცესია, რაც არა მხოლოდ, „მასის ადამიანს“ წარმოშობს, არამედ ქმნის საზოგადოებას რომელიც შეუწყნარებელი და დაუნდობელია მათ მიმართ ვისაც განსხვავებული შეხედულებები გააჩნია.

ერთი სიტყვით ჰუმანიზმი, როგორც მსოფლმხედველობრივი და ეთიკური სისტემა თანდათან სულ უფრო მძლავრად იდგამს ფესვებს მსოფლიო ხალხების აზროვნებასა და კულტურაში, ხდება ინფორმაციის გაცვლა–გამოცვლა, პროგრესულად აზროვნება და გასხვავებული აზრის პატივისცემის კულტურის დამკვიდრება მსოფლიოში. გამონაკლისები, რა თქმა უნდა, არსებობს, მაგრამ თუ მსოფლიოს საერთო სურათით ვიმსჯელებთ, სულ უფრო და უფრო ნაკლები ადამიანის ჩაგვრა და დისკრიმინაცია ხდება, განსხვავებული რასის, აღმსარებლობის, სქესის, ასაკის თუ აზრის ქონის გამო, რაც ნამდვილად მისასალმებელია. ჰუმანიზმი ის რაც ადამიანებს მოგვცემს

საშუალებას ვეზიაროთ მსოფლიო კულტურას, ტრადიციებსა და სხვადასხვა ხალხებისათვის დამახასიათებელ ცხოვრების წესს.

ჰუმანიზმის გაგებაში მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა, მეცნიერთა ერთი ჯგუფის აზრით, ჰუმანიზმი გულისხმობს ნებისმიერი ადამიანის სიყვარულს, განურჩევლად იმისა, თუ რას წარმოადგენს იგი; მეორე ჯგუფის აზრით, ჰუმანიზმი გულისხმობს მხოლოდ პატიოსანი, საზოგადოებისათვის სასარგებლო პიროვნების სიყვარულს, მესამე ჯგუფი კი ჰუმანიზმში ათავსებს არა მარტო ადამიანების, არამედ ნებისმიერი ცოცხალი არსების სიბრალულს (ჰუმანიზმის ფართო გაგება), რაც, ჩვენი აზრით, ყველაზე სამართლიანია.

ჰუმანიზმის იდეები პირველად ჩაისახა ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში, ხოლო შემდეგ ჰუმანიზმის იდეებით გამოვიდნენ ანტიკური ხანის დიდი მოაზროვნეები: სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, ციცერონი, კვინტილიანე, სენეკა და სხვები, მაგრამ ჰუმანიზმმა თავისი განვითარების უმაღლეს საფეხურს მხოლოდ აღორძინების ეპოქაში (XIV-XVI სს) მიაღწია. ამიტომაც ამ იდეის წარმოშობას ჩვეულებრივ აღორძინების ეპოქას უკავშირებენ.

აკადემიკოსების შალვა ნუსუბიძისა და დავით ლორთქიფანიძის აზრით, ქართულმა ჰუმანიზმმა რამდენიმე საუკუნით დაასწრო ევროპულ ჰუმანიზმს. ამის დასტურია ქართველი მოაზროვნეების იოჰანე პეტრინის, არსენ იყალთოელისა და სხვათა შრომები, ასევე შოთა რუსთაველი `ვეფხისტყაოსანი`.

შუასა უკუნეებში ჰუმანიზმის დროებით გამოვიდნენ ვერჯერიო, ვეტო, პიკოლომინი, ვიტორინო და ფელტრე (იტალია), ფრანსუა რაბლე, მიშელ მონტენი (საფრანგეთი), ერაზმ როტერდამელი (გერმანია), მოგვიანებით დანტე, ბოკაჩო, პეტრარკა, მიქელანჯელო, ლეონარდო და ვინჩი, რაფაელი და სხვები. მათ პირველ ადგილზე დააყენეს ადამიანის კულტი და აქტიური ბრძოლა გამოუცხადეს მოძველებულ, დრომოჭმულ შეხედულებას ადამიანზე, როგორც ცოდვის მატარებელზე. დღის წესრიგში დაისვა ჰარმონიულად განვითარებული, სიცოცხლით სავსე, აქტიური ადამიანის აღზრდის იდეა, რომელსაც უფლება აქვს და გააჩნია უნარი, დატკბეს ამქვეყნიური ცხოვრებით.

ჰუმანისტი პედაგოგები მკაცრად ილაშქრებდნენ სქოლასტიკური სწავლებისა და მოსწავლეთა დასჯის წინააღმდეგ, მოითხოვდნენ ბავშვებისადმი ყურადღებთან, გულისხმიერ დამოკიდებულებას, მათი ბუნებრივი ნიჭის გამოვლენასა და მის შემდგომ განვითარებას. ამის ნათელი მაგალითია იტალიელი ჰუმანისტი პედაგოგის ვიტორინო და ფელტრეს (1373-1446) მოღვაწეობა, რომელმაც გახსნა სკოლა სახელწოდებით `სიხარულის სახლი`. სკოლა მდებარეობდა ბუნების წიაღში, უმშვენიერეს სასახლეში, სადაც, შუასაუკუნეების სკოლებისაგან განსხვავებით, კარგი სინათლე და ჰაერი იყო. მთელი სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობა სკოლაში წარმართებოდა ჰუმანისტური პრინციპების საფუძველზე. ვიტორინო ცდილობდა სკოლა გადაეცია ბავშვებისათვის მშობლიურ სახლად, სწავლება კი გაეხადა მისწავლომი და ხალისიანი. სწავლების პროცესში ფართოდ გამოიყენებოდა თვალსაჩინოება და ექსკურსიები ბუნებაში. დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა თამაშსა და მოსწავლეთა აქტიურობის, დამოუკიდებლობის განვითარებას (ბასილაძე, 2007: 90).

ბავშვებში ჰუმანური გრძნობების აღზრდას დიდ ყურადღებას აქცევდნენ ასევე მოგვიანებით ტომას მორი, ტომაზო კამპანელა, რობერტ ოუენი, კომენსკი, რუსო, პესტალოცი, ლევ ტოლსტოი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვები. გამოჩენილმა უკრაინელმა პედაგოგმა ვასილ სუხომლინსკიმ კი ჰუმანიზმი ახალ სიმაღლეზე აიყვანა. სასწავლო-აღმზრდელობითი მუშაობის მთელ სისტემას იგი საფუძვლად უდებდა ჰუმანიზმს, ადამიანის მხურვალე სიყვარულს.

უძველეს საქართველოში არსებული აღზრდის მაღალი დონე და ჰუმანიზმი კარგად ჩანს ქართულ ხალხურ ზეპირსიტყვიერებაში. ჰუმანიზმი ქართული ფოლკლორის ძირითადი ნიშანია. ნათქვამის საილუსტრაციოდ შეიძლება გავიხსენოთ ზღაპარი `ამირანი`. მასში გადმოცემულია ადამიანთა კეთილდღეობისათვის თავდადებული მებრძოლის _ ამირანის საგმირო საქმეები. ამირანმა, პრომეთეს მსგავსად, ღმერთებს მოსტაცა და ხალხს მოუტანა ცეცხლი, რაც ჭეშმარიტი ჰუმანიზმის გამოხატულებაა.

ამ მხრივ მეტად საყურადღებოა ასევე `ლექსი ვეფხვისა და მოყმისა`. შვილის სიკვდილით სულშეძრული დედა მიიმე წუთებშიც კი ვეფხვის დედაზე ფიქრობს, მზად

არის, მივიდეს მასთან და თანაგრძნობა გამოუცხადოს, დარდი შეუმსუბუქოს, რადგან ვეფხვიც დედის გაზრდილია და იგიც ალბათ დამწუხრებულია:

ხან იფიქრებდა, უდევლოდ გაზრდა ვინა თქვა შვილისა,

იქნება ვეფხვის დედაი ჩემზე მწარედა სტირისა.

წავიდე, მეც იქ მივიდე, სამძიმარ უთხრა ჭირისა.

ისიც მიაშობს მის ამბავს, მეც უთხრა ჩემი შვილისა.

იმასაც ბრალი ექნების უწყალოდ ხმლით დაჭრილისა (შიოშვილი, 2002: 249).

როგორც ნებისმიერ აღზრდას, ჰუმანიზმის აღზრდასაც საფუძველი ოჯახში ეყრება. ბავშვმა ამქვეყნად მოვლენის პირველი დღეებიდანვე უნდა შეიგრძნოს, რომ გარემომცველ სამყაროში ყველაზე ძვირფასი კაპიტალია ადამიანი, რომელსაც ყველგან და ყოველთვის ყურადღება და დაფასება სჭირდება.

ადამიანი, რომელსაც ჩვენ ვზრდით, სრულყოფილი და სრულქმნილი არ იქნება, თუ მისი გული სიკეთით სავსე და ბოროტებისადმი შეურიგებლობის გრძნობით არ არის გამთბარი, თუ მის ყოველ მოქმედებაში არ გამოსჭვივის ადამიანის სიყვარული, მისი აღიარება და დაფასება. `ბავშვი შეიძლება იყოს დისციპლინირებული, გულმოდგინე, წესიერი, შრომისმოყვარე, მაგრამ თუ მისი გული ამხანაგების მწუხარებას, შეშფოთებას ან საზრუნავს არ ეხმაურება, თუ იგი მზად არ არის თავისი კეთილდღეობა შესწიროს სხვა ადამიანს, სამშობლოს, _ მთელი მისი ღირსება გროშადაც არ ღირს~, _ გვასწავლის ვ. სუხომლინსკი (ბასილაძე, 2000: 107).

ბავშვისაგან, რომელსაც არ გააჩნია მუსიკის, მხატვრობის ან პოეტობის თანდაყოლილი ნიჭი, შეუძლებელია დიდი მუსიკოსის, მხატვრის ან პოეტის აღზრდა, მაგრამ დაბეჭითებით შეიძლება ითქვას, რომ გულკეთილად აღიზრდება ნებისმიერი ბავშვი, თუ მის აღზრდას დროზე შევუდგებით. აღზრდას კი საფუძველი ოჯახში ეყრება. ბავშვის პირველი გზამკლევია, მისი ზნეობრივი აღზრდის პირველი კერა ოჯახია, რადგან დროის უმეტე სწავნილს იგი ოჯახში, მშობლებთან ატარებს.

ჰუმანიზმის გრძნობა ბავშვს პირველად უნდა გაუჩნდეს თავისი ოჯახის წევრების, ახლობლების, განსაკუთრებით კი დედის მიმართ, ვინაიდან `ადამიანობას ვერ

აღვზრდით, თუ გულში ახლობელი, ძვირფასი ადამიანის სიყვარულმა არ დაიბუდა~ (სუხომლინსკი, 1980: 251).

დედის სიყვარული ბავშვმა უნდა გამოხატოს მისდამი ზრუნვაში, რადგან იგი სხვის უნაზეს განცდებს მხოლოდ მაშინ გრძნობს, როცა თვითონ აკეთებს რაიმეს ადამიანთა ბედნიერების, სიხარულისა და სულიერი სიმშვიდისათვის. `დაე, ცხრა წლის ბავშვმა ღამე უძილოდ გაატაროს ავადმყოფი დედის თუ მამის ლოგინთან, დაე, სხვისმა ტკივილმა აღანთოს მისი გულის ყოველი კუნჭული~, _ დასძენს ვ. სუხომლინსკი (ბასილაძე, 2007: 92). ამით იგი ისწავლის ადამიანებისადმი ყურადღებასა და პატივისცემას.

ბავშვი პატარაობიდანვე უნდა შეეაჩვიოთ მშობლებისადმი დამტყრებლობას, პატივისცემას, სხვებისადმი ანგარიშის განწევას. საამისოდ კარგი პირობები იქმნება მრავალშვილიან ოჯახში, სადაც ბავშვი ვალდებულია ანგარიში გაუწიოს და-ძმებს, ხოლო იმ ოჯახში, სადაც ერთი შვილი იზრდება, ბავშვი ხშირად ეგოისტი გამოდის. ამის მიზეზი, მეტწილად, მშობლების გადაჭარბებულ, გრძნობამორეულ სიყვარულში უნდა ვეძიოთ. ასეთ ოჯახში გაზრდილ ბავშვს ხშირად ჰგონია, რომ დედა და მამა მხოლოდ იმიტომ არსებობენ, რომ მას ემსახურონ, და თუ თვითონ ვინმეს წინაშე ვალშია, ვერ წარმოუდგენია.

ასე რომ არ მოხდეს, ბავშვს პატარაობიდანვე უნდა გავუღვივოთ კეთილი გრძნობები _ სხვისი სამსახურის შინაგანი მოთხოვნილება, სხვათა სიკეთისათვის ზრუნვა; უნდა განვეუფიქროთ სხვის თვალეში ურვის, შეშფოთების, წყენის, მარტოობის ამოკითხვის უნარი.

ამ თვისებების ჩანერგვა ბავშვებში შეიძლება დავიწყოთ შინაურ ცხოველებთან და-ახლოებითა და მათზე ზრუნვით. ამაში გადამწყვეტი როლი დედამ უნდა შეასრულოს, რადგან მის სიტყვასა და მაგალითს დიდი ძალა აქვს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საჭიროა ბავშვებს პატარაობიდანვე ჩავუნერგოთ სიკეთის გრძნობა, ვასწავლოთ როგორც ადამიანების, ისე ცხოველების, ფრინველების, მწერებისა და ყველა სხვა ცოცხალი არსების სიბრალოე, რადგან `მადლი სიბრალოელისა დედაა ყველა სხვა მადლისა~ (ი. ჭავჭავაძე). ხე, ბალახი, ყვავილი, მზის ამოსვლა

და ჩასვლა, ფრინველების ჭიკჭიკი, ფუტკრების ზუზუნი, კალიები სჭრიჭინი – ყოველივე ეს უნდა აღიბეჭდოს ბავშვის სულში, რათა იგი გაიზარდოს კეთილი და მისი გული უხვად იყოს გადაშლილი ადამიანთა წინაშე. ეს კი ხანგრძლივი და რთული საქმეა. ინჟინერი შეიძლება გახდეს 5 წელიწადში, – წერს ვ. სუხომლინსკი, – ადამიანობის სწავლას კი მთელი სიცოცხლეს ჭირდება (სუხომლინსკი, 1996: 33). რეაგირების გარეშე არ უნდა დავტოვოთ, უბრალო ცელქობად არ უნდა მივიჩნიოთ ბავშვობის ასაკში ცოცხალი არსების მიმართ უსულგულო დამოკიდებულების არცერთი შემთხვევა, თორემ, ზოგიერთების აზრით, ეს წვრილმანი შემდგომში შეიძლება უარყოფით ჩვევებში გადაიზარდოს და მსხვილმანად იქცეს.

სამწუხაროდ, ყველა მშობელი როდი ითვალისწინებს ამას. ზოგიერთი მათგანი არაფრად აგდებს იმას, რომ ბავშვი მის თვალწინ აწვალავს ცხოველებს, ბუდეს უნგრევს ან ხოცავს ფრინველებს. ხალხური სიბრძნე კი გვასწავლის: `შენმა შვილმა რომ ჭია მოკლას, დასაჯე, რადგან აქედან იწყება კაცის კვლა`. პედაგოგიურ განათლებას მოკლებული მშობელი კი ყოველივე ამას ბავშვის შეუგნებლობითა და ცელქობით ხსნის, გაიზრდება და ყველაფერს მიხვდებაო, თქვამს იგი და ანგარიშს არ უწევს იმას, რომ ამ გზით ბავშვს უმუშავდება შეუბრალებლობა ცხოველებისა და ფრინველების მიმართ, რამაც შემდგომში შეიძლება თავი იჩინოს ადამიანებთან დამოკიდებულებაშიც.

ცნობილი ხელოვანი, სსრ კავშირის სახალხო არტისტი სერგეი ობრაზცოვი წერს: `იმისათვის, რომ გავზარდოთ კეთილი, ნამდვილად კეთილი ადამიანი, უნდა ვასწავლოთ მას სიბრალული...თუ ერთი წლის ბავშვი კატის კნუტს კუდზე ექაჩება და კისკისებს, დედა კი იქვე დგას და იღიმება, აღზრდა დაწყებულია – საზიზღარი აღზრდა (ბასილაძე, 2007: 95).

ზოგიერთი მშობელი ბავშვებს არათუ უშლის კატის, ძაღლის, ხბოს ან სხვა რომელიმე შინაური ცხოველისა თუ ფრინველის წამებას, არამედ თვითონაც აქეზებს მათ ასეთი საქციელისაკენ.

აი, რას მოგვითხრობს ჟურნალისტი ნარგიზა მგელაძე თავის წიგნში `არ შეიძლება განზე იდგე`: `პატარები ვიყავით, როცა მე და ჩემ ძმას მეზობელმა ჩიტი გვაჩუქა... ეს საჩუქარი არა მარტო ჩვენთვის, მთელი ჩვენი თანატოლებისათვის დიდ ამბად იქცა... დი-

ლიდან საღამომდე მოდიოდნენ მნახველები. ჩვენც დიდი ამბით გამოგვექონდა გალია სახლიდან და ხუთი-ათი წუთით უფლებას ვაძლევდით ამხანაგებს დამტკბარიყვნენ ჩიტის მშვენებით.

იმ დღეებში ერთმა მეზობლის ბიჭმა, როგორც დედა ამბობდა, `უზნეო საქციელი` ჩაიდინა. როცა ბებიამისს ჭიდან ჩაფით წყალი მოჰქონდა, მხარზე შედგმული ჩაფი ქვით ჩაუმსხვრია, მოხუცი ქალი სულერთიანად გაიწუნა და ავად გახდა. ამ საქციელის გამო ჩვენ აგვეკრძალა ამ ბიჭის ეზოში შემოშვება.

ბოროტმა ბიჭმა შურისძიების ორიგინალური ხერხი მოიგონა. ეზოში შემოიპარა, გალიის კარი გააღო და სანყალ ჩიტს ქვით თავი გაუჭიჭყა...

როცა დედა სამსახურიდან დაბრუნდა და ყოველივე გაიგო, მაშინვე ბიჭის დედასთან გადავიდა და პასუხი მოსთხოვა: _ მოგცლიათ ერთი თქვენ, _ მიიღო პასუხი, _ მაგასაც რა, კაცი ხომ არ მოუკლავს, გავუშვებ ხვალ ტყეში, ჩიტების მეთს რას დაიჭერს` (მგელაძე, 1979: 30-31).

ამგვარ დედებს არ სურთ იცოდნენ, რომ სწორედ ასეთი ბავშვებისაგან `იჩეკებიან` ცინიკოსები, მძარცველები და კაცისმკვლელები, შემდეგ კი უკვირთ, საიდან გამოვიდა მათი შვილი ასეთი.

ოჯახთან ერთად, მოსწავლეთა ჰუმანიზმის სულისკვეთებით აღზრდის საუკეთესო პირობები არსებობს სკოლაში. ამ საქმეში გადამწყვეტი როლი ენიჭება საგაკვეთილო პროცესს. სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული საგნებიდან ამ მხრივ ყველაზე ხელსაყრელია მშობლიური ენის გაკვეთილები. დაწყებით კლასებში ქართული ენის სახელმძღვანელოში შეტანილია მრავალი ლექსი თუ მოთხრობა, რომლებიც ემსახურებიან მოზარდებში კეთილი გრძნობების გაღვივებას. ავილოთ პატარა მოთხრობა `კეთილი ძმა`. მისი შინაარსი ასეთია: გლეხმა, რომელიც ბაღში მწიფე მსხალს კრეფდა, იქვე ჩაცუცქული პატარა სანდრო შენიშნა და ერთი დიდი მსხალი მისცა. ბიჭმა მისი ჩაკბეჩა დააპირა, მაგრამ მაშინვე ავადმყოფი და გაახსენდა და შინისაკენ მოკურცხლა.

_ დედილო, კეკეს მსხალი ეჭმევა? _ ჰკითხა სანდრომ დედას.

_ როგორ არა, შვილო, _ უთხრა დედამ.

სანდრო მაშინვე ავადმყოფი დის ლოგინთან გაჩნდა, მსხალი მისცა და `სიამოვნებით უცქერდა, როცა ავადმყოფი პირს იტკბარუნებდა გემრიელი მსხლით`.

ამ პატარა მოთხრობის ძირითადი თემა, როგორც ეს სათაურიდანაც ჩანს, არის სანდროს გულკეთილობა. მისი ერთხელ წაკითხვაც კი საკმარისია, რომ ბავშვმა მიბაძოს სანდროს მაგალითს.

ჰუმანიზმი, კაცთმოყვარეობა, მომავალ თაობაზე ზრუნვაა გამოხატული ი. გოგებაშვილის მოთხრობაში `ბერი-კაცი და ნამყენი`. მასში ავტორი გვარიგებს, რომ კაცმა დღედა ღამ უნდა იშრომოს, სიკეთე უნდა თესოს ერისათვის, ქვეყნისათვის და არა მხოლოდ საკუთარი კეთილდღეობისათვის. მოთხრობის პერსონაჟი, მოხუცებული კაცი ყმანვილის შეკითხვაზე – ტყუილა რას წვალთ, შენ ხომ მაგის ნაყოფს ვერ მოესწრებო – პასუხობს: `ვიცი, რომ ვერ მოვესწრები, მაგრამ სხვები მოესწრებიან, გაიხარებენ, მიგონებენ და ცხონებას შემომითვლიან. ფუტკარიც კი მარტო თავისთვის არ შრომობს და ადამიანმა როგორ არ უნდა იზრუნოს თავის მოყვასისათვის` (ბასილაძე, 2007: 97).

ამავე მიზანს ემსახურება ვაჟა-ფშაველას ლექსი `ქორი და წიწილა`. რაოდენი ჰუმანიზმი და ადამიანური გრძნობებია ჩაქსოვილი ამ ლექსში. ბავშვების გული სიბრალოლითა და თანაგრძნობით ივსება კრუხის ქვითინზე, ქათმების მთელი მოდმოღვმის გლოვასა და ზარზე.

აქვე უნდა აღინიშნოს ის, რომ ბავშვი სიკეთეს უნდა სჩადიოდეს ყოველგვარი გამორჩენისა და ჯილდოს გარეშე, მაშინაც კი, როცა მას არავინ უთვალთვალავს და დარწმუნებულია, რომ მის სასიკეთო საქმეს ვერავინ გაიგებს. `თუ სიკეთეს მიზეზი აქვს, – წერს ლ. ტოლსტოი, – ის უკვე აღარ არის სიკეთე, თუ ამ სიკეთეს აქვს შედეგი – ჯილდო, ესეც არ არის სიკეთე. ასე რომ, სიკეთე მიზეზ-შედეგთა ჯაჭვის გარეშეა` (ბასილაძე, 2007: 97).

ამავე თემას ეძღვნება გ. შატბერაშვილის მოთხრობა `კეთილი გული`, რომელიც III კლასის ქართული ენის სახელმძღვანელოშია შეტანილი. მოთხრობის ლაიტმოტივი ასეთია: დილით სკოლაში მიმავალი თამაზი ცეცხლმოკიდებული სახლიდან პატარა გოგონას გამოიყვანს და სკოლისაკენ მოკურცხლავს. მშობლებმა ბევრი ეძებეს მათი

შვილის გადამრჩენი, მაგრამ ვერსად იპოვეს. `ან როგორ იპოვიდნენ?! _ წერს ავტორი, _ თამაზი უკვე კლასში იჯდა და გულმოდგინედ უსმენდა მასწავლებელს`.

მშობლიური ენის გარდა, მოსწავლეებში ჰუმანური გრძნობების ჩანერგვის მიზნით წარმატებით შეიძლება იქნას გამოყენებული ბუნებისმცოდნეობისა და ზოოლოგიის გაკვეთილები. ამ საგნების შესწავლისას ბავშვები ეცნობიან,თუ როგორ უვლიან და მზრუნ-ველობით ეპყრობიან ადამიანები ჩვენი ქვეყნის ფლორასა და ფაუნას.ყყოველივე ამის შემდეგ მათაც უჩნდებათ ცოცხალი არსებისადმი სათუთი დამოკიდებულების გრძნობა.

გარდა საგაკვეთილო პროცესისა, ჰუმანიზმის აღზრდაში დიდ როლს ასრულებს კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობა. ამ მიზნით შეიძლება გამოყენებულ იქნას საინტერესო, ემოციური საუბრები. საუბრისას უნდა მოვიშველიოთ ბავშვებისათვის ნაცნობი, სკოლის, სოფლის ან ქალაქის ცხოვრებიდან აღებული კონკრეტული მაგალითები. ხელიდან არ უნდა გავუშვათ არცერთი შემთხვევა, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას მოსწავლეებში ჰუმანური გრძნობების აღზრდისათვის. ბავშვებს უნდა მოვუთხროთ დონ-კიხოტის, ამქვეყნად ყველაზე უანგარო ადამიანის, მუდამ სხვის საქმეს გადაყოლილი კაცის შესახებ, რომელიც, გერცენის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ათასჯერ მეტი რაინდია, ვიდრე ვილაც მეღუქნე, რომელსაც ფულის მეტი არაფერი ენაღვლება. ასევე უნდა მოვუთხროთ გამოჩენილი პოლონელი ექიმის, მწერლისა და პედაგოგის, ვარშავის ობოლ ბავშვთა აღმზრდელის იანუშ კორჩაკის შესახებ. ფაშისტებმა მისი აღსაზრდელები ტრებლინკის ლემელების `გასახურებლად` გასწირეს, კორჩაკს კი შესთავაზეს სიცოცხლე ან ბავშვებთან ერთად სიკვდილი, რაზედაც მან უპასუხა: `ცდებით, მე სინდისით არ ვვაჭრობ. ყველა როდია არამზადა` და ვაჟკაცურად შეეგება სიკვდილს _ ნებაყოფლობით შევიდა გაზის კამერაში ყველაზე პატარა აღსაზრდელით ხელში.

ამ თემაზე საუბრისას ურიგო არ იქნება გავიხსენოთ ჩვენი თანამემამულე, ცნობილი მეცნიერი იოსებ ჟორდანიას, რომელმაც თავისი მაშველი რგოლი ერთ უცნობ, უბილეთოგო გონას დაუთმო და თავისი ლამაზი სიცოცხლე ატლანტის ოკეანეში დაასრულა.

ასეთი მაგალითები საკმაოა, საჭიროა მხოლოდ მათი დაძებნა და მოხერხებულად გამოყენება.

ჰუმანიზმის აღზრდაში დიდ როლს ასრულებს ასევე შეხვედრები გამოჩენილ ადამიანებთან, ექსპურსიები, დილა-სალამოები და სხვა. მამგრამ ამ საქმეში გადამწყვეტი როლი მაინც აღმზრდელთა პირად მაგალითს ენიჭება. თუ სკოლაში აღგილი აქვს მასწავლებელთა შორის ჩხუბს, აყალ-მაცალს, ლანძღვა-გინებას, იქ ჰუმანიზმის აღზრდაზე ლაპარაკი ზედმეტია. არავის არ შეუძლია სხვას ჩაუწეროს ის თვისებები, რაც მას არ გააჩნია.

ყოველ ჩვენგანს კარგად უნდა ახსოვდეს, რომ ყველაფერი ბავშვობიდან იწყება, რომ `ბავშვი სათავეა, დასაწყისია დიდის ადამიანისა` (ი. ჭავჭავაძე), რა თვისებებსაც ჩაეყრება საფუძველი მის გრძნობა-გონებაში, ის თვისებები გალვივდება და განვითარდება მასში. ამიტომ, სანამ გვიან არ არის, ყველაფერი უნდა ვილონოთ იმისათვის, რათა ჩვენს

`მომავლის ყვაილებში` სიკეთის ნერგმა იხაროს. B

ეკოლოგიური აღზრა

ზოგადი განათლების ეროვნულ მიზნებში მინიშნებულია, რომ სკოლა ემსახურება პატრიოტი, დამოუკიდებელი, შემოქმედებითი, საკუთარი შესაძლებლობების მუდმივად განვითარების შემძლე, ინფორმირებული, კანონმორჩილი, ტოლერანტი და ბუნებრივი გარემოს დამცველი ადამიანის აღზრდას. მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელი კრიტერიუმი მკაფიოდაა გამოკვეთილი, მისი სათანადოდ აღსრულება მაინც ვერ ხერხდება, თორემ ბუნებრივი გარემოს შეცვლის ნებისმიერი მცდელობისას საზოგადოებრივი ინტერესი და მოქალაქეთა წინაშე მოქმედ პირთა ანგარიშვალდებულების განცდაც გაცილებით მეტი იქნებოდა.

რა განაპირობებს საგანმანათლებლო სისტემის ნაკლებ ყურადღებას გარემოსთან დაკავშირებული პრობლემებისადმი?

დასავლურ სკოლებში მოსწავლეებს გარემოს დაცვით ღირებულებებს დახვეწილი საგანმანათლებლო სპეცკურსებით, თანამედროვედ აღჭურვილ სასწავლო ლაბორატორიებში ან სკოლის ექსპერიმენტულ ბაღებში შეასწავლიან. ამგვარი ფუფუნებით სარგებლობის შესანიშნავი შესაძლებლობა ჩვენს პედაგოგებს იშვიათად ეძლევათ. ამასთანავე, სხვა, უფრო მნიშვნელოვანი, მწვავე და აქტუალური საკითხები აფერხებს დღის წესრიგში „მწვანე“ პუნქტთა დამკვიდრებას.

მიუხედავად ამისა, ვფიქრობ, XXI საუკუნეში საქართველოს მასწავლებლების უმთავრესი გამოწვევა მოსწავლეებში ეკოლოგიური პასუხისმგებლობის გაღვივებაა. ეჭვიც არ მეპარება, რომ სათანადო რესურსების არარსებობა მათ ხელს ვერ შეუშლის და რამდენიმე წელიწადში ჩვენ გარემოსადმი უფრო მგრძობიარე საზოგადოება გვეყოლება.

ტერმინი „ეკოლოგია“ წარმოსდგება ბერძნული სიტყვებისაგან ოიკოს – სახლი და ლოგოს – მოძღვრება. იგი პირველად გამოიყენა ცნობილმა გერმანელმა ბიოლოგმა, პროფესორმა ერნსტ ჰეკელმა 1866 წელს. მანვე მოგვცა ეკოლოგიის, როგორც მეცნიერების, განსაზღვრება. მისი აზრით, ეკოლოგია არის მეცნიერება ცოცხალი ორგანიზმებისა და გარემოს ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ. მეორე გერმანელი მეცნიერის ოდუმის განმარტებით, ეკოლოგია არის მეცნიერება ბუნების დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების რაციონალურად გამოყენების შესახებ.

მე-19 საუკუნის შუახანებამდე დედამიწის მოსახლეობა არ იყო ინფორმირებული ეკოლოგიური მდგომარეობის შესახებ, რადგან ასეთი მეცნიერება ჯერ კიდევ არ არსებობდა. ადამიანებს ბუნების შესაძლებლობანი ამოუწურავი ეგონათ. ამიტომ არავინ ფიქრობდა ბუნებრივი სიმდიდრის ეკონომიურად გამოყენებაზე; წარმოების ყველა ნარჩენი დაუფიქრებლად იყრებოდა გარემოში და აბინძურებდა მდინარეებსა და წყალსატევებს. XX საუკუნეში ცხოვრების დაჩქარებულმა ტემპმა გამოიწვია მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის აღმავლობა, რამაც კიდევ უფრო გაზარდა ბუნებისადმი ადამიანის მომხმარებლური დამოკიდებულება და შეიქმნა ეკოლოგიური წონასწორობის დარღვევის საშიშროება. კაცობრიობა მწვავე ეკოლოგიური კრიზისის წინაშე აღმოჩნდა. ეკოლოგიურმა პრობლემებმა თავი იჩინა ატმოსფეროს ზედაფენების გაბინ-

ძურებაში, ნიადაგების გამოფიტვასა და ეროზიაში, მტკნარი, სასმელად ვარგისი წყლების დეფიციტში და ა. შ. ყოველივე ამან დღის წესრიგში დააყენა მომავალი თაობის ეკოლოგიური აღზრდის აუცილებლობის საკითხი. XX საუკუნის ოციან წლებში ჩამოყალიბდა ეკოლოგიის ისეთი დარგები, როგორცაა მცენარეთა და ცხოველთა ეკოლოგია, ხოლო ამავე საუკუნის 70-იან წლებში – ადამიანის, ანუ სოციალური ეკოლოგია, რომელიც შეისწავლის ადამიანისა და ბუნების ურთიერთდამოკიდებულების და ბუნების დაცვის პრობლემებს.

ადამიანის ეკოლოგია ფართო დიაპაზონის, მრავალგანშტოებიანი მეცნიერებაა და მოიცავს ფილოსოფიურ, სოციოლოგიურ, გეოგრაფიულ, პედაგოგიურ, კოსმოსურ და სხვა ასპექტებს. ამჟამად დღის წესრიგში დგას ყველა მეცნიერების ეკოლოგიის საკითხი.

1972 წლის ივნისში ე. სტოკჰოლმში ჩატარდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის სპეციალური კონფერენცია, რომელმაც მიიღო დეკლარაცია-მიმართვა მსოფლიოს ხალხებისადმი. ამ მიმართვაში ყურადღება იყო გამახვილებული გარემოს გაბინძურებაზე და ბუნებრივი რესურსების თანდათანობით კლებაზე.

აღნიშნულ კონფერენციაზე 5 ივნისი გამოცხადდა გარემოს დაცვის მსოფლიო დღედ. იგი მიზნად ისახავს გარემოს დაცვასა და ბუნებრივი რესურსების რაციონალურად გამოყენებას.

ყოფილ საბჭოთა კავშირში ბუნების დაცვის მოთხოვნით ერთ-ერთი პირველი გამოვიდა ცნობილი უკრაინელი პედაგოგი ვასილ სუხომლინსკი. მან გაბედულად განაცხადა, რომ `ბუნებრივი ფასეულობანი ამოუწურავი და უსასრულო არ არის`. ამიტომ საჭიროა ბუნებისადმი ადამიანის სათუთი და მზრუნველი დამოკიდებულება. ეს კი ეკოლოგიური აღზრდის გარეშე შეუძლებელია.

საქართველოში ამ საკითხზე პირველად ხმა აიმაღლა მწერალმა გ. ფანჯიკიძემ. გასული საუკუნის 70-იან წლებში იგი წერდა: `კაცობრიობა უკვე იმკის თავისი დაუდევრობის შედეგს`. ნათქვამის დასასაბუთებლად იგი წერს: `მსოფლიოში უკვე ბევრი ტბაა, სადაც ადამიანის დაუდევრობამ მთლიანად ჩაკლა სიცოცხლის ყოველგვარი ნიშანწყალი. ამის გულსაკლავი და თვალსაჩინო მაგალითია დიდი ტბები კანადასა და

ამერიკის შეერთებულ შტატებში. ეს ტბები ისე დაანაგვიანა წარმოებათა ნარჩენებმა, რომ სიცოცხლე მათში მთლიანად მოისპო (ბასილაძე, 2018: 246).

ბუნებისადმი დამოკიდებულების ისეთ ფორმებს, რომლებიც აუცილებელია ადამიანის ჯანმრთელობისა და მატერიალური კეთილდღეობისათვის, განსაკუთრებით დიდი ყურადღება უნდა მიექცეს დღეს, როცა ეკოლოგია მსოფლიოში ერთ-ერთ გლობალურ პრობლემად იქცა. ეს მოითხოვს ბავშვებში ბუნებისადმი, მისი ფლორისა და ფაუნისადმი გულისხმიერ, ფაქიზ დამოკიდებულებას, რაც მათში ბუნებისადმი სიყვარულის აღზრდის გარეშე შეუძლებელია. ამიტომაც იყო, რომ დიდმა ქართველმა პედაგოგმა იაკობ გოგებაშვილმა თავის სახელმძღვანელოებში თართოდ გაულო ყმაწვილებს ბუნების კარი, გააცნო მისი საოცრებანი და სასწაულები, დაანახა პატარებს ბუნების დიდი ძალა, აზიარა მის სიკეთეს.

მოზარდებში ეკოლოგიურ აღზრდას საფუძველი ეყრება ოჯახში დედის უშუალო ხელმძღვანელობით და ოჯახის უფროს წევრთა პირადი მაგალითით. შემდეგ ეს საქმე წარმატებით უნდა გაგრძელდეს საბავშვო ბაღებში, სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში, მაგრამ ამ მხრივ გადამწყვეტი სიტყვა მაინც სკოლამ უნდა თქვას. ამ მიზნით მოსწავლეებს უნდა გავაცნოთ გამოჩენილი კლასიკოსი პედაგოგებისა და მწერლების შეხედულებანი ბუნების უდიდეს აღმზრდელობით მნიშვნელობის შესახებ. მაგალითად, რუსული პედაგოგიკის ფუძემდებელი კ. დ. უშინსკი წერდა: `დაე, მიწოდეთ ბარბაროსი პედაგოგიკაში, მაგრამ ჩემი ცხოვრების შთაბეჭდილებიდან მე მივიღე ღრმა რწმენა, რომ მშვენიერ ლანდშაფტს ახალგაზრდა სულის განვითარებაზე ისეთი დიდი აღმზრდელობითი გავლენის მოხდენა შეუძლია, რომელსაც ძნელად თუ შეედრება პედაგოგის გავლენა` (ბასილაძე, 2018: 247).

ახალგაზრდებს უნდა მოეუთხროთ გამოჩენილი იტალიელი პედაგოგის ვიტორი ნო და ფელტრეს, ინდოელი კლასიკოსი მწერლისა და პედაგოგის რ. თაგორის და სხვათა მიერ ბუნების წიაღში გახსნილი გამაჯანსაღებელი სკოლების შესახებ.

ადამიანებისა და ბუნების ურთიერთდამოკიდებულება აისახება ნებისმიერ სასკოლო დისციპლინაში. თითქმის არ არსებობს სასწავლო გეგმით გათვალისწინებული არცერთი საგანი, რომელთანაც არ იყოს დაკავშირებული ეკოლოგიური აღზრდის

პრობლემები. ყოველ მათგანს თავისებური წვლილი შეაქვს მოსწავლეთა ეკოლოგიურ აღზრდაში, მაგრამ ამ მხრივ საბუნებისმეტყველო საგნებს მაინც ვერცერთი ვერ შეედრება. ამიტომაც წერდა იაკობ გოგებაშვილი: `დანინაურებულს განათლებულს ქვეყნებში კარგად აქვთ შეგნებული, რომ ბუნების ცოდნა და მის ძალთა დამორჩილება შეადგენს ერთს უმთავრეს ბურჯს ერისა და კაცობრიობის ბედნიერებისას. ამის გამო იქ ბუნების შესწავლას დიდს ადგილს უთმობენ ბავშვების განვითარებაში როგორც ოჯახები, ისე სკოლები` (გოგებაშვილი, ტ. IV, 1990: 667).

V კლასში ბუნებისმცოდნეობის გაკვეთილებზე თემა `ჰაერის` შესწავლისას მასწავლებელმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს ჰაერის მნიშვნელობაზე ცოცხალი ორგანიზმებისათვის, გაჭუჭყიანების მიზეზებსა და განმენდის მეთოდებზე. A

თემა `წყლის` სწავლებისას მოსწავლეებს უნდა ვესაუბროთ მდინარეების, ტბებისა და ზღვების დაბინძურების თავიდან აცილების გზებსა და საშუალებებზე. ბავშვებს უნდა ვასწავლოთ, რომ ყოველგვარი წყალსატევის დაბინძურება ბუნების დაცვის შესახებ არსებული კანონის დარღვევაა.

თემის `ნიადაგი` სწავლებისას მასწავლებელმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს ნიადაგის გამოყენების, მისი დაშლის, გამოფიტვის, ეროზიის და სხვა საკითხებზე, ხოლო ზოოლოგიის სწავლებისას – ცხოველებისა და ფრინველების მოვლა-პატრონობაზე, მათდამი მზრუნველ დამოკიდებულებაზე და ბრაკონიერების წინააღმდეგ ბრძოლის აუცილებლობაზე.

ასევე ბავშვებს უნდა ავუხსნათ, რომ სოფლის მეურნეობაში ქიმიკატების გაძლიერებულმა გამოყენებამ შეიძლება გამოიწვიოს მათი მოხვედრა ბოსტნეულში, ხილში, ბალახში, აქედან რძეში და ა.შ., რაც უარყოფითად მოქმედებს ადამიანის ზრდა-განვითარებაზე, მის სიცოცხლისუნარიანობაზე, შთამომავლობაზე, მემკვიდრეობაზე.

ქიმიკატები დღეს ერთ-ერთი გლობალური პრობლემაა, რომელიც ემუქრება ყოველი ქვეყნის მოსახლეობის ჯანმრთელობას, ცხოველთა და მცენარეთა სამყაროს. მაგალითად, ყუბანში მონეულ ბრინჯის მოსავალში სახელმწიფომ მოიგო მილიარდი მანეთი, მაგრამ მისი მაღალი მოსავლის მონევისათვის ქიმიკატების გამოყენებამ ამავე სა-

ხელმწიფოს მისცა აზოვის ზღვაზე არსებულ თევზის მეურნეობაში 2 მილიარდი მანეთის დანაკლისი (თავდგირიძე, 1997: 96).

ატმოსფეროში უანგბადის რაოდენობა დამოკიდებულია მცენარეულ საფარზე. დედამიწის მწვანე საფარველი – ტყე ჯანმრელობის წყაროა. მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩვენს ეპოქაში სწრაფი ტემპით კლებულობს მცენარეთა საფარი. დღევანდელი მონაცემებით, ყოველ წუთს მთელს მსოფლიოში დაახლოებით ფეხბურთის სტადიონის სიდიდის ტყე იჩეხება. ყოველივე ეს დიდ საფრთხეს უქმნის ადამიანის სიცოცხლეს, რაც მოსწავლეებს კარგად უნდა გავაცნობიერებინოთ. `ჩვენი წინაპრები როცა მუხას რგავდნენ და ელოლიავებოდნენ, – წერდა დრამატურგი ალექსანდრე ჩხაიძე, – იმაზე კი არ ფიქრობდნენ, რომ მის ჩრდილში თვითონ წამოწვებოდნენ მხარეთმცოდნე არხეინად, შვილებს და შვილიშვილებს უმზადებდნენ მის ჩრდილს. ახლა კი ჩვენ ხშირად ასეთ მუხებს იმიტომ ვჭრით, ერთი ზამთარი გვერდები გავითბოთ, ჩვენს შემდეგ ქვა ქვაზე ნუ დარჩენილაო. არადა, როგორ გინდა უპასუხო შვილიშვილს, რუკას რომ დაგიღებს წინ, უცოდველი თვალებით შემოგაშტერდება და გკითხავს, აქ რომ მდინარე იყო, იქ რომ ტყე შრიალებდა, რა უყავითო` (ზოიძე, 1981: 36).

ამიტომ ბუნება მოითხოვს ადამიანებისაგან მეტ ზრუნვასა და გაფრთხილებას. აკადემიკოს ნიკო კეცხოველს თავის წიგნში `მკერდში დაჭრილი ბუნება` მოჰყავს ასეთი მაგალითი: `ამერიკის მარტო ერთი გაზეთის `ნიუ-იორკ ტაიმის` კვირის ნომრის ქალაქლისათვის 7900 კუბური მეტრი მერქანი (ე. ი. ექვსი ჰექტარი ტყე) არის საჭირო. მთელ მსოფლიოში სხვადასხვა საჭიროებისათვის დახარჯული ხე-ტყის რაოდენობა კი ერთ მილიარდ ორას მილიონ ტონას აღწევს. ტყეების გაჩანა–გებისა და ფაუნისადმი უმოწყალო დამოკიდებულების შედეგად 1600 წლიდან 1970 წლამდე მოისპო ძუძუმწოვარი ცხოველების 36 და ფრინველების 94 სახეობა, ხოლო ამჟამად გადაშენების გზაზეა 200-ზე მეტი სახეობის ცხოველი და უამრავი მცენარე, რომლებიც შეტანილია საერთაშორისო დ ასაბჭოთა კავშირის `წითელ წიგნებში` (ზოიძე, 1981: 34).

ბუნებისადმი უსულგულო დამოკიდებულების შედეგია ისიც, რომ ზოგიერთ სოფელში, სადაც არცთუ შორეულ წარსულში მუხის, ცაცხვის, თელის, წაბლის,

კოპიტისა და სხვა მცენარეთა შრიალი ახარებდა მნახველის თვალს, ახლა ამ მცენარეებს ბავშვები მხოლოდ წიგნებით ეცნობიან.

ზემოთქმულს ემატება კიდევ უფრო დიდი ბოროტება: ადამიანის ფილტვები-სათვის დარჩენილ ჟანგბადის ნცირე მარაგს ვნამლავთ მავნე აირებით, რომლებიც გამოიყოფა უამრავი მანქანა-დანადგარებიდან, გაზის ნავთობისა და ქვანახშირის წვის შედეგად. ამჟამად ჩვენს დიდრონ ქალაქებში (და არა მარტო ჩვენში) – თბილის-ში, ქუთაისში, ბათუმში, რუსთავში, გორში, ზესტაფონში და სხვა ქალაქებში ჰაერის გაჭუჭყიანება ბევრად აღებატება დაშვებულ ნორმას.

მოსწავლეთა ეკოლოგიურ აღზრდაში დიდ როლს ასრულებს ასევე მშობლიური ენა და ლიტერატურა. მარტო ვაჟა-ფშაველას ნაწარმოებების `ხმელი წიფელი`, `შვლის ნუკრის ნაამბობი` და სხვათა შესწავლა რად ღირს!

დაბოლოს, ეკოლოგიური აღზრდის საქმეში დიდი სამსახურის განწევა შეუძლია კლასგარეშე და სკოლისგარეშე მუშაობის ისეთ ფორმებს, როგორიცაა: ექსკურსია-ლაშქრობები, სასწავლო კონფერენციები, შეხვედრები ბუნების ქომაგებთან და სხვა.

ოჯახისა და სკოლის უპირველესი მოვალეობაა ბავშვებს პატარაობიდანვე გამო-უმუშაონ ბუნების სიყვარული, აღზარდონ მათგან ბუნების ჭეშმარიტი მეგობრები, გააგებინონ ბუნების იღუმალი ენა, ასწავლონ მისი სილამაზითა და მშვენიერებით ტკბობა.

მაგრამ ბავშვებს არა მარტო უნდა შევაცვაროთ ბუნება, არამედ კიდევაც უნდა შევაჩვიოთ ისინი ბუნების დაცვას, ყველა ცოცხალი არსებისადმი სათუთ, მზრუნ-ველ დამოკიდებულებას. ასევე უნდა დავარწმუნოთ ისინი, რომ დედამიწაზე სიცოცხლის გახანგრძლივება მჭიდროდა არის დაკავშირებული ჰაერის, წყლისა და ნიადაგების განმენდა-დასუფთავებასა და მათი დაბინძურების თავიდან აცილებას-თან.

ჩვენს ქვეყანაში ეკოლოგიური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის მარტო ზემოთ აღნიშნული როდია საკმარისი, წერს პროფესორი ნოდარ ბასილაძე. საამისოდ მიზან-შენიშნულად მიგვაჩნია ასევე როგორც სკოლებში, ისე უმაღლეს სასწავლებლებში ზო-გადი ეკოლოგიის სწავლების შემოღება და ეკოლოგიური ფაკულტეტებისა და ინსტი-ტუტების გახსნა (ბასილაძე, 2018: 250).

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულის შედეგად ადამიანები დარწმუნდებიან, რომ დედანაზე სიცოცხლის გახანგრძლივებისა და ჩვენი თლორისა და ფაუნის გაჯანსაღების მიზნით საჭიროა ჰაერის, ნიადაგებისა და წყლის განმენდა-დასუფთავება და მათი დაბინძურების თავიდან აცილება.

ზნეობრივი აღზრდის შინაარსში შედის ასევე *შრომისა და შრომის პროდუქტებისადმი სათუთი, მზრუნველი დამოკიდებულება*. ზნეობრივად სრულყოფილ ადამიანს შრომა ყოველდღიურ მოთხოვნილებად, საზოგადოებრივ მოვალეობად მიაჩნია. იგი პატივს სცემს შრომასა და მშრომელ ადამიანს, უფროსილდება შრომის პროდუქტებს, საზოგადოებრივ საკუთრებას. ვინც ბალებსა და პარკებში სკამებს ამტრევს, მერხებზე და მაგიდებზე დანით ჭრის საკუთარი გვარ-სახელის ინიცია-ლებს, ანაგვიანებს ქუჩას, არ უფროსილდება ბიბლიოთეკის წიგნებს, მას არავითარი საერთო არა აქვს ზნეობასთან (ჯანელიძე, 1979: 47).

ზნეობრივი აღზრდა წარმოუდგენელია ასევე *შეგნებული დისციპლინის* გარეშე. დისციპლინირებულია მოსწავლე, რომელიც იცავს ქცევის წესებს და კეთილსინდისიერად ასრულებს თავის უშუალო მოვალეობას: არ აცდენს გაკვეთილებს, ყურადღებით უსმენს მასწავლებლებს, დროზე და მაღალხარისხოვნად ასრულებს საშინაო და საზოგადოებრივ დავალებებს, კარგად სწავლობს და ა.შ.

შეგნებულ დისციპლინას ანტონ მაკარენკო *ბრძოლისა და გადალახვის* დისციპლინას უწოდებდა.

ამრიგად, საკმარისი არ არის, გაგვაჩნდეს ზნეობრივი შეგნება, ამასთან ერთად, საჭიროა ამ შეგნებისა და გრძნობების შესაბამისი ქცევის უნარიც. სწორედ ამ სამი კომპონენტის ერთიანობაა ზნეობა.

თავი IV

ზნეობრივი აღზრდის მეთოდები

ზნეობრივი აღზრდის დროს ფართოდ გამოიყენება აღზრდის საერთო მეთოდები, მაგრამ აღზრდის მეთოდები მრავალია. ამიტომ მათი გამოყენება განუჩვენებლად, ხელაღებით არ შეიძლება. მეთოდების შერჩევას უნდა გავითვალისწინოთ აღზრდის მიზანი, აღსაზრდელთა ასაკი, მათი აღზრდილობის დონე, ადგილობრივი პირობები და სხვა. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ არ არსებობს და არც შეიძლება არსებობდეს ერთადერთი, უნივერსალური მეთოდი, რომელიც ერთნაირი წარმატებით გამოდგება ყველგან და ყველა ვითარებაში, რადგან ბავშვები თავიანთი ხასიათით, ნიჭით, უნარითა და შესაძლებლობებით დიდად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან. ამიტომ ყველა მეთოდი უნდა იქნას გამოყენებული კომპლექსურად, არსებული სიტუაციისა და ბავშვთა თავისებურებების გათვალისწინებით. ა. მაკა-რენკოს აზრით, არცერთი მეთოდი ან ხერხი არ შეიძლება მიჩნეულ იქნას კარგად ან ცუდად, თუ მათ განვიხილავთ სხვა მეთოდებისა და საშუალებებისგან იზოლირებულად, მონყვეტით. მხოლოდ მათ ორგანულ კავშირში და შემოქმედებითად გამოყენება იძლევა სასურველ შედეგს. როცა ერთი მეთოდის გამოყენებით ვერ ვაღწევთ დასახულ მიზანს, უნდა მივმართოთ მეორეს, მესამეს და ა. შ. ზოგჯერ საჭიროა მეთოდთა მთელი კომპლექსის გამოყენება.

ზნეობრივი აღზრდის მეთოდი აუცილებლად უნდა შეესაბამებოდეს აღზრდის საერთო მიზანს. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი ვერ შეუწყობს ხელს დასახული მიზნის მიღწევას და ვერ გაამართლებს თავის დანიშნულებას. მაგალითად, ფიზიკური დასჯა ფართოდ გამოიყენებოდა აღმზრდელობით მუშაობაში ძველად და საუკუნეების განმავლობაში ითვლებოდა ერთ-ერთ საუკეთესო მეთოდად. დღეს კი ჩვენში მოსწავლეთა ფიზიკური დასჯის გამოყენება ყოველად დაუშვებელია, რადგან ამ მეთოდის გამოყენება დასაშვები იყო მაშინ, როცა აღზრდის ძირითად მიზანს

შეადგენდა ახალგაზრდობაში მონური მორჩილების სულისკვეთების დანერგვა. დღევანდელი ჩვენი ახალგაზრდობისათვის კი დამახასიათებელი უნდა იყოს შემოქმედებითი აქტივობა, ენთუზიამი და უკეთესი მერმისისათვის თავდაუზოგავი ბრძოლა. ცხადია, ამის აღზრდა დასჯით შეუძლებელია. ამიტომაც ფიზიკური დასჯა, როგორც აღზრდის მეთოდი, ჩვენთვის მიუღებელია.

მეთოდების გამოყენებისას მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული აგრეთვე ის, თუ რისი აღზრდა გვსურს ბავშვში, რადგან `ცალკე აღებული ყოველი კონკრეტული ამოცანა აღმზრდელით მუშაობაში თავისებურ მეთოდს მოითხოვს. მაგალითად, არ შეიძლება მოსწავლეებში თვითმოქმედებისა და აქტივობის განვითარება იმავე მეთოდებით, რომლებითაც ვზრდით, ვთქვათ, შეგნებულ დისციპლინას. არ შეიძლება ესთეტიკური აღზრდა ზუსტად იმავე მეთოდებით, რომლებითაც ვახორციელებთ ფიზიკურ ან შრომით აღზრდას. აღზრდის ყოველ მხარეს, სახეს, დარგს, ყოველ კონკრეტულ ამოცანას თავისი მეთოდი სჭირდება` (სიგუა, 1968: 8). შრომის-მოყვარეობის აღზრდის საუკეთესო მეთოდია აღსაზრდელთა შრომით საქმიანობაში ჩაბმა, დისციპლინირებული ქცევის უნარ-ჩვევების გამომუშავებას ხელს უწყობს ახსნა-განმარტების, საუბრისა და ვარჯიშის მეთოდები; ასევე მოსწავლის დადებითი ქცევის მოწონება და ქცევის წესების დარღვევისათვის შენიშვნა, გაფრთხილება, გაკიცხვა და ა. შ.

მეთოდების შერჩევასა და გამოყენებაში მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე გარემო პირობებს. არ შეიძლება იმ მეთოდების მექანიკურად გადატანა ოჯახში, რასაც სკოლაში მასწავლებლები იყენებენ და, პირიქით.

აღზრდის საერთო მეთოდებიდან ჩვენ ვიხილავთ მხოლოდ დარწმუნების, ვარჯიშის, წახალისების, დასჯისა და აღმზრდელის პირადი მაგალითის მეთოდებს.

1. დარწმუნების მეთოდი. დარწმუნება არის აღმზრდელის ზემოქმედება აღსაზრდელის შეგნებაზე, გრძნობასა და ნებისყოფაზე მათში დადებითი მორალური თვისებების ჩამოყალიბებისა და დამკვიდრების მიზნით.

აღნიშნული მეთოდის გზით აღსაზრდელი ერკვევა ქცევის მართებულობასა და უმართებულობაში, იგებს, რა შეიძლება და რა – არა. ამ მიზნით აღზრდის პროცესში გამოიყენება sityvieri, anu პიროვნების შეგნების ჩამოყალიბების მეთოდები.

2. ვარჯიში. პიროვნულ თვისებათა სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ყოფაქცევის, მოქმედების ჩვევებსა და ჩვეულებებს. მათ ჩამოყალიბებას ხელს უწყობს ვარჯიში, ანუ მიჩვევის მეთოდი. ზნეობრივი ქცევის ჩვევებისა და ჩვეულებების გამომუშავება ხანგრძლივი შრომისა და ვარჯიშის შედეგია.

ვარჯიში გულისხმობს ერთი და იგივე მოქმედების რამდენიმეჯერ გამეორებას, რაც ხელს უწყობს პიროვნებაში ქცევის ჩვევების გამომუშავებას. ჩვევა არის გაუცნობიერებელი, ავტომატური მოქმედება, რაც დროთა განმავლობაში ჩვეულებად იქცევა.

ბიერებელი, ავტომატური მოქმედება, რაც დროთა განმავლობაში ჩვეულებად იქცევა.

ვარჯიშის გზით უნდა გამოვუმუშაოთ პირველკლასელებს გაკვეთილზე წესიერად ჯდომის, მისალმების, ხელის სწორად აწევის და სხვა ჩვევები. პირველ ხანებში პატარებს საამისოდ სჭირდებათ შეხსენება, მითითება, შემდეგ კი წესიერი ქცევა ჩვევად ექცევათ და მითითებას არ საჭიროებენ.

ამავე გზით ვაღწევთ ბავშვებში შრომისმოყვარეობას, კულტურული ჩვევების (დანაჩანგლის სწორად ხმარება, ქედის მოხდით მისალმება, დილით ხელ-პირის დაბანა და კბილების გაწმენდა, ფრჩხილების დასუფთავება, ოთახში შესვლისას ფეხების გაწმენდა და ა. შ.), მოხუცებულებსა და ინვალიდებზე დახმარების გაწევის, თავაზიანობისა და სხვა ჩვევების გამომუშავებას.

ვარჯიში დამოუკიდებელ მეთოდს არ წარმოადგენს. იგი ხშირად გამოიყენება სიტყვიერ მეთოდებთან ერთად. ვარჯიში საჭიროებს მოკლე სიტყვიერ განმარტებებს და საუბარს ამა თუ იმ ქცევის მიზანშეწონილობის შესახებ. ამ მოთხოვნის დაცვა აუცილებელია განსაკუთრებით დაწყებით კლასებში.

სიტყვიერი მეთოდებისა და ვარჯიშის ერთად გამოყენება საჭიროა იმისათვის, რომ მივაღწიოთ სიტყვისა და საქმის ერთიანობას. ხშირად სიტყვასა და საქმეს შორის გათიშულობა იმის მიზეზია, რომ აღმზრდელები თავის დროზე ბავშვებთან მუშაობისას კმაყოფილდებოდნენ მხოლოდ მორალური სენტენციებით და ნაკლებ ყურადღებას უთ-

მოზღნენ მათში ვარჯიშის გზით მორალური პრინციპებისა და ნორმების ცხოვრებაში გამოყენების უნარ-ჩვევების გამომუშავებას. ხდება პირიქითაც, როცა აღმზრდელი გვერდს უვლის სიტყვიერ მეთოდებს და კმაყოფილდება მხოლოდ ვარჯიშით. ასეთ შემთხვევაში მოსწავლეებმა არ იციან რას და რატომ აკეთებენ და იქცევიან რობოტებივით. ეს უფრო წვრთნაა, ვიდრე აღზრდა. მართალია, ვარჯიში ქცევის მრავალგზის განმეორებას გულისხმობს, მაგრამ იგი მექანიკურ წვრთნამდე არ უნდა დავიყვანოთ. თუ ვარჯიშს გაუცნობიერებელი ხასიათი აქვს, ის არ გამოდგება შეგნებული პიროვნების აღზრდისათვის, პირიქით, მივიღებთ დილეტანტს, პედანტს, რომელიც ყველაფერს მექანიკურად, გაუაზრებლად ასრულებს. ამიტომ ზნეობრივ აღზრდაში უნდა ვერიდოთ როგორც ინტელექტუალიზმისაკენ გადახრას, ისე მეორე უკიდურესობას – მექანიკურ წვრთნას. როგორც ერთს, ისე მეორეს შეუძლია მიგვიყვანოს სიტყვისა და საქმის ერთიანობის დარღვევამდე.

ვარჯიშის გზით მოსწავლეს უმუშავდება არა მარტო ჩვევები, არამედ უნარიც, რომელიც ცოდნის საფუძველზე პრაქტიკული მოქმედების შესაძლებლობას წარმოადგენს.

ზნეობრივი ჩვევების გამომუშავებასა და დისციპლინის აღზრდას ხელს უწყობს ასევე სწავლეთა მიერ დღის რეჟიმისა და ქცევის წესების დაცვა, რაც ხანგრძლივი და განუწყვეტელი პროცესია.

ვარჯიშის ერთ-ერთ საშუალებას წარმოადგენს ასევე მოსწავლეთათვის დავალებების მიცემა და მათ შესრულებაზე თვალყურის დევნება. ა. მაკარენკოს აზრით, ბავშვს როგორც ოჯახში, ისე სკოლაში უნდა ჰქონდეს მუდმივი დავალება რომელსაც იგი უნდა ასრულებდეს რამდენიმე ხნის განმავლობაში. შემდეგ ეს დავალება სხვა დავალებით უნდა შეცვალოს, რათა იგი გაინაფოს ყოველგვარ საქმეში. ასე უნდა გამოვეუშუაოთ პატარებს შრომის უნარ-ჩვევები და მასზე მოთხოვნილება.

3. წახალისება აღზრდის საუკეთესო მეთოდია. იგი გამოიყენება ყველა ტიპის სასწავლებელში და ყველა კლასში, ნებისმიერი ასაკის მოსწავლის მიმართ. წახალისება ნიშნავს მოსწავლის დადებითი ქცევის აღიარებას, მოწონებას და მხარდაჭერას, რაც მისი შემდგომი კეთილი საქმიანობის მძლავრი სტიმულია. ამ შემთხვევაში ბავშვს უჩნდება სურვილი, ისევ დაიმსახუროს მასწავლებლის შექება და ქცევის მოწონება. წახალისება

უვითარებს მოსწავლეებს თავმოყვარეობის გრძნობას, უნერგავს საკუთარი ძალის რწმენას და უღვივებს სურვილს – მომავალში უკეთ მოიქცეს, ვიდრე იქცეოდა. მაგრამ წახალისებას მარტო დადებითი ქცევის განმეორების მნიშვნელობა როდი აქვს. მხედველობაშია მისაღები მისი შემეცნებითი ღირებულებაც. წახალი-სების გზით ბავშვი იგებს, იცნობიერებს ქცევის სიაკვარგეს. გარდა ამისა, წახალისება ძალას მატებს მოსწავლეს. ამიტომ იგი ბავშვის გაუბედაობასთან ბრძოლის ერთ-ერთი საშუალებაა.

წახალისება ორგვარია: მორალური, ანუ სიტყვიერი და მატერიალური, ანუ ფასიანი. მორალური წახალისების ფორმებია: ღიმილი, თავის დაკვრა, მოწონება, წაქეზება, შექება, მადლობის გამოცხადება (სიტყვიერად ან წერილობით), გაზეთში გამოქვეყნება და სხვ.

როგორც დავინახეთ, წახალისების ყველაზე დაბალი ფორმაა ღიმილი. დიდი ფრანგი მფრინავისა და მწერლის სენტ-ეგზიუპერის აზრით, `ყველაზე მთავარი ხშირად ღიმილია. ღიმილით უხდიან ვალს, ღიმილით აჯილდოებენ, ღიმილით უბრუნებენ სიცოცხლეს. ზოგიერთი ღიმილის გულისათვის თავს გასწირავ` (ბასილაძე, 2006: 160).

წახალისების ერთ-ერთი ფორმაა ასევე წაქეზება. `წაქეზების ხერხით, – აღნიშნავს ვ. სუხომლინსკი, – აღმზრდელს შეუძლია ადვილად შეამოწმოს თავისი პედაგოგიური ოსტატობა, გამოსცადოს საკუთარი თავი`. წაქეზებისას პედაგოგი ყოველთვის ზემოქმედებს ბავშვის ღირსების, თავმოყვარეობის გრძნობაზე: `შენ ისეთი ნიჭიერი ხარ, რომ ამას დაძლეე`, `შენისთანა ყოჩაღ ბიჭს ამის გაკეთება არ გაუჭირდება` და ა. შ. მაგრამ წაქეზება არასოდეს არ უნდა გადაიზარდოს გადაჭარბებულ შექებაში. არავითარ შემთხვევაში არ უნდა ვაქციოთ ქების საგნად ელემენტარული მორალური კულტურა. `ყველაზე საშინელია ის, – წერს ვ. სუხომლინსკი, – რომ ადამიანურ საქციელს ბავშვი დამსახურებად თვლის, გმირობადაც კი მიიჩნევს მას. ამაში ყველაზე ხშირად დამნაშავეა სკოლა. ბავშვმა სადღაც ათკაპიკიანი იპოვნა და სკოლაში მოიტანა. მალე ამ ნაპოვნის შესახებ მთელმა კოლექტივმა იცის` (სუხომლინსკი, 1980: 243).

წახალისების საუკეთესო საშუალებაა მადლობის გამოცხადება. ზოგჯერ კარგი ქცევისათვის მასწავლებელი მადლობას უცხადებს მოსწავლეებს კლასში, ამხანაგების თან-

დასწრებით, რაც ძალზე ახარებს ბავშვს. ეს მადლობა შეიძლება გამოიხატოს სათანადო ბრძანებითაც, ზოგჯერ პირად საქმეში შეტანითაც კი.

ანალოგიური ქცევებისათვის შეიძლება მივმართოთ მატერიალური წახალისების ფორმასაც, როგორცაა ფასიანი საჩუქრები: წიგნი, სურათების ალბომი, რაიმე ნივთი სათანადო წარწერით, სპექტაკლის ბილეთი, რომელიმე კურორტის საგზური და ა.შ. ახლო წარსულში მოსწავლეთა წახალისების უმაღლესი ფორმები იყო ვერცხლისა და ოქროს მედლები, რომლითაც ჯილდოვდებოდნენ მოსწავლეები საშუალო სკოლის დამთავრებისას სანიმუშო სწავლისა და სამაგალითო ყოფაქცევისათვის, მაგრამ ამან ჩვენში ნეგატიური ხასიათი მიიღო და ამიტომ იგი ზემდგომი ორგანოების გადანყვეტილებით გაუქმდა, მაგრამ ამ რამდენიმე წლის წინ ისევ აღდგა.

წახალისება შეიძლება იყოს ინდივიდუალური ან ჯგუფური (კოლექტიური), მაგრამ არ შეიძლება წავახალისოთ ის კოლექტივი ან პიროვნება, რომელიც არის `საუკეთესო ცუდებს შორის` (ვ. სუხომლინსკი).

წახალისების მეთოდის საუკეთესო გამოხატულებად ა. მაკარენკოს მიაჩნდა ნდობის გამოცხადება. იგი ქმნის ჯანსაღ ატმოსფეროს აღმზრდელსა და აღსაზრდელს შორის. როცა ბავშვი ხედავს, რომ აღმზრდელი სიყვარულით, პატივისცემითა და გულისხმიერებით ეპყრობა, ცდილობს გაამართლოს მისი ნდობა და გულმოდგინედ ასრულებს მის ყოველ სიტყვას, დავალებასა და მოთხოვნას. ნდობის გამოცხადება ეფექტურია განსაკუთრებით ისეთი აღსაზრდელისადმი, რომელსაც ცუდი წარსული აქვს, ადრე რაღაც დააშავა და ამით აღმზრდელთა უნდობლობა დაიმსახურა. ასეთი მოსწავლისადმი ნდობის გამოცხადებას უდიდესი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა აქვს. ეს იმდენად ახარებს ბავშვს, რომ იგი ზოგჯერ სრულიად გარდაიქმნება. სწორედ ამ გზით შეძლო ა. მაკარენკომ ყოფილი პროფესიონალ ქურდის სიმონ კარაბანოვის (კალაბალინი) გამოსწორება. მაკარენკომ მას დიდი ნდობა გამოუცხადა და ფინგანყოფილებიდან ფულის მოსატანად გაგზავნა. ამ ამბავმა იგი ის ეგაახარა, რომ ერთ-ერთი ასეთი დავალების შესრულების შემდეგ მან მაკარენკოს უთხრა: `გზაზე მოვქროდი და თან ვფიქრობდი: ნეტავ ღმერთი იყოს ქვეყანაზე-მეთქი. ნეტავი ღმერთი გამომიგზავნიდეს ვინმეს, ტყიდან გამოიჭრებოდეს და დამესხმებოდეს-მეთქი... დაე, ათიც იყოს, თუნდ მე-

ტიც... ვესროდი, კბილებით დაგვებენდი, ძაღლივით დაგვგლეჯდი, ვიდრე ემომკლავდნენ, ფულის კი არღავთმობდიო (მაკარენკი, 1975: 191).

წახალისების მეთოდის გამოყენებისას უნდა დავიცვათ შემდეგი მოთხოვნები:

1. წახალისების გამოყენებისას საჭიროა ზომიერების დაცვა. მისი ხშირი გამოყენება ფასს უკარგავს წახალისებას, მაგრამ წახალისებაში არც ზედმეტი სიძუნწეა გამართლებული;

2. მიზანშეწონილი არაა ერთი და იგივე მოსწავლის ხშირად წახალისება და სხვების დავიწყება;

3. უნდა წავახალისოთ მოსწავლის სიბეჭითე, გულმოდგინება და შრომისმოყვარეობა, რაც პირადად მასზეა დამოკიდებული და არა ნიჭი, მესხიერება და სხვა ბუნებრივი მონაცემები.

როცა ბავშვის ყოფაქცევას ვაფასებთ, კარგი საქციელისათვის წახალისების ზომას ვირჩევთ, აუცილებლად უნდა გავარკვიოთ მისი მოქმედები სმოტივი, ის, თუ რა ამოძრავებს, რა ასულდგმულებს მას, რით ხელმძღვანელობს ამა თუ იმ მოქმედების დროს. მოტივი – ეს არის მოქმედების გამომწვევი მიზეზი, ქცევის შესაძლო ღირებულების წინასწარი გააზრება. ადამიანი შეიძლება სიკეთეს სჩადიოდეს პირადი გამორჩენისათვის. მაგალითად, ადამიანმა შეიძლება ადამიანი დახრჩობას გადაარჩინოს, მაგრამ თუ მისი მოქმედების მოტივი არის ანგარება, პატივმოყვარეობა და ა.შ., ასეთი მოქმედება მნეობრივად არ ჩაითვლება, უფრო მეტი, უზნეო საქციელია. ადამიანი ადამიანს უნდა ეშველებოდეს ყოველგვარი გამორჩენის, პირადი კეთილდღეობის გარეშე. ასეთი საქციელისკენ მას უნდა უბიძგებდეს ადამიანობა, პიროვნების შეცოდება, სიბრალული, საკუთარი შინაგანი მოთხოვნილება და არა რაიმე ჯილდოს სურვილი, რადგან ` თუ სიკეთეს მიზეზი აქვს, ის უკვე აღარ არის სიკეთე, თუ ამ სიკეთეს აქვს შედეგი – ჯილდო, ესეც აღარ არის სიკეთე` (ლ. ტოლსტოი).

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მოტივის დადგენა არც ისე ადვილია, რადგან ადამიანს თავისი მოქმედების მოტივი შუბლზე არ აწერია. ამიტომ მის მოქმედებას ვაფასებთ მხოლოდ შედეგით, სხვა გამოსავალი ჩვენ არ გავაჩნია.

აღმზრდელის მიერ გამოყენებული წამახალისებელი ღონისძიება ზუსტად უნდა

შეესაბამებოდეს მოსწავლის ქცევას. დაუშვებელია გადაჭარბებული შექება და უფრო მეტად, მოსწავლის დადებითი ქცევის შუფასებლობა. ბავშვს თუ მისი კეთილშობილური განზრახვის გამო შევაქებთ, წავახალისებთ, ამით დავეხმარებით მას მაღალზნეობრივი გამოცდილების დაგროვებაში, ვასწავლით, როგორი სიხარული, კმაყოფილება მოაქვს უანგარო, კეთილ, კარგ საქციელს.

ბავშვთა წახალისების პრობლემას კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მხარე აქვს. წახალისების დროს საჭიროა გავითვალისწინოთ ასაკობრივი და ინდივიდუალური თავისებურებანი, რადგან ყველა ბავშვი ერთნაირად არ განიცდის წახალისებას ან დასჯას. ზოგი აღტაცებულია შექებით, ზოგი კი გულგრილი და უყურადღებო ამის მიმართ, რასაც უნდა ვითვალისწინებდეთ აღმზრდელით მუშაობაში.

წახალისების გამოყენებისას, საჭიროა სიფრთხილის გამოჩენა, რადგან ბავშვი ზოგჯერ შექებისათვის იქცევა კარგად, რითაც ანგარებით ტენდენციას ამჟღავნებს. წახალისება არ უნდა გახდეს ბავშვის დადებითი ქცევის სანაცვლო ზომა, არამედ უნდა იყოს შემდგომი სასურველი ზნეობრივი ქცევის წამახალისებელი საშუალება. ბავშვი გააზრებულად, გაცნობიერებულად უნდა იცავდეს ზნეობრივ ნორმებს, ქცევის წესებს, სკოლის შინაგანაწესს და არა ჯილდოს მიღების მიზნით. ამავე დროს, საჭიროა უპირატესად წახალისდეს მოსწავლის სიბეჭითე, შრომისმოყვარეობა და არა მისი ნიჭი და სხვა ბუნებრივი მონაცემები, ანუ მოწონების საგნად უნდა ვაქციოთ თვით მოსწავლეზე დამოკიდებული თვისებები.

წახალისების მეთოდი უნდა გამოვიყენოთ ამა თუ იმ ქცევის შესრულების შემდეგ. წინასწარი შექება დაუშვებელია. ასეთ შემთხვევაში საქმე გვექნება ანგარებასთან.

წახალისება საჭირო არ არის იმ შემთხვევაში, როცა მოსწავლე ასრულებს სკოლის შინაგანაწესით გათვალისწინებულ მოთხოვნებს (სკოლაში დროზე გამოცხადება, სასწავლო ნივთების ტარება, გაკვეთილებზე ყურადღებით ყოფნა, საშინაო დავალებების დროზე და მაღალხარისხოვნად შესრულება და ა. შ.), რადგან ეს მოსწავლის უშუალო მოვალეობაა და მათი შესრულება ისედაც აუცილებელია.

წახალისების გამოყენებაში მნიშვნელობა აქვს მასწავლებლის პიროვნებას, მის ავტორიტეტს. ავტორიტეტული აღმზრდელის შექება ბავშვისათვის მეტად სასიამოვნო და შემდგომი უკეთესი ქცევის სტიმულის მიმცემია.

4. დასჯა. აღმზრდელობით მუშაობაში, წახალისებასთან ერთად, გამოიყენება დასჯაც, კერძოდ, მისი ისეთი ფორმები, როგორცაა: შენიშვნა, მითითება, გაფრთხილება, გაკიცხვა, საყვედურის გამოცხადება (სიტყვიერად ან წერილობით), უნდობლობის გამოცხადება, პარალელურ კლასში ან სხვა სკოლაში გადაყვანა, პედსაბჭოს სხდომაზე გამოძახება და მისი საკითხის განხილვა, უკიდურეს შემთხვევაში კი, სკოლიდან გარიცხვა. რაც შეეხება მოსწავლის ფიზიკურ დასჯას, რომელიც ძველ სკოლებში ფართოდ იყო დანერგილი, ჩვენი სკოლებიდან დიდი ხანია განდევნილია. ასევე დაუშვებელია მოსწავლის პიროვნების აბუჩად აგდება, მისი შეურაცხმყოფელი, თავმოყვარეობის შემლახავი, ღირსების დამამცირებელი ლანძღვა-გინება, როგორცაა: `ღებილო~, `ტყეში გაზრდილო~, `ვაი, შენს პატრონს~ და ა.შ., რაც ხშირად ურთიერთშეხლა-შემოხლაში გადაიზრდება ხოლმე, რომელშიც, რატომღაც, მასწავლებელი `მუდამ მართალია~.

გასული საუკუნის 20-იან წლებში, ჩვენში და სხვაგანაც, ფართოდ იყო გავრცელებული ჟან-ჟაკრუსოს `თავისუფალი აღზრდის თეორია~, რომელიც კრძალავდა მოსწავლეთა ყოველგვარ დასჯას. ამ თეორიის მომხრეთა აზრით, ყოველგვარი დასჯა ზრდის მონას, ბრმად მორჩილ პიროვნებას, ჩვენ კი ვზრდით აქტიურ, ინიციატივიან, შემოქმედადამიანს, რაც გამორიცხავს ყოველგვარ დასჯას. ამ შეხედულების წინააღმდეგ მკაცრად ილაშქრებდა ა. მაკარენკო. იგი ამტკიცებდა, დასჯა, მართალია, ზრდის მონას, მაგრამ დაუსჯელობა უფრო უარესია, იგი ზრდის ხულიგანსო. ამიტომ პედაგოგს უფლება არა აქვს, როცა ამას საჭიროება მოითხოვს, არ დასაჯოს დამნაშავე მოსწავლეო. ამასთან, იგი აღნიშნავდა, კარგია ის მასწავლებელი, რომელსაც საქმე ისე აქვს დაყენებული, რომ დასჯი მეთოდების გამოყენება არ სჭირდებაო.

პედაგოგთა ერთი ნაწილი, განსაკუთრებით სკოლის დირექტორები და მშობლები, მოსწავლის არათუ სკოლიდან გარიცხვის, არამედ კლასიდან გაძევების წინააღმდეგაც კი გამოდიან: ქუჩაში რომ უშვებ, იქნებ უარესი რამ ჩაიდინოს ან რაიმე ხიფათს წააწყდესო. `ამგვარი `ლოგიკით~, – სამართლიანად დასძენს პროფესორი შოთა მალაზონია,

- საბოლოოდ დავლუპავთ სკოლას. სამწუხაროდ, ზოგიერთებს დემოკრატია ანარქია ჰგონიათ და მოსწავლეს ყველაფერის უფლებას აძლევენ, რაც ვნებს სკოლას.

კიდევ უფრო დაუშვებლად მიაჩნიათ მოსწავლის სკოლიდან გარიცხვა, რადგან გარიცხული ახალგაზრდა, მათი აზრით, ცხოვრების სწორ გზასაც ცდებდა, დანაშაულს ჩაიდენს და ციხეში აღმოჩნდება. ასეთებს უნდა შევაგნებინოთ, რომ სკოლა მცირეწლოვან დამნაშავეთა თავშესაფარი არ არის. როცა მასწავლებლები, კლასის ხელმძღვანელი და სკოლის დირექცია, მშობლებთან ერთად, ამონურავენ დამნაშავე მოსწავლეებზე ზემოქმედების ყველა საშუალებას და მის გამოსწორებას საშველი არ ადგება, მაშინ ასეთი მოსწავლე სკოლიდან უნდა გაირიცხოს, რადგან ასის გაფუჭებას, როგორც მაკარენკო აღნიშნავდა, ჯობია, ერთი გაფუჭდეს. გარდა ამისა, სკოლის დირექციის ასეთი გადწყვეტილება სხვა უდისციპლინო მოსწავლეებისათვის კარგი გაკვეთილი იქნება.

დასჯა, როგორც აღზრდის მეთოდი, მხოლოდ მაშინ იძლევა სასურველ შედეგს, როცა მისი გამოყენებისას დაცული იქნება შემდეგი მოთხოვნები:

1. დასჯის მეთოდის გამოყენებისას უნდა იქნას გათვალისწინებული მოსწავლეთა ასაკობრივი თავისებურებანი. მაგალითად, უმცროსკლასელების მიერ წესრიგის დარღვევის ძირითადი მიზეზი არის მათი ჭარბი ენერჯია და სათანადო ნორმების უცოდინარობა, რაც მხედველობაში უნდა მიიღოს აღმზრდელმა და მათ მიმართ მხოლოდ შენიშვნით დაკმაყოფილდეს, რასაც ვერ ვიტყვით უფროსკლასელებზე, რომლებმაც ძალზე კარგად იციან, რა შედეგებიც მოყვება მათ მიერ ამა თუ იმ წესის დარღვევას და მანაც აშავენ. ამიტომ ისინი აუცილებლად უნდა დაისაჯონ და თანაც მკაცრად.

ასაკობრივ თავისებურებებთან ერთად, აღმზრდელობით მუშაობაში საჭიროა ინდივიდუალური თავისებურებების გათვალისწინებაც. ზედმეტად ემოციური და ნერვული აღსაზრდელის მიმართ შეიძლება დაკმაყოფილდეთ შენიშვნითა და ახსნა-განმარტებით. ასევე, თუ ვიცით, რომ დასჯა უფრო გააბოროტებს ბავშვს და უარესად მოიქცევა, მაშინ იგი არ უნდა დავსაჯოთ. დასჯა თვითმიზნად არ უნდა გავიხადოთ.

2. სასჯელის ზომა უნდა შეეფარდებოდეს დანაშაულის ხასიათსა და ხარისხს. ამასთან, ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ უნებლიეთ, შემთხვევით ჩადენილი დანაშაული და წინასწარ მოთქმული, განზრახ ჩადენილი მოქმედება.

3. დასჯის ღროს უნდა დავიცვათ თანმიმდევრობა. პირველი დანაშაულისათვის უნდა დავკმაყოფილდეთ მცირე სასჯელით, ხოლო როდესაც მოსწავლე ერთიდაიგივე დანაშაულს სჩადის განმეორებით ან სისტემატურად, უფრო მკაცრად უნდა დაისაჯოს. ამასთან, დისციპლინის დარღვევისათვის ერთნაირად უნდა დაისაჯოს როგორც მოწინავე, ისე აკადემიურად სუსტი მოსწავლე.

4. დამნაშავე მოსწავლეს აღმზრდელი უნდას ჯიდეს არა გულის მოსაფხანად, ჯავრის ამოსაყრელად, არამედ მისი გამოსწორებისა და სწორ გზაზე დაყენების მიზნით. დამნაშავე მოსწავლე უნდა გრძობდეს, რომ სამართლიანად დაისაჯა. ამავე აზრის უნდა იყვნენ მისი თანაკლასელებიც.

5. დასჯის ზომები უნდა გავატაროთ დანაშაულის ჩადენისთანავე, რადგან დაყვნება ძალას უკარგავს აღმზრდელობით ღონისძიებას, მაგრამ დაუშვებელია მოსწავლის დასჯა ცხელ გულზე, როცა აღელვებული ვართ. ამ შემთხვევაში, რაგინდ სწორი გადაწყვეტილება მივიღოთ, მოსწავლე ჩვენს მოქმედებას მაინც ჩათვლის უსამართლოდ, სამაგიეროს გადახდად.

6. ზოგჯერ შეიძლება მივმართოთ `განვადებით დასჯასაც`, რომელსაც ხშირად იყენებდა ა. მაკარენკო, მაგრამ დასჯის დიდი ხნით გადადებაც არაა სასურველი, რადგან იგი ასეთ შემთხვევაში თავის დანიშნულებას კარგავს და მიზანს ვერ აღწევს.

7. დასჯამ ბავშვს ფიზიკური ტანჯვა არ უნდა მიაყენოს, არამედ ზნეობრივად უნდა განაცდევინოს დაშვებული შეცდომა და სათანადო დასკვნა გააკეთებინოს. რუსი პედაგოგი და ქირურგი ნ. პიროგოვი აღმზრდელებს ასეთ რჩევას აძლევდა: `გაკეთე ისე, რომ ჩადენილი დანაშაულისათვის დასჯა იყოს არა ზედაპირული, გარეგანი, არამედ უნდა ეხებოდეს დამნაშავის შინაგან სამყაროს - და თქვენ მიხვალთ ზნეობრივი აღზრდის იდეალამდე`.

დასჯით ვერასოდეს მივაღწევთ მიზანს, თუ სასჯელი მოსწავლეს არასამართლიანად მიაჩნია. არა მარტო დამნაშავე მოსწავლე, არამედ მთელი კლასი დარწმუნებული უნდა იყოს იმაში, რომ აღმზრდელმა სწორი გადაწყვეტილება მიიღო, რომ დამნაშავე ღირსი იყო იმ სასჯელისა რომელიც მას გამოუტანეს. მოსწავლემ სასჯელში უნდა დაინახოს მისდამი სიყვარული და პატივისცემა, ის, რომ დასჯის ზომა

კეთილგანწყობილებით არის ნაკარნახევი. მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში შეაქვს სასჯელს პიროვნებაში ისეთი ცვლილებები, რომლებსაც ის შეურაცხყოფილად არ ღებულობს.

ყოველმა აღმზრდელმა კარგად უნდა იცოდეს, რომ დასჯა თვითმიზანი არ არის. თუკი დარწმუნებული ვართ, რომ იგი სასურველ შედეგს არ გამოიღებს, ანდა, პირიქით, კიდევ უფრო გააბოროტებს ბავშვს, მაშინ იგი არ უნდა დავსაჯოთ და ამით მასზე განაწყენებულმა, გული არ უნდამო ვითხანოთ. ამასთან ერთად, დასჯის ზომებს მხოლოდ მაშინ უნდა მივმართოთ, როცა ყველა სხვა საშუალებები ამოვწურეთ და სხვა გზა არა გვაქვს.

დასჯა, როგორც ძლიერი წამალი მხოლოდ მაშინ უნდა გამოვიყენოთ, როცა დარწმუნებული ვართ, რომ სწორედ ის მოგვცემს სასურველ შედეგს, რადგან დასჯამ შეიძლება არასასურველი შედეგიც გამოიღოს. დასჯამ უნდა დაარწმუნოს მოსწავლე საკუთარი მოქმედების უზნეობაში და სირცხვილი უნდა განაცდევინოს.

5. აღმზრდელის პირადი მაგალითი. პიროვნების აღზრდა ხდება არა მარტო სიტყვით, ანუ ახსნა-განმარტებისა და დარწმუნების სხვადასხვა საშუალებით, არამედ აღმზრდელთა პირადი მაგალითითაც. მაგალითი აღზრდის ერთ-ერთი საუკეთესო მეთოდია. მის დიდ როლსა და მნიშვნელობაზე მიუთითებს არაერთი კლასიკოსი პედაგოგი და მოწინავე მოაზროვნე. დიდი რუსი პედაგოგი კ. უშინსკი აღმზრდელის, მასწავლებლის პირად მაგალითს `მზის გამანაყოფიერებელ სხივს` უწოდებდა. ლევ ტოლსტოის აზრით კი, მაგალითი ბავშვებზე უფრო დიდ გავლენას ახდენს, ვიდრე მჭერმეტყველური დაგონიერი დარიგებანი.

სიტყვიერი მეთოდების მეშვეობით აღმზრდელი უვითარებს მოსწავლეებს ზნეობრივ შეგნებას და ზემოქმედებს მათ გრძნობებზე, მაგრამ, როგორც იტყვია, `ასჯერ გაგონილს, ერთხელ ნანახი სჯობია`. ამიტომ აღზრდაში გადამწყვეტი როლი ენიჭება აღმზრდელის პირად მაგალითს, მის სიტყვა-პასუხს, ჩაცმა-დახურვას, ადამიანებისა და საქმისადმი დამოკიდებულებას და ა. შ.

სკოლამდელი ასაკის ბავშვები, უწინარეს ყოვლისა, ბაძავენ მშობლებს და ოჯახის უფროს წევრებს, ბაძავენ ყველაფერში - ცუდშიც და კარგშიც, რადგან მათ ჯერ კიდევ

არ გააჩნიათ ცუდისა და კარგის გარჩევის უნარი. ი. ა. კომენსკი წერდა: `ბავშვებმა, რაც არ უნდა ნახონ, კარგი თუ ცუდი, ცდილობენ მათ მიბაძონ ყოველი მათგანის სტიმულირების გარეშე` (გაგუა,1996:164).

იგივე შეიძლება აითქვას უმცროსკლასელებზე. ისინი ბაძავენ უფროსებს შეუგნებლად, გაუაზრებლად, მაგრამ მათი `სამიზნე` ახლა არის არა მშობელი, არამედ მასწავლებელი. დაწყებითი კლასების მოსწავლეებს თითქმის ყველაფერი მოსწონთ თავიანთი მასწავლებლისა და ბაძავენ მას. მისი სიტყვა მათთვის კანონია. ამიტომ ისინი ხშირად ედავებიან მშობლებს: `მასწავლებელმა ასე თქვა`, `მასწავლებელი ასე იქცევა` და სხვა. ყოველივე ეს ყურად უნდა იღოს მასწავლებელმა, რათა მასში აღსაზრდელები ხედავდნენ და მისგან ითვისებდნენ მხოლოდ დადებით მაგალითებს. მაგრამ, სამწუხაროდ, ზოგიერთი მშობლისა და მასწავლებლის სიტყვ აერთია, საქმე კი - სხვა. ისინი მოზარდებს უკრძალავენ პაპიროსის მოწევას, თავად კი მათი თანდასწრებით აბოლებენ, ან დისციპლინისაკენ მოუწოდებენ, თავად კი უდისციპლინონი არიან - აგვიანებენ სამსახურში, საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილებში არღვევენ ქცევის წესებსა და ნორმებს, ლოთობენ, ილანძღებიან, დებოშს ტეხენ და ა. შ. ყოველივე ეს შეუმჩნეველი არ რჩებათ ბავშვებს და უფროსების აღმზრდელობით ზეგავლენას ძალა ეკარგება.

მოსწავლეებზე გავლენას ახდენს არა მარტო მშობლებისა და მასწავლებლების პირადი მაგალითი, არამედ ასევე უფროსი ამხანაგებისა და თანატოლების მაგალითებიც. ზოგიერთი მაღალი შეგნების მოსწავლე ბაძავს თავის ამხანაგს დადებით ქცევაში და ცდილობს თვითონაც ისე მოიქცეს, როგორც იგი. ამიტომაც ენიჭება ურთიერთაღზრდას ესოდენ დიდი როლი პიროვნების ფორმირების საქმეში. ამისათვის საჭიროა მოსწავლეთა მტკიცე კოლექტივი და მის წევრთა შორის ჯანსაღი ურთიერთდამოკიდებულება. ყველა ღონე უნდა ვიხმაროთ იმისათვის, რათა მოსწავლეები ბაძავდნენ მოწინავე და დადებითი ამხანაგების პირად მაგალითს და არა გზასაცდენილების, რომლებიც ცდილობენ თავიანთი გზით ატარონ ისინი. სამწუხაროდ, გარდამავალი ასაკის მოსწავლეები ხშირად ასეთ ამხანაგებს უფრო ბაძავენ, ვიდრე სანიმუშო ყოფაქცევის თანაკლასელებს, რადგან, როგორც იტყვიან, `აკრძალული ხილი უფრო ტკბილია`.

ცოცხალ მაგალითთან გვაქვს საქმე მაშინაც, როცა სკოლაში შეხვედრას ვუმართავთ რომელიმე გამოჩენილ პიროვნებას, მწერალსა თუ საზოგადო მოღვაწეს (ასეთი ადამიანები კი უამრავი ჰყავს ჩვენს ქვეყანას ხელოვნებაში, კულტურაში, მეცნიერებაში, განათლებაში, სპორტში), ამით ჩვენ პატივს მივაგებთ მას. მისი პირადი მაგალითი და მისდამი პატივისცემის ასეთი გამოხატვა დადებით ზეგავლენას ახდენს შეხვედრაში მონაწილე მოსწავლეებზე, რამეთუ წინა კაცი უკანას ხილია. ასეთ ღონისძიებებზე დასწრებით მოსწავლეები რწმუნდებიან, რომ ერი არ ივინყებს და პატივს სცემს ისეთ ადამიანებს, რომლებიც თავდადებით ემსახურებიან მშობელ ხალხს და ქვეყანას. ამიტომ ისინიც შეეცდებიან მომავალში თავიანთი საქმიანობით ასახელონ ქვეყანა, რომლის ღირსეული შვილებიც ისინი არიან.

როდესაც ლაპარაკია მაგალითის დიდ აღმზრდელობით ძალაზე, არ უნდა შემოვიფარგლოთ მარტო მშობლების, აღმზრდელ-მოსწავლელებისა და მოწინავე ამხანაგების პირადი მაგალითებით. ამ საქმეში არანაკლები მნიშვნელობა ენიჭება მხატვრული ნაწარმოებების პერსონაჟებს, დადებით გმირებს, ისტორიულ პიროვნებებს, რომელთა ერისა და ქვეყნისადმი სამსახური სამაგალითო და მისაბაძია ყველა ჭეშმარიტი ადამიანისათვის. ჩვენი ერის ისტორია და მხატვრული ლიტერატურა ძალზე მდიდარია ასეთი პერსონაჟებით. ავიღოთ თუნდაც დიმიტრი თავდადებული, თევდორე მღვდელი, სამასი არაგველი, ცხრა ძმა ხერხეულიძე, გიორგი სააკაძე, ქეთევან დედოფალი, მერაბ კოსტავა, ზვიად გამსახურდია და სხვები, რომელთა მაგალითებზე იზრდებოდნენ და კვლავაც აღიზრდებიან ქართველი ახალგაზრდები, ჩვენი შვილები და შვილიშვილები.

ქართულ მხატვრულ ლიტერატურასა და ისტორიაში, დადებით გმირებთან ერთად, უარყოფით პერსონაჟებსაც ვხვდებით, მაგრამ მათ გვერდს კი არ უნდა ვუვლიდეთ, არამედ მოხერხებულად უნდა ვიყენებდეთ მოსწავლეებში ასეთი პიროვნებებისადმი ზიზღისა და სიძულვილის გამომუშავებისათვის. ზოგიერთების აზრით კი, აღსაზრდელებს უნდა ვუჩვენოთ მხოლოდ დადებითი მაგალითები, რაშიც ისინი, ჩვენი აზრით, ცდებიან. მარტოდენ დადებით მაგალითებზე აღზრდილი ადამიანები, როცა ცხოვრებაში უარყოფით მოვლენებს აწყდებიან, ვერ იღებენ მათ წინააღმდეგ ბრძოლის სწორ გადანწყვეტილებას და ეგუებიან შექმნილ ვითარებას. ამიტომ, როგორც გამოცდილი

მეცნიერ-პედაგოგები გვიჩვენებენ, ბავშვებს უარყოფითი მაგალითები კი არ უნდა დაუ-
მალოთ, არამედ უნდა აღვზარდოთ ისინი მათდამი შეურიგებლობის გრძნობით, ვას-
წავლოთ ბოროტებისა და უსამართლობის წინააღმდეგ დაუნდობელი ბრძოლა.

ჩვენ განვიხილეთ აღზრდის ძირითადი მეთოდები. აქ განხილული მეთოდების
გარდა, ზოგიერთი ავტორი სხვა მეთოდებსაც გვთავაზობს. მაგალითად, პედაგოგიკის
სახელმძღვანელოში, რომლის მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი დ. ლორთქიფანი-
ძე ბავშვთა ცხოვრების ორგანიზაციის მეთოდებად მიჩნეულია დღის რეჟიმი და `მოს-
წავლეთა ქცევის წესები`, მაგრამ ჩვენ მათ აქ არ ვეხებით. გამოყოფენ სხვა მეთოდებ-
საც, როგორცაა: თამაში, აღმზრდელობითი სიტუაციის შექმნა და სხვ.

ბოლოს, დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ არც ერთი მეთოდი, ხერხი თუ
საშუალება არ მოგვცემს სასურველ შედეგს, თუ მათ გამოვიყენებთ სხვა მეთოდებისა-
გან იზოლირებულად, განკერძოებულად და არ გავითვალისწინებთ მოსწავლეთა ასა-
კობრივ, სქესობრივ და ინდივიდუალურ თავისებურებებს, მათი აღზრდილობის დონეს,
კონკრეტულ ვითარებას და აღმზრდელთა პედაგოგიურ დახელოვნებას, ერუდიციას,
ავტორიტეტს.

დასკვნები და რეკომენდაციები

1. როგორც წარმოდგენილი ნაშრომიდან ჩანს, ზნეობრივი აღზრდა, აღზრდის სხვა მხარეებთან შედარებით, მეტად მნიშვნელოვანი და რთული პროცესია. მნიშვნელოვანია იგი იმიტომ, რომ ჩვენი ადამიანობა, უწინარეს ყოვლისა, ზნეობრიობაში მუღავნდება, რაც ადამიანის გარდა, არცერთ ცოცხალ არსებას არ გააჩნია, რთული კი იმიტომაცა, რომ იგი მრავალმხრივი, მრავანახნაგოვანი პროცესია, გულისხმობს პიროვნების ფორმირების მრავალ ასპექტს. გარდა ამისა, მისი შედეგი ძნელი გამოსავლინებელია. აღმზრდელმა ხშირად არც კი იცის, რა შედეგი გამოიღოს მისმა აღმზრდელობითმა მუშაობამ. ამის გაგებას ხანგრძლივი წლები სჭირდება. ზოგჯერ ისეც ხდება, რომ აღმზრდელი საერთოდ ვერ იმკის თავისი შრომის შედეგს, ვერ რწმუნდება, მიაღწია თუ არა დასახულ მიზანს.

2. ზნეობრივი აღზრდის ნორმები ისტორიული ხასიათისაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთი ფორმაციიდან მეორეზე გადასვლისას ისინი იცვლებიან. კიდევ მეტი, მათ ცვალებადობას ზოგჯერ ადგილი აქვს ერთი და იმავე ფორმაციაშიც კი. არ არსებობს მუდმივი, მარადიული ნორმები, რომლებიც მისაღები იქნება ნებისმიერ საზოგადოებრივ ფორმაციაში მცხოვრები ადამიანებისათვის. ის, რაც ზნეობრივი და მისაღებია ერთ ფორმაციაში, მეორეში შეიძლება უზნეოდ იქცეს.

3. ზნეობრივი ნორმები დროთა განმავლობაში იცვლება, იხვეწება და უფრო სრულყოფი ლიხდება. ასე შეიცვალა ადამიანთა დამოკიდებულება სწავლისადმი, შრომისადმი, ქალისადმი და ა. შ. მონათმფლობელური და ფეოდალური წყობილების დროს გაბატონებული საზოგადოების წევრები შრომას სასირცხო საქმედ მიიჩნევდნენ. იგი განკუთვნილი იყო მხოლოდ მონებისა და ყმა გლეხებისათვის. ასე შეიცვალა ადამიანთა დამოკიდებულება ქალისა და მისი სწავლისადმი. დღეს ქალი იგივე უფლებებით სარგებლობს, რასაც მამაკაცი, რამეთუ `ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს თუნდა ხვადია`.

4. იმისათვის, რომ ადამიანი ზნეობრივად იქცეოდეს, მან უნდა იცოდეს, რა არის ზნეობა და რას მოითხოვს იგი ჩვენგან, ადამიანებისგან, მაგრამ ზოგჯერ ამის ცოდნაც არაა საკმარისი. მოსწავლემ ხშირად ზეპირად იცის ქცევის წესები, მაგრამ არ იქცევა ამ წესების შესაბამისად, რადგან ისინი მას შეგნებულად, გააზრებულად არა აქვს

შეთვისებული და რწმენად ქვეული. მაგრამ ზოგჯერ ადამიანს შეიძლება რწმენაც გააჩნდეს, მაგრამ არ იქცეოდეს ამ რწმენის შესაბამისად. ეს ხდება მაშინ, როცა პიროვნებას არ ყოფნის ნებისყოფა, არ შესწევს უნარი – მოიქცეს მისთვის ცნობილი ზნეობრივი ნორმების შესაბამისად. ამიტომ, ზნეობრივი შეგნებისა და რწმენის აღზრდასთან ერთად, საჭიროა მოსწავლეებში მტკიცე ნებისყოფისა და ხასიათის გამომუშავებაც.

5. ზნეობრივი ქცევისათვის საჭიროა ასევე, რომ პიროვნებას გააჩნდეს ზნეობრივი გრძნობები, რაც სხვისი სიკეთის, კეთილი საქციელის ჩადენის შინაგანი მოთხოვნილებაა. ასეთი ადამიანი არა მარტო მოქმედებს ქვეყნად სიკეთის დამკვიდრებისათვის, არამედ კიდევაც შეათვასებს ამ მოქმედებას. მარტივი ზნეობრივი გრძნობები ბავშვებს, უწინარეს ყოვლისა, უჩნდებათ დედის მიმართ. შემდეგ ზნეობრივი აღზრ-დის სწორად წარმართვის შემთხვევაში, ესმარტივი გრძნობები საფუძვლად ედება ისეთ მაღალ გრძნობებს, როგორცაა: ამხანაგობა, მეგობრობა, ჰუმანიზმი, კეთილშობილება, გული-სხმიერება და ა. შ.

6. იმისათვის, რომ ადამიანები ზნეობრივად იქცეოდნენ, მარტო ზნეობრივი შეგ-ნება და გრძნობები არაა საკმარისი. ასევე საჭიროა მათში შეგნებისა და ქცევის, სიტ-ყვისა და საქმის ერთიანობის ფორმირება, რაც დროთა განმავლობაში, ჩვეულებად, საკუთარ შინაგან მოთხოვნილებად იქცევა, ჩვეულება კი, როგორც იტყვიან, რჯულზე უმტკიცესია.

7. ჭეშმარიტ ზნეობრივ პიროვნებად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ ის ადამიანი, რომელიც ზნეობრივად იქცევს ამაშინაც კი, როცა მას არავინ უთვალთვალავს, ამასთან, დარწმუნებულია, რომ მის სასიკეთო საქმეს ვერავინ გაიგებს, ვერც ამ საქციელის ჩადენის მომენტში და ვერც შემდგომ. ასეთია ზნეობრივად სრულ-ყოფილი, სინდისიერი ადამიანი, რომელსაც საკუთარი თავის გარდა, არავინ ჰყავს კონტროლიორი, ზედამხედველი, მსაჯული.

8. ზნეობრივი აღზრდა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ძალზე ფართო ცნებაა. მის შინაარსში შედის აღზრდის მრავალი კომპონენტი: პატრიოტიზმი, ინტერნაციონა-ლიზმი, ჰუმანიზმი, პრომისადმი პასუხისმგებლური დამოკიდებულება, შეგნებუ-ლი დისციპლინა, კულტურული ჩვევები და ა. შ., რაც ჭეშმარიტმა ადამიანმა უნდა

გამოხატოს არა სიტყვით, არამედ მხოლოდ საქმით, რადგან სიტყვა ჯერ კიდევ საქმე არ არის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ბალანჩივაძე რ., ანთროპოლოგიური პედაგოგიკა, თბილისი, `უნივერსალი~, 2011.
2. ბანძელაძე გ., რა არის ზნეობა, თბილისი, `ცოდნა~, 1975.
3. ბანძელაძე გ., ზნეობის როლი კომუნიზმის მშენებლობაში, წიგნში: „თანამედროვეობა და ზნეობრივი აღზრდის პრობლემა“, თბილისი, 1979.
4. ბასილაძე ნ., პედაგოგიკა, ბათუმი, 2018.
5. ბასილაძე ნ., ვ.ა. სუხომლინსკის პედაგოგიკური სისტემა და თანამედროვეობა, ს.ს. `გამომცემლობა აჭარა~, ბათუმი, 2000.
6. ბასილაძე ნ., ჰუმანიზმის პედაგოგიკა, ბათუმი, `ალიონი~, 2007.
7. ბელინსკი ბ. გ., რჩეული პედ. თხზულებანი, თბილისი, 1950.
8. გაგუა ვ., პედაგოგიკა, თბილისი, 1996.
9. განათლების რეფორმის სახელმწიფო პროგრამა და მისი რეალიზაციის გეგმა, თბილისი, 1995.
10. გობრონიძე ალ., პედაგოგიკა, ს.ს. `გამომცემლობა აჭარა~, ბათუმი, 2000.
11. გობრონიძე ალ., პედაგოგიკა, გამომცემლობა „აჭარა“, ბათუმი, 1996.
12. გოგებაშვილი ი., რჩეული თხზულებანი, ტ. I, თბილისი, `განათლება~, 1989.
13. გოგებაშვილი ი., რჩეული თხზულებანი, ტ. III, თბილისი, `განათლება~, 1990.
14. გოგებაშვილი ი., რჩეული თხზულებანი, ტ. IV, თბილისი, `განათლება~, 1990.
15. ზოიძე ა., აღვზარდოთ ბუნების ჭეშმარიტი მეგობრები, უერნ. `სკოლა და ცხოვრება~, 1981, #11.
16. თავდგირიძე ლ., ეკოლოგიური აღზრდის საკითხები, ბათუმი, 1997.
17. თავზიშვილი გ., პედაგოგიკის წარმოშობა და განვითარება, უერნ. `სკოლა და ცხოვრება~, 1961, #6.
18. თომაძე მ., ბუნება და ბავშვები, უერნ. `სკოლა და ცხოვრება~, 1981, #9.
19. კუკავა თ., ახალგაზრდობის ზნეობრივი აღზრდა, თბილისი, 2004.

20. *ლორთქიფანიძე დ., კ. დ. უშინსკის პედაგოგიური მოძღვრება*, თბილისი, 1955.
21. *მაკარენკო ა.ს. პედაგოგიური პოემა*, თბილისი, 1975.
22. *მგელაძე ნ.*, არ შეიძლება განზე იდგე, თბილისი, 1979.
23. *პედაგოგიკის ისტორია*, პროფ. ნათელა ვასაძის რედაქციით, თბილისი, 2004.
24. *ჟან-ჟაკ რუსო*, ემილი ანუ ალბრდის შესახებ, თბილისი, 1949.
25. *სიგუას.*, ალბრდის საერთო მეთოდები, ჟ. `სკოლა და ცხოვრება~, 1968, #2.
26. *სუხომლინსკი ვ.ა.*, გულს ვუძღვნი ბავშვებს, თბილისი, 1980.
27. *სუხომლინსკი ვ.ა.*, მშობელთა პედაგოგიკა, თბილისი, 1981.
28. *სუხომლინსკი ვ.ა.*, წერილები ვაჟიშვილს, ბათუმი, 1996.
29. *უშინსკი კ. დ. დედაენა, რჩეული პედაგოგიური თხზულებანი*, თბ., 1974.
30. *ფუტკარაძე შ.*, მშობელი ერის სიყვარული, გაზ. `აჭარა~, 2001, 31 მარტი.
31. *შიოშვილი თ.*, ქართული ფოლკლორის მნეობრივი სამყარო, წიგნი პირველი, ს.ს. `გამომცემლობა აჭარა~, ბათუმი, 2002.
32. *ჯანელიძე*, მოსწავლეთა მნეობრივი ალბრდა, თბ., 1979.